

54. magyar nyelv hete
2020. április 24.

Édes Anyanyelvünk

2020. ÁPRILIS

42. ÉVF. 2. SZÁM

A TARTALOMBÓL:

Az 54. magyar nyelv hete
programja

Balázs Géza:
A magyar nyelv több részre szakítása

Halmai Tamás:
Szép magyar vers

Kérdéseinkre válaszol:
Böszörményi Zoltán,
János Mihály, Keller Péter

Lengyel Klára:
Kapcsolószók vagy mondatkötők

Kemény Gábor:
Philadelphia kávézó

Elek Lenke:
Kabos Gyula – egy zseni nyelve

Zsiros Katalin:
Cuharé, szoaré

És: hírek, tudósítások,
rendezvéynaptár

Bruck Lajos: Jó tanácsok

É
A

Kedves Olvasóink!

A magyar nyelv hetének házigazdája idén Heves megye és Eger. 2020. április 24-én pénteken 10 órakor a Megyeházán nyílik meg a rendezvény, amelyhez a Honismereti Szövetség és a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat segítségével több megye, város is csatlakozik. A teljes tervezett programot megtalálhatják lapunk 25. oldalán.

Magyar nyelv hete

1970-ben indult – Kodály Zoltán, Illyés Gyula, Váci Mihály ösztönzésére – az anyanyelvi konferenciák sorozata, melyből később kinőtt az Anyanyelvi

Anyanyelvi konferencia

Konferencia mint intézmény (1992-től Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága). Első vezetői Bárczi Géza és Lőrincze Lajos voltak. A 14. anyanyelvi konferencia 2020. május 23–24-én lesz Budapesten. Programját a hírrovatunkban találják.

A 7. nyelvész-tábor mottója – A magyar nyelv és irodalom barátainak, tanárainak tábora – az Anyanyelv-vápolók Szövetségének új folyóiratára utal, a

Nyelvész-tábor

Magyarórára. Érdekes és izgalmas programokkal várunk 2020. június 17–21. között minden érdeklődőt Sátoraljaújhelyen, a Kazinczy Múzeumban. A tábor díszvendége Hidasi Judit professzor, az interkulturális kommunikáció szakembere lesz.

Bruck Lajos (Pápa, 1846. november 3. – Budapest, 1910. december 3.) festőművész, grafikus.

Iskoláit a fővárosban végezte, majd Bécsben a Képzőművészeti Akadémián tanult. A kormány ösztöndíjával 1869-ben beiratkozott a velencei képzőművészeti akadémiára. Olaszországi tartózkodása idején főleg naturalista életképeket festett. A *Falusi konyha* és a *Vásártér a Ponte Rialto előtt* című képeit az 1873. évi bécsi világkiállításon mutatták be. 1874-ben, rövid római és nápolyi tanulmányút után, Párizsban Munkácsy Mihály tanítványa lett. Ez időben Munkácsy hatása alá került, így több, eredetileg Munkácsynak tulajdonított festmény valójában tőle származik. Nagy sikert aratott a Munkácsy stílusában festett *Jó tanácsok* című képével. 1885-ben Londonba költözött, ahol főleg portréit tették ismertté. Művei rendszeresen szerepeltek a Royal Academy kiállításain. 1895-ben tért haza, haláláig Budapesten élt és alkotott, a Múcsarnok kiállításainak állandó résztvevője volt. 1894-ben egyik alapító tagja lett a Nemzeti Szalonnak. 1896-ban megfestette a király és Erzsébet királyné arcképét is. 1899-ben a kormány őt bízta meg egy szentpétervári kiállítás szervezésével, melynek megnyitásán II. Miklós cár a Szent Anna-renddel tüntette ki. 1902-től számos képén örökítette meg Budapest városrészeit.

TARTALOM

Balázs Géza:

A magyar nyelv több részre szakítása (1) 3

Lengyel Klára: Kapcsolószók vagy mondatkötők . . . 4

Balázs Géza: Miért érdekes? Bomlás 5

Horváth László: *Karakter* 6

Halmi Tamás: Szép magyar vers.

Imre Flóra: Novemberi nyírfa 7

Blankó Miklós: Szó szót követ.

Bővülő keresztnévtárunk 8

Grétsy László: Az Olvasó kérdez. 9

A Szent László-mondakör nyomában.

Jánó Mihály művészettörténészt kérdezi

Balázs Géza. 10

Manapság többen írnak, mint olvasnak.

Böszörményi Zoltán írórt kérdezi

Birtalan Andrea 11

„agyagedénybe zárt Isten-sugár az ember”.

Keller Pétert, Gárdonyi dédunokáját kérdezi

Balázs Géza. 12

Kemény Gábor: Philadelphia kávézó. 13

Elek Lenke: Kabos Gyula – egy zseni nyelve 14

Büky László: Fenntartható mozsarak 15

Gráci Tekla Etelka: A felnőttek beszédjellemzőinek változása az életkor függvényében 16

Dr. Palágyi András: A rím és ritmus nélküli

„versekről” 17

Kemény Gábor: „Szigorúan ellenőrzött” helyesírás 17

Kovács József: *Sürgő-forgó* malmok 18

Grábics Júlia: Z. Szabó László emlékére. 18

Domonkosi Ágnes: Verbális érintés a Facebookon . 19

Dóra Zoltán: *Csekkol, becsekkol* 19

Zsiros Katalin: *Cuharé, szoáré* 20

Dr. Tringer László: A zárt *e* (el)síratása. 20

Kemény Gábor: 47 év Elekfi Lászlóval. 21

Blankó Miklós: Kommunikációtörténeti olvasókönyv nőkrol – nem csak nőknek 22

Hírek – tudósítások 23

Az 54. magyar nyelv hete programja. 25

Pontozó 26

Keresztretjtvény 27

Új szavak, kifejezések (109.) 27

Minya Károly (összeállító): www.manyszi.hu 28

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, szeptemberben és novemberben. Szakmai támogatók:

Magyar Nyelvtudományi Társaság,
MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Bizottság,
Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport

Kiadja: az Anyanyelv-vápolók Szövetsége

Felelős kiadó: Juhász Judit

Felelős szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség:

Balázs Géza balazs.geza@gmail.com,
Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com,
Kovács Zsuzsanna (titkár)
kovacs.zsuzsanna@anyanyelvapolo.hu,
ea.szerkesztoseg@gmail.com

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza, Grétsy László, Heltainé

Nagy Erzsébet, Juhász Judit, Kemény Gábor

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu
(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

A szerkesztőség csak a megrendelt írásokért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg, nem küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.

E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.

Az Anyanyelv-vápolók Szövetségének tagjai

a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.

Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulónak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:

Anyanyelv-vápolók Szövetsége,

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Emberi Erőforrások
Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális
Alap,

a Magyar Művészeti
Akadémia

segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: mondAT Kft.

A magyar nyelv több részre szakítása (1)

A 2020 tavaszán megrendezendő 54. magyar nyelv hete és a 14. anyanyelvi konferencia kiemelt témája: Trianon hatása a magyar nyelvre.

A nyelvek adottságait, lehetőségeiket tekintve egyenlő értékűek, ám fejlettségüket és helyzetüket tekintve egyenlőtlének. Az élen a globalizáció és a gazdasági expanzió hajtómotorjaiként szolgáló nyelvek, utolsó helyen pedig az államisággal, államnnyelvi státusszal nem rendelkező, kis beszélői létszámú, veszélyeztetett vagy éppen már a kihalás szélére került nyelvek állnak. A magyarországi magyar nyelv nem áll rossz helyen ebben a rangsorban: hiszen van egy ország, amelyben államnyelv, van megfelelő számú beszélője, s ehhez mérten kutatása, oktatása, széles körű használati lehetősége. De már a határon túli magyar nyelven beszélőknek koronként és tájanként nyelvi korlátokkal kell szembesülniük, s ez az anyanyelvhasználatuk visszaszorulásához vezet. Egy nyelv kisebbségi nyelvvé válása szinte törvényszerűen magával hozza az adott nyelv visszaszorulását.

A magyarul beszélőket „átlépő” határok

A trianoni döntés a magyar nyelvet is felszabdalta. A magyarul beszélőket „átlépő” határok magyar nyelvű közösségeket szakítottak ki az anyaországból és tettek etnikai, nyelvi kisebbséggé. Rövid idő alatt nyilvánvalóvá vált, hogy legtöbb helyen a magyarnyelvűség hátrányt jelent, elkezdődött a magyar nyelv diszkriminálása, az államnyelvek meghatározó befolyása a magyar nyelvre. Ezt a folyamatot a következő jelenségek jellemzik: vegyesnyelvűség, félnyelvűség, kétnyelvűség, a magyar nyelv határon túli változatai, asszimiláció, beolvadás, szorványosodás, nyelvcsere. A határon túli magyar nyelv visszaszorulását megakadályozni kívánó törekvések pedig: kiegyenlítő (egyenrangú) kétnyelvűség, detrianonizáció, határtalanítás (Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat), az asszimilációval szemben ajánlott disszimiláció (Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport).

A trianoni békediktátum következményeként a soknemzetiségű Osztrák–Magyar Monarchiából létrejött a csaknem nemzetiségek nélküli Magyarország. Mintegy 3,3 millió magyar rekedt kívül Magyarország határain: „Nem ők lépték át a határokat, hanem a határok lépték át őket.”

Trianon következményeként a magyar nyelvű közösség részekre szakadt, és korszakonként, irányonként más és más külső hatások érték, amelyeknek a következményeként a mai vegyes helyzet létrejött. Ez nagy vonalakban így jellemezhető: a határon kívül vannak tömbmagyar területek (Szlovákia: Csalólköz; Románia: három székely megye: Hargita, Kovászna, Maros megye, utóbbi csak részben tömb), vannak a magyar nyelvvel szoros kapcsolatban lévő területek (végig az északi nyelvhatár, Kárpátalja, a Partium egy része, Vajdaság, s egy egészen parányi terület Szlovéniában, Lendva környékén, illetve Ausztriában (Burgenland)). Vannak a magyar nyelvi tömbtől távolabb lévő, de még mindig nagyobb tömböt alkotó nyelvszigetek. Vannak önmagukban álló, már tömb nélküli szorványok, ahol még mindig van számottevő magyarság. Vannak olyan szorványok, ahol már csak elvétve akadnak magyarok. Létezik számos magyar nyelvű diaszpóra: ide elsősorban a Magyarországról elvándoroltakat soroljuk. A diaszpórák létrejöttében szintén összekapcsolódik Trianonnal – hiszen a magyarság nagy méretű szétvárandorlása ugyancsak Trianon és következményei miatt indult el.

1920 óta valamennyi területen fogy a magyar nyelven beszélők száma. A magyarság lélekszámát szép politikai szimbolikával 1990-ben még 15 millióra becsülhettük. Ma a magyar anyanyelvűek lélekszáma reális számítások alapján 13 millió körül lehet. Ebből 9,5 millió él Magyarországon, kb. 2,5 millió a Ma-

gyarországgal szomszédos területeken és kb. 1 millióan szerte-szóródva a világban (egy részük már nem tud magyarul, csak az identitásában őrzi egykori magyarságát). Mindezek ellenére a magyarság összlétszámát tekintve ma is a Kárpát-medence legnagyobb népe.

Hány magyar irodalom, nyelv van?

A magyar nyelv állami széttagolódása s ennek következtében különféle politikai helyzetbe kerülése már korábban fölvetette a magyar kulturális egység fölszámolódását. Az irodalomban ez a vita a hatvanas években lezajlott. A kérdés úgy vetődött fel: hány magyar irodalom van? Erre adott költői választ Illyés Gyula, aki ötágú sípnek nevezte a magyar irodalom egységét: egy tüdő fújja a mai Magyarországot, a Felvidék, a Délvidék, Kárpátalja és Erdély magyarságának üzenetét.

A harmonikus egységet sugalló ötágú síp egy nyelvész rendszerváltás utáni fölvetésében ötszólamú síppá változott: úgy jelent meg, mint a magyar nyelv állami nyelvekre való szakadása, vagyis mintha tudományosan definiálhatónak kellene lenniük a szlovákiai, ukrainai, romániai, szerbiai (horvátországi, szlovéniai, ausztriai stb.) magyar nyelvEKnek. Még olyan lábjegyzet is születik, hogy a felvidéki magyarságnál jóval kisebb lélekszámú nyelveknek is lehet külön neve...

A tét nem kicsi. Egyetlen magyar nyelv van, vagy magyar nyelvEK vannak, lesznek? Általános nyelvészeti tétel, hogy a nyelvek nyelvváltozatokban élnek. A nyelvváltozatokból kristályosodik ki valamiféle egység: a köznyelv. És a köznyelv is folyamatosan alakul, esetleg újabb nyelvváltozatokra oszthat. A magyar nyelv történetében a többféle, egymástól egyébként sajátos módon nem nagyon különböző nyelvváltozattól a 16. századtól kezd összekovácsolódni a ma is ismert köznyelv vagy standard (korábban: irodalmi nyelvnek is nevezték). Az egységesség a 20. századra megtörtént: ezen a köznyelven írtak írónk-költőink, szólalt meg a rádió, televízió. Miközben tovább éltek a nyelvjárások, illetve azok kicsit változó, keverékes formái, a regionális köznyelvek is. Ebbe az állapotba szölt bele Trianon: az elszakított területekkel elkezdett akadózni vagy akár meg is szakadt a kapcsolat (vásár, munkahely, rokonság), a magyar nyelv korlátozása megakasztotta a köznyelv irányába való fejlődést, ezért a magyar nyelv a határokon túl a legtöbb esetben a családba, a kisközösségbe, a faluba szorult vissza. A magyar nyelv visszaszorulása különösen szembetűnő a közelet, a tudomány-technika területén. Hiszen a határon túli területeken élők többsége nem tudott szakmát, diplomát szerezni magyar nyelven, s az államnyelven megszerzett tudást nem tudta anyanyelvére lefordítani. Jól mutatja ezt a problémát a kolozsvári nyelvészprofesszor egy mondata: „Nem tudok a kocsimról magyarul beszélni, nekem az önindító: delkó.”

Egyes határon túli területeken kialakultak helyi köznyelvek. Beszélhetünk erdélyi köznyelvről, amelyet erdélyi értelmiségiek beszédében hallunk, erdélyi írók műveiben fel is ismerünk. Vagyis van transzszilván köznyelv. Az északi területen, Szlovákiában beszélt magyar nyelv palócos és szlovákos jellemzőket mutat. 1947-ben Magyarországra áttelepített felvidéki rokonaim nyelvhasználatában alig fedezhető fel regionalizmus, az ottmaradtak nyelvhasználatában már az 1960-as években érezhető volt az erős szlovák és palóc akcentus. Kisebbségi elkülönülést mutat Vajdaság és Kárpátalja. A Partium viszont mintha folyamatosan követte volna a magyarországi nyelvi fejlődést, magyar lakosainak nyelvében alig találni a mai köznyelvtől elütő formákat. A szlovéniai Lendva környéki, burgenlandi, horvátországi magyarok a helyi, archaikus nyelvjárást beszélik.

Balázs Géza

(Folytatása a következő számban.)

Kis magyar grammatika az iskolában

Kapcsolószók vagy mondatkötők

Az egyetemi oktatásba lépő hallgatók az első szemináriumokon számot adnak a gimnáziumi és az általános iskolai anyanyelvtanítás minőségéről. Ma már általánosságban is kimondható tény, hogy a hallgatók zöme kevés grammatikai ismerettel bír, jó részük kizárólag általános iskolában találkozott szófaji és mondattani elemzéssel. Csaknem minden első órán végigvesszük egy-egy mondatot: ki mire emlékszik a szófajtani alapokból. Számomra a kapott információ azért fontos, mert könnyen világossá válik: hogyan tudom segíteni hallgatóimat egyénileg is az előrejutásban, a nyelvi szerkezet megértésében, a magyar észjárás jellemző nyelvi szabályok rendszerezésében.

A hallgatók ötöde kizárólag az „alsó tagozatban”, azaz az 1–4. osztályban tanultak lényegére emlékszik: létezik ige, főnév, melléknév. Dereng az ezeket kiegészítő viszonyzó egyiké-másika: a névelő, az igekötő, esetleg a *fog* segédige. A kötőszókról homályos emlékeik vannak. Az *és*, *hogy* szavak említése eszükbe juttatja a terminust, majd az alsóbb fokú tananyag ismétlése során újjáéled a kötőszó fogalmának, feladatainak megértése is. A hallgatók többsége tudja, hogy létezik határozószó, csaknem minden igenevet felismer, és a névmások közül legalább négyet meg tud nevezni (tipikusan a személyes, mutató, kérdő, határozatlan névmásokat).

Ha azonban megkérdezem, hogy milyen szófajú szó az *aki*, *amilyen*, *ahogyan* stb., még a legtöbb ismerettel rendelkezők is gyakran megzavarodnak. Legtöbbször arra szavaznak, hogy ezek kötőszók. A szófajtani szemeszter idején persze tudatosítjuk, meg is magyarázzuk, hogy e szavak a magyar nyelv vonatkozó névmásai, de mire vizsgára kerül sor, újra tipushibává válik, hogy az említett szavakat hallgatóink ismét kötőszóként jellemzik.

Nem véletlenül írom, hogy „ismét kötőszóként”. A magyar szakos egyetemisták utolsó köziskolai élménye e tárgyban tudniillik az, hogy az *ami*, *amikor*, *ahol* stb. szavak kötőszók. A mondattan tanítása ugyanis a szófaji rendszer oktatása után következik az általános és a középiskolában is. E szavakat előbb nyilván vonatkozó névmásként tanulták meg (6. osztályban), majd egy évvel később ugyanezeket a szavakat már kötőszóként emlegették a tanárok. A szemléletbeli torzulást minden bizonnyal erősíti az is, hogy míg a névmások fejezete (tudatosítása, gyakorlása) csupán egy-két órát kap a tanmenetben, addig az alárendelő összetett mondatok elemzésére ennek többszörösét szánják; vagyis a vonatkozó névmás többször jelenik meg kötőszóként, mint vonatkozó névmásként említve.

Szótani óráimon a szófaji osztályozás ismert érveivel bizonyítom: az *aki*, *amíg*, *amennyi* stb. nem lehet kötőszó, hiszen névmás. A névmások mondatrészek, a kötőszók nem. Pl. *(Festettem egy képet,)* *amíg te zongoráztál* – az *amíg* a *mikor* kérdésre válaszoló időhatározó, vagyis mondatrész. De vö. *Festettem egy képet, és te zongoráztál*. Az *és* kötőszó természetesen nem mondatrész. A vonatkozó névmás főnévi és melléknévi típusa toldalékolható, mint a többi névmás: *(Az hozta le a bőröndöt,)* *aki a legerősebb/akit megkértem rá/akivel együtt tanulunk/akiről írtam neked* stb. A kötőszó természetesen nem toldalékolható. S a vonatkozó névmás tartalmas szófajjal helyettesíthető: *A szomszéd hozta le a bőröndöt; Zongoramuzsika mel-*

lett festettem egy képet; a kötőszó természetesen nem, hiszen az logikai viszonyjelölő elem.

És itt jön a baj. A következő szemeszterben – önmagamnak ellentmondva – bizony, én is csak kötőszóként fogom említeni előttem a vonatkozó névmást. L. *Úgy igyekeztem, ahogyan még soha; Arra indulj el, amerre a sárga jelzés mutat!* – A mondattani elemzés során azt tanuljuk meg, hogy az alárendelő összetett mondat típusát az utalószó (távra mutató névmás, itt *úgy* és *arra*) jelöli ki, tudniillik az utal arra, milyen mondatrészt fogunk kifejezni az alárendelt mondat szerkezettel. A mellékmondatot azonban kötőszóval kapcsoljuk a főmondatához (esetünkben az *ahogyan* és az *amerre* szóval). Innentől kezdve mi magunk mossuk össze a „kvázi kötőszót” (*és*, *hogy*, *de*, *mivel*, *azaz*) a vonatkozó névmással, egységesen kötőszóként emlegetve mindkét szófajt.

A gondok gyökerét természetesen a terminushasználatban találjuk. Nem a gyerekekben és a hallgatóinkban van a hiba, hanem a nyelvtankönyvekben. Két rendszerezést kell megtanítanunk egymás után: előbb a szófajtant, azután a mondattant. Mi több: a mondattani elemzés gyakorlatában párhuzamosan használjuk a két rendszer fogalmait, hiszen ismertetnünk kell, melyik szófaj milyen mondatrészszerrepre alkalmas, illetőleg mely mondatrészszerpekben milyen szófajok jelenhetnek meg. A két rendszerben való párhuzamos gondolkodás önmagában is nehézséget jelent.

A vonatkozó névmás különös teremtmény. Az *aki*, *ahol*, *amely* stb. névmások kettős szerepet töltenek be szerkezettilag is. Részben kapcsolnak, kötnek, hiszen mintegy válaszolnak a mutató névmásra, azaz tartalmas nyelvi egységet: önálló mondatot kötnek a mutató névmás által kijelölt tartalmatlan, üres helyhez (*az – akivel; ahhoz – akitől; addig – ameddig*). Részben pedig valóban mondatrészek: a mellékmondat bármely részének megjelenhetnek. Megjegyzem: a régebbi nyelvtanok e kettősség miatt nevezték őket kereszteződő szófajú szavaknak, noha nem szófajiságuk kereszteződő, hanem feladat körük, vagyis a szereposztásban két mondatbeli feladatot képesek ellátni. Először és elsősorban szabályos mondatrészek. Állítmányok, pl. *Olyanra fessd a táblát, amilyen korábban volt;* alanyok, pl. *Ahhoz megyünk vendégségbe, aki megnyerte a szakácsversenyt;* tárgyak, pl. *Abból sütök palacsintát, amit ajánlottál;* határozók: *A ház olyan volt, ahol mindenki jól érezte magát;* jelzők: *Amelyik úton elindulsz, azt nem hagyhatod el soha.* Mondatrészszerpekük olyannyira jól érzékelhető, hogy – jellemzően a tagmondatok fölcserélése esetén – a figyelmetlen tanuló a vonatkozó névmási kötőszó szerepének megfelelően minősíti az alárendelő mondatot. (Pl. az *Amit főztem, abból egyél* mondat partitívusi határozói alárendelés, de gyakori hiba, hogy a vonatkozó névmás tárgyi szerepe alapján tárgynak minősítik.)

Névmási (deiktikus) jelentésük, illetőleg az összetett mondat szerkezeti (forikus) rendje következtében a vonatkozó névmások valóban felveszik a kötőszói szerepet, mégsem válnak kötőszókká. Éppen ezért nem is tanácsos kötőszóknak neveznünk őket. A Magyar grammatika című tankönyvünk írása közben felmerült: ne nevezzük-e az összetett mondat fő- és mellékmondatát összekapcsoló elemeket egyszerűen *kapcsolószónak* (Kugler Nóra ötlete alapján). Az ötletből nem lett gyakorlat, talán a túlzott hagyománytiszteltettség miatt. Most ismét felvetem az ötletet, azzal megtoldva, hogy az *utalószó – kapcsolószó* terminuspár használata az utóbbi húsz év gyakorlatában számomra bevált. Mind az *utalószó*, mind a *kapcsolószó* olyan mondattani funkcióra utal, melyet tipikusan erre a feladatkörre alkalmas szófajok tölthetnek be. Az *utalószó* távra mutató névmás, a *kapcsolószó* pedig kötőszó és/vagy vonatkozó névmás.

Lengyel Klára

Miért érdekes?

Bomlás

„Vigyázat, omlás! Vagy inkább romlás? Egyszóval: totális bomlás” – ismételteti Sławomir Shuty Bomlás című könyvében. A lengyel lázadó írónemzedék tagja regényében vegyíti a marketingnyelvet, az internetes szlenget, az irodai „small talk”-ot, az udvariaskodó, semmitmondó beszédet, a bulvársajtó, a fogyasztói világ leépülő nyelvét. Minden fölgyorsult és összekeveredett, nincsenek stabil pontok. Józsa Árpád találó költői-szlenget fordításában ilyen halmozós, összevont mellérendelés szerkezetekkel jellemzi ezt a nyelvet: „hiper-szuper-mega-store-shop”, „amfetovita-love-parade-hangulat”, „poszt-auto-moto-foto-feto-karambol” (Napkút Kiadó, Bp. 2010). A „bomlás” eszünkbe juttatja Ágoston Mihály vajdasági nyelvész Rendszerbomlás? című könyvét, amelyben a nyelvi rendszerek funkciózavaraira hívja föl a figyelmet. Most azonban néhány összetettebb társadalmi és személyiségi problémát jelző szöveget, szövegtípust veszünk szemügyre.

Posztmodern irodalom, tudomány. Egyesek stílust kohlak a nyelvi bomlásból, előbb tudatosan, később már megszokottan, rendszerszerűen írnak rossz mondatokat. Nyelvi játék, posztmodern, logocentrizmus, védik őket egyes irodalmárok. Egyes tudományos körök sportot üznek a bennfentes, maguk teremtette terminológiából. Nyelvezetük kizárólagos, egyfajta privátnyelv, tudományos titkosnyelv, amelyet kötelezően, mantraszerűen használnak. A modern művészet tudósa, Szemadám György őszintén bevallja, hogy egy művészettörténész szövegéből egy kukkot sem ért:

Világosan közlik szobrai, hogy a vizualitás mezejét nem tervezik elhagyni, azaz tisztán vizuálisan is értelmezendők – már ha létezik ilyen, hogy tiszta vizualitás. Természetesen nem: a nyelv és az ő dolgai, különösen elemeinek olykor szabályszerű, olykor szándékosan véletlenszerű egymáson való áthatása eredményezhet olyan materializálható vizuális csomagot, amelyet nem egy dolgora irányulónak, hanem dologellenesnek tekinthetünk, azaz a tisztán vizuális értelmezést valójában ebben a megközelítésben gondoltam találonak.

Túlmagyarázás. A gyógyszerhez tengernyi szöveget adnak, alig találmi meg benne azt, hogy mire jó és hogyan kell szedni, azt viszont aprólékosan tárgyalják, hogy milyen mellékhatásai lehetőségek. Végigolvasva felvonul itt a betegségek teljes listája.

Infantilizálódás. Kiskorúnak tekintett társadalom. Kiégett az izzó, veszünk egy másikat, kicsomagoljuk, ránézünk a borítójára, ott van a használati utasítás. Így kezdődik: „Mielőtt az izzót becsavarná, győződjön meg róla, hogy a kiégett izzót kicsavarta”.

Szégyellném leírni, hogy az ország melyik kiemelkedő intézményének összes (tudományos fokozattal rendelkező) dolgozója kapta ezt a levelet:

Tisztelt Asszonyom/Uram! Kedves Kollégák! Tekintettel a napokban tapasztalható időjárásra és a szokatlanul nagy melegre, kérem, hogy munkavégzésük során is fordítsanak különös figyelmet a fokozott folyadékbevitelre, a munkahely szellőztetésére, árnyékolására. Kérem, gondoljanak a szobai és a szabadban lévő növényekre, öntözzék meg azokat, hogy átvészeljék a munkaszüneti napokat. Továbbá kérem, hogy az elektromos hűtőberendezéseket munka végeztével mind a hétvégére, mind az elkövetkező munkanapok befejeztével szíveskedjenek kikapcsolni. Kérem, hogy a jelen levél tartalmát valamennyi munkatársával ismertetni szíveskedjék! Üdvözlettel: XY műszaki főigazgató-helyettes megbízásából BB menedzser asszisztens

Ugyanott ilyesféle levelet írnak a legmagasabb és legelитеbb oktatási intézménybe járó legjobb hallgatók (közül egyesek):

Tisztelt tanárú és tanárú! Szép napot kívánok! Az X kurzus miatt írok Önöknek, láttam, hogy mindketten hozzá vannak rendelve, mint oktató az előadáshoz. Mivel látom a Neptun rendszerben, hogy előadásként van meghirdetve, de

látogatásköteles, ez ügyben szeretnék egy olyan információt kérni/kérdezni, hogy nekem sajnos abban az időpontban dolgoznom kell, és azt nem tudom mellékelni. Lehetséges lenne e ügy elvégezni ezt a kurzust, hogy nem járok be, viszont ennek fejében plusz feladatokat vállalnék. Ha nem lehetséges, akkor kérem még időben válaszoljanak, hogy le tudjak jelentkezni a tárgyról díjmentesen. Nagyon sokat segítenének ezzel. Válaszukat és segítségüket előre is köszönöm! Tisztelettel: XY

Túlbeszélés. A világ, az emberi kapcsolatok s az ezeket szabályozó jogi előírások bonyolódnak. Ha telefonon érdeklődünk egy szolgáltatás iránt, előbb hosszasan meghallgatjuk az adatvédelmi előírásokat, azok fellelhetőségét, visszaellenőrizhetőségét. Már a harmadik percnél és 200 forintnál járunk, a célunkat meg sem közelítettük, sőt, úgy érezzük: tudatosan távolítanak. Magyarul: leráznak.

Homályosítás. A sajtó (média) egyik feladata az lenne, hogy elmagyarázza az eseményeket. Az egyik benzinkúton fifikásan visszaéltek a bankkártyákkal, érdekelné ez bennünket, nehogy így járjunk. Ezt olvassuk:

Januárban emeltek vádat egy nő ellen... A nő egy furcsa technikai hibát fedezett fel a bankkártyás fizetési rendszerben, és több mint kétfélmillió forintot kárt okozott. Rájött, hogy a BANKKÁRTYÁS FIZETÉSNÉL A TERMINÁL BIZONYOS HELYZETEKBE NEM VON LE PÉNZT A VÁSÁRLÓTÓL, MIKÖZBEN A PÉNZTÁRGÉP EZT SIKERES TRANZAKCIÓ-KÉNT ÉRZÉKELI. Megfigyelte, hogy ha a vásárló bankkártyáját a PIN-kód beütése után egy-két másodperccel később kihúzza a készülékből, akkor nem vonják le a vevőtől a pénzt, de mivel a pénztárgép sikeresnek ítélte meg a tranzakciót, a benzinkút kasszájában nem keletkezik azonnal hiány.

Vajon érthető-e a leírás alapján a technika? Szerintem nem, viszont az írás elérte azt, hogy mindenki félni kezdett a bankkártyás fizetésnél. Ezért később a bankkártya kiadója „elmagyarázta”, hogy miért nem kell félni:

egy integrált kassza esetében a pénztárgép kizárólag a fizetési kérést indítja el a POS terminál irányába, majd [a] POS termináltól visszaérkezett tranzakciós eredményt jeleníti meg. Amennyiben a terminál a tranzakció eredményességéről nem kap visszajelzést a kibocsátó banktól – mert például a kártya kihúzásával megszakad a tranzakció –, az elfogadó bank rendszere automatikusan visszavonja/törli a műveletet. Így standard működés szerint a pénztárgépen sem jelenhet meg a fizetés visszaigazolása. Mind a pénztáros munkatársaknak, mind a kártyabirtokosoknak hasznos tudni, hogy minden esetben a POS terminálon megjelenő üzenet, illetve a POS slippen szereplő eredmény az irányadó.

Integrált kassza, POS terminál, standard működés, POS slipp stb. És ha ezeket a szavakat értik, akkor el tudnák mondani, hogy mi történt, és mi nem történhet az Önök bankkártyájával?

Új írásbeliség. Üzenetek, kommentek a neten. Ez itt egy kis örökényi egyperces, sajátos modorban:

odajön egy lány hozzám a megalloba és laza mód így adta elő magát:

szia nem zavarni vagy ismerkedni akarok veled mert már boccs de pfuij, megtudnád mondani honnan indul a 62-es vilamos?

hát lányos zavaromban majdnem nem is tudtam mit mondjak, de azért segítettem

Annak ellenére, hogy itt leoltasz csak úgy, nem veszem magamra mert ennek ellenére is tudom hogy jól nézek ki, de amugy a meki elől indul

megköszönte! majd elment

*a mellettem álló csávó ilyet szól, ha nekem mondott volna ilyet ugy pofám b**ztam volna, hogy azt is elfelejti mit kérészt.:DD*

ez is bizonyítja kedves emberek mindig lesznek:)))

Balázs Géza

Karakter

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára (TESz.) szerint a *karakter* a magyarban latin jövevényszó, a latinban pedig görög eredetű. A görög szó – részint latin közvetítésével – számos európai nyelvbe átkerült.

Hatvan évvel ezelőtt A magyar nyelv értelmező szótára a választékosnak minősített *karakter* címszónak ezeket a jelentéseit vette fel: 1. 'jellem'; 2. '<erkölcsi tekintetben> az átlagot felülmúló, derekas viselkedésű, becsületes személy'; 3. 'jelleg, jellegzetesség'. 1972-ben a Magyar értelmező kéziszótár ezekből az 1. és a 3. jelentést tartotta meg; a 2.-at (valószínűleg elavultsága miatt) kihagyta. 2003-ban a kéziszótár megújított változata a 'jellem' és a 'jelleg, jellegzetesség' után nyomdai és informatikai vonatkozású jelentéseket is betoldott: 'nyomtatott betű, szám, írásjel stb.; ennek meghatározott fajtája'; 'az adatok ábrázolására szolgáló egyezményes jel (betű vagy szám)'.

Ez helyes, indokolt bővítés volt. Míg néhány évtizeddel ezelőtt a szövegek, kéziratok hosszát *n*-ben, *betűhely*-ben, *leütés*-ben mértük, az 1990-es években a számítógépek elterjedésével a *karakter* váltotta fel őket, ilyenféleképpen: „A cikk hossza legfőljebb 20 ezer *karakter* lehet, a szóközlőket is beleértve.”

Mostani írásomban azonban nem ezzel a változással szeretnék foglalkozni, hanem a *karakter* jelentésárnyalatainak másfajta bővülésével; igaz, megfigyelésem szerint ez is az 1990-es évek óta tapasztalható.

A 'jellem' jelentésből adódóan a *karakter* korábban is alkalmas volt arra, hogy egyrészt 'jellemtípus, típusfigura' jelentésárnyalatban is használják, másrészt pedig olyanban is, amely átmenetnek tekinthető a 'jellem' és a 'figura, szereplő' között.

Az elsőként említett árnyalat ismerhető fel a *karakterszerp*, *karakterszínész* összetett szavak előtagjában. Előfordul azonban a szónak önálló, azaz nem összetételbeli használataiban is. Erre példaként annak az interjúnak a részletét idézem, amelyet Dunai Tamással készített a Magyar Hírlap 1995-ben: „Őn nem kimondottan hősalkat, de nem is kifejezetten *karakter*. Ez jó is lehet, mert mindkét szerepkör ellátására alkalmassá teheti, de két szék között a pad alá is eshet.”

A másodikként, átmenetiként említett árnyalat pedig már régóta jelen van esztétikai, színháztudományi írásokban. Egy-egy ilyen példát idézek a Nagyszótár készítéséhez összeállított, elektronikus Magyar történeti szövegtárból a 19. és a 20. századból: „Melyik *charakter* az a Leányörzöben, vagy akármelyik újabb vígjátékában Kisfaludynak, mely a maga belső valóságából a magyar nemzetiséggel elkenekné?” (1829: Toldy Ferencről); „Arisztotelész ki-mondotta, hogy a drámához először mese kell, történet, csak másodsorban emberek, vagyis *karakterek*” (1935: Hevesi Sándortól).

Ez a két adat már közel áll a 'figura, szereplő' jelentésárnyalathoz. Ezt az apró lépést azonban a nyelvhasználat évszázadokon át nem tette meg. Minden bizonnyal az angol nyelv hatása adott lökést ahhoz, hogy a jelentésváltozás a 20. század végén megtörténjék. Az angol *character* szónak ugyanis – többek között – 'szereplő, személy, alak <színdarabban, filmben stb.>' jelentése is van. Ennek hatására a gyakran angoltól fordított ismertetésekben, filmajánlók-

ban, különféle tesztekben, amelyek sokszor az interneten is terjednek, a magyarban szintén megjelent a *karakter* szónak 'figura, szereplő' jelentése. Itt csak két jellegzetes példát hozok az internetről: „Volt-e kedvenc *karaktered* a mesés kötetben?"; „Melyik *karakter* lenné az Aladdinból?"; Az effélek hatására azután a magyar sajtóban, például film-elemzésekben, színészi pályaképekben, nekrológokban is helyet kapott ez a jelentés. Szemléltetésül két adat a Magyar Hírlap CD-jéről: „A főhőst Latinovits Zoltán alakítja, akit csodálatos szerepátérző, szerepújraformáló képessége különösen alkalmassá tett *Szindbád karakterének* eljátszására” (1999); „Életének 79. évében elhunyt Komlós András, a Vidám Színpad nyugalmazott művészt kedden érte a halál. [...] Emlékezetes alakítást nyújtott Madách Tragédiájában, megformálta Szakonyi Károly Adáshiba című darabjában *Szűcs úr karakterét* is” (2000).

Mindez oda vezetett, hogy az 1980-as években és később születettek már a mindennapi társalgásban is teljesen természetesen alkalmazzák a 'konkrét mű szereplője, figurája' jelentést, sőt megfigyelésem szerint számukra a *karakter* inkább ezt jelenti, mint 'jellem'-et vagy 'jelleg'-et.

Az újabb jelentés a szépirodalomba is behatolt. Nem véletlen, hogy éppen egy fiatal írónőnek, Leiner Laurának A Szent Johanna gimi című ifjúsági regénysorozatából idézhetem. A következő példák mindegyike a 2010-ben megjelent 2. részből való: „– A farsangi bál témája: sorozatok! – kiáltotta a sulirádiós. – Megjelenés szigorúan *tévésorozat-karakternek* öltözve!"; „Suli után Virág ájtott, hogy megmutassa az új *Sims-karakterét*. Robert Pattinson.

– Most akkor kirúgtad Pete Wentzet? – kérdeztem, mert *Virág karaktere* elvált, és a szomszédba költözött az új kedvenc” [a Sims internetes szerepjáték, Robert Pattinson a vámpiros Alkonyat-filmek sztárja, Pete Wentz pedig gitáros]; „– Valami lányisorozat *karaktereinek* akart öltözni” [ti. a regényben egy lány azt szerette volna, ha egy fiú úgy kíséri el a jelmezbálba, hogy ugyanabból a sorozatból választanak maguknak figurát]; „és szerzek valami bájos kis jelmezt – szólt [anyu]. – Ó. Oké. De *sorozatkarakter-jelmez* legyen!"; „– Én rajzoltam mindent, a *karaktereket*, a helyszíneket, Photoshoppal színeztam... – mutatta [Virág], miközben mellém állt és lapozgatni kezdte [a képregényt]. – Te jó ég! – kaptam a kezem a szám elé. A képregény eszméletlenül szép lett, a színek, a szerkesztés, a gondolatbuborékok, a *karakterek*, a helyszínek”.

A Leiner Laura-regényben a *karakter* ilyen jelentése egyébként nem kizárólagos; felbukkan a régebbiről ismert 'jellemtípus' is: „Oké, mivel már nem tudtam sokáig játszani a jeges, kíméletlen *karaktert*, Virággal gyorsan bemenünk a suliba”.

Ma már talán a fiatal tanárok is így teszik fel a kérdést a diákoknak: „Neked Richárd a kedvenc *karaktered* A köztű ember fiaiban?"; a tanulók pedig szintén ezt találhatják természetesnek.

Ami engem illet, a *karakter* nyomdai, informatikai használatát viszonylag könnyen megszoktam. A konkrét figurát, szereplőt jelölő alkalmazásával azonban nemigen tudok megbarátkozni. Ha találkozom vele, még mindig olyan érzésem támad, mintha nem magyar szöveget olvasnék vagy hallanék. Pedig ez az újabb jelentés(árnyalat) érthető, keletkezése is megmagyarázható. Nem hinném, hogy szükség volt rá, de tudomásul kell venni a jelenlétét.

Horváth László

SZÉP MAGYAR VERS

Imre Flóra: Novemberi nyírfa

Imre Flóra (1961) költői pályakezdése a nyolcvanas évek derekán egy lezárulni látszó hagyományhoz kapcsolódott. Így lett egyik utolsó őrzője az „újholdas” versmodellnek. (Lator László, Gergely Ágnes, Rakovszky Zsuzsa vagy Szabó T. Anna: az illusztris kevesek e körből.)

Három évtized alatt nyolc verses-kötet: *Az Akropoliszra néző terasz* (1986), *Merőleges idő* (1992), *Rondó* (1992), *Rejtőzve élünk* (1995), *A szép költőverőné újrakezdi* (1998), *Nem tart soká* (2004), *A hegyről lefelé* (2009), *Még tart a könnyűség* (Válogatott és új versek, 2015).

Tematikusan a megélt, az elvesztett és a megtalált („kései”) szerelem toposza szervezi, tagolja a költői pályát, mely azonban csak a fölszínen monotematikus természetű. Mélyebb rétegeiben egzisztencialista súlyok és árnyak húzódnak meg. E költői világ-nak nem is metafizikája, inkább metafizikái vannak. (Mint hogy nem zárt eszmerendszert jambizál s rimesít – ellenkezőleg: a verstan rendezi világ-képpé a világ képét.)

A soráthajlások végzetetlen eleganciája a *Váz* záróstrófájában, mely a kagyló példáját-példázatát *édesen vibrálva* vezeti a szenvedés keménységétől a ködnél anyagtalanság rózsa ígézetéig: „Mert éppen ez a kőke-mény / És néha már fájoan érdes / Váz bírja el csak szűk terén / Az ért-hetetlen szenvedéshez / Rádadásul adatott édes / Vibrálás atomig hatol-va / Bontó erejét, amivé lesz / Az őszi köd mögött a rózsa.”

Az önismeret föltisztulása, mely az Eredeti Arc keleti allegóriáját és Székely Magda rokon optikájú versét („Harmincon túl az arc / elszabadul. / A rossz, a jó kiütözik / javíthatatlanul. [...] Harmincon túl az arcban / nincs hatalom” – *Az arc*) egyszerre idézi meg: „A porka hóba költözött / És többé nem vár a tavaszra / Arcomban rejtő-zik az arca / Most még a bőr a hús mögött // De a lélek forgácsa-it / Az évek lassanként lehántják / S ahol már nem védik a hár-tyák / Csupasz azonosság lakik” (*A végső változat*).

A Kányádi Sándor-féle *Valaki jár a fák hegyén* lírai misztiká-ját párkapcsolati metafizikára áthangoló *Jó itt nekünk*: „valaki virraszt odafent / két tenyere az éjszaka / jó itt nekünk befed a csend / egymás testének sátora”.

A szakrális lábimádat a Magdolna-féle szerelmes Jézus-al-lúziójában: „külső talpéled ahogy minden / áttetszik édes me-leg bőrén / mosnám ha akár könnyeimmel / öszülő hajammal törölném // nem mintha valamit is bálnék / nem alázat hanem ajándék” – s egy másik Jézus („Jézus úr”) a „szegények torzak állatok” ontológiájába alámerészkedő imádságban: „hadd menjek én is hát veled / ahogy követ a sok szelíd nép / szegé-nyek torzak állatok / kísérod lenni úgy szeretnék // processzió-zni át meg át / az égi Jeruzsálemen” (*Izajás 42:3*).

És így tovább? Nem „tovább”: szerte. (Olyan *szerte* ez, mely egyre beljebb mutat irányt, irányokat.)

* * *

Novemberi nyírfa

Micsoda képtelen aranyvihar!
A novemberi esőben a nyírfa
tárgyasodott sugaraival
a nyári napnak ahogy átragyogja
ezt a ködöt, miféle lázadó
gyönyörűség emel itt szót egyetlen
égre dobott lángként szorongató
teljességével a szürkesség ellen?

Honnan veszi ezt a roppant tüzet,
kéregmélyi hőt az a semmi nyírfa,
mikor körötte már télbe meredt
föld és növény csontvázra csupaszodva?
Égő testével vajon ki üzen?
Milyen hatalom mond nemet a sárga
lombok végső izzó sejtjeiben
a fokozatos lefokozódásra?

Micsoda fény! A kert remeg belé.
Ez az utolsó, érlelő ajándék
hogy teszi egycsapásra semmivé
a tanulságot, a köd évszakáét:
mert mégis fény, mert ez a meztelen
transzcendencia, a lobogó nyírfa,
a sűrű homályon át élesen
beleragyog kételkedő csontjainkba.

(Rondó, 1992)

„Csak melegedni, mint az üdvözültek” – végezte be a napfé-nyes igralom pasztelles vázolását Pilinszky János *Novemberi elízium* című verse. Ez a késő őszi, titokzatos létérzés öltözik más formába Imre Flóra művében.

Hogy Imre Flóra képes volt megírni „Lator László egyik legszebb versét”, nem virtuóz epigonizmus, hanem kreatív hommage. Annál is inkább, mivel a költő e viszonylag korai alkotása a kétségtelen formanyelvi kötődés és hagyománytudat dacára is saját hangot lehel, egyedi perspektívát nyit. Nem La-tort követi, hanem az utat, melyet Lator is.

A három, keresztírmessé formált oktáva (nyolcsoros vers-zak) egyensúlyos szerkezetbe rendeződik, voltaképp a té-zis–antitézis–szintézis logikája sze-rint. A ráocsúdo ámulatra kétkedő kérdés következik (mely az első stró-fából indul, s a másodikban teljese-dik ki); a harmadik szakasz pedig – az él-mény újolagos, részletezőbb leírásá-val – felkiáltást és kérdést mintegy megkérdőjelezhetetlen tapasztalat-ban egyesít.

Két indulati kitörés („Micsoda képtelen aranyvihar! [...] Micsoda fény!”) keretezi a szöveget, ami a kompozíciót még feszesebbé, erőtel-jesebbé, véglegesebbé teszi.

Két indulati kitörés („Micsoda képtelen aranyvihar! [...] Micsoda fény!”) keretezi a szöveget, ami a kompozíciót még feszesebbé, erőtel-jesebbé, véglegesebbé teszi.

A jambusok energikus löktetése és a soráthajlások pazar dinamikája életet visz az élet dicséretébe; e len-dülettel a mű hovatovább önnön ere-dendő álláspontját is felülírja – amennyiben a *képtelen* jelző dacára plasztikus, érzéketes képi eszközök vallanak a novemberi esőn áttetsző fényalakzatokról (*aranyvihar, sugara-ival, átragyogja* stb.).

A közelítő tél (allegorikusan: az elmúlás deleje) vészjósló mozzana-tokkal jelenik meg a költemény hori-zontján (*ködöt, szürkesség, semmi, tél-be meredt* stb.), s alkalmasint a vers hő-sét, a nyírfát (a *lázadó gyönyörű-ség-et*) is évszakos sorsa (a *fokozatos lefokozódás*) várja; mégis: e *meztelen transzcendencia* hatásosabbnak s ér-vényesebbnek bizonyul a *köd év-szaká-nál*.

A „Milyen hatalom” kérdésére biológiai s teológiai válasz is adható; „a kert remeg belé” kitétel tisztán természeti és bibli-kus-édeni távlatot is fölnyit – ám, úgy tetszik, létezik elemi él-mény, mely nem igényel egyértelműsítő analízist.

A vers minden szava, ríme, metruma: él. S nemhogy lankad-na ereje, de a legutolsó kifejezésre is tartogat érdemi jelentést. A személytelen nyelvtannal végigvitt dikció ugyanis csak ott, a zárlatban jelez humán részvételt, s mindjárt többes számmal utalva a tapasztalás (és tanulság) közös, egyetemes voltára: „...beleragyog kételkedő csontjainkba”.

Emberi érdekre s jelenlétre áttételesebben mutat két ko-rábbi, metapoétikus részlet: a *Novemberi nyírfa* fölíratból könnyűszerrel kinyerhető az *ember + ír* szintagma; a *tárgyasodott sugaraival* szó szerkezet pedig a fény tárgyas köl-tészetbe szervesülésének nyugtázása is lehet.

Végső soron mintha Nemes Nagy Ágnes *Tanulni kell* című klasszikusát írná-gondolná tovább a vers. Arra intve, hogy, alá-zatosan bátor elevenségük okán, nemcsak a téli: az őszi fákat is tanulni kell – mert csodálni lehet.

Halmai Tamás

Szó szót követ

Bővülő keresztnévtárunk

Tavaly közel 130 új név került az adható nevek listájára. Egyre többször lepődhetünk meg a játszótereken, az óvodákban, hogy milyen új (szerű) neveket viselnek a gyermekek.

E havi kérdésünk így szólt:

Egyetért azzal, hogy a szülők egyre nagyobb listából választhatnak nevet gyermeküknek? Ön szerint megáll egyszer ez a növekvő tendencia? Lesznek ma népszerű nevek, amelyek teljesen eltűnnek?

RAÁTZ JUDIT főiskolai docens • Eötvös Loránd Tudományegyetem; tudományos főmunkatárs • Nyelvtudományi Intézet (Budapest)

A nevek elfogadásával foglalkozó Utónévbizottság tagjaként válaszolok: igen, egyetértek azzal, hogy a lista bővüljön. 2019-ben is 70 új női és 58 új férfi név került föl az adható nevek listájára. A növekedést természetesen a divat, de egyéb igények is okozzák. Ez a tendencia, nem hiszem, hogy a közeljövőben megállna, ugyanis egyre kisebb születésszám mellett a névkérelmek száma nem csökken, sőt, inkább nő. Talán teljesen nem fognak eltűnni a népszerű nevek, inkább egy „klasszikus” név alakváltozatai válnak gyakoribbá. Ilyen pl. a Mária, amely a leggyakoribb női név hazánkban. De az ezt a nevet viselők száma évente kb. 30 ezerrel csökken. Az újszülöttek száz leggyakoribb női nevét tartalmazó listában már évek óta nem található meg, viszont megjelentek az alakváltozatai: a Maja, Mira, Mia.

RÁCZ ANITA intézetigazgató egyetemi docens • Debreceni Egyetem (Debrecen)

A keresztnévlista gyarapodását nem tartom rossz dolognak. A névkincs mindig is kulturális kérdés volt. Bár az utónévadásra vonatkozóan engedélyezett névlista sokáig nem létezett az országban, valamiféle népszerűségi listák az írott források alapján megállapíthatók. Az idők során ez a lista úgy alakult, ahogyan azt a történelem által kiváltott kulturális változások alakították. Az utónevek között éppúgy volt mindig divatos és kevésbé divatos, mint például az öltözködésben. És ahogyan a ruházatkodásban változik a divat, úgy megtörténik ez a keresztnéveknél is: megjelennek újdonságok, ám egy idő után visszatérnek a régen divatos jelenségek. Mértéktelen növekedésre nem számítok a nevek terén. Az pedig, hogy mely nevek tűnnek el majd, megjósolhatatlan. Jól látható ugyanakkor, hogy a „klasszikus” keresztnévek gyökere oly mélyen beágyazódott a társadalomba, hogy több száz év alatt sem tűntek el, csak időnként visszaszorultak.

SLÍZ MARIANN egyetemi docens • Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

A gyermekek védelme érdekében szükség van a keresztnévadás szabályozására, de fontos, hogy a névállomány bővíthesse, követve a társadalmi igények változását. Mivel napjainkban a választás egyik fő indítéka a név egyedisége, a bővülés mindaddig folytatódik, míg a jogszabályok lehetőséget adnak rá. Az évek óta leggyakrabban adott nevek a névanyag életkori összetételének folyamatos változása révén hamarosan az össznépszerűség leggyakoribb nevei lesznek, így eltűnésük egy-két generáción belül nem várható. Ugyanakkor a korábban évszázadokig népszerű nevek egy része napjainkra kiszorult a gyakran választottak közül (különösen a női nevek körében gyors a változás). Ritkává válásuk viszont ismét vonzóvá teheti őket a jövőbeni szülők szemében, így újra gyakorivá válhatnak.

FERCSIK ERZSÉBET vendégtanár • Károly Egyetem (Prága, Budapest)

Igen, egyetértek. Érdekes kérdés, hogy vajon mi motiválja az újabb nevek iránti igényt. Névválasztáskor jelentős szerepe van a személyes élményeknek, a családi szokásoknak, valamint a szűkebb-tágabb kulturális hatásoknak. Nem valószínű, hogy ezek a motivációk megszűnnének, így a keresztnévek köre vél-

hetően tovább bővül majd. A nevek divatja – miként minden divat – folyamatosan változik, ráadásul korunkban egyre gyorsabb ütemben, tehát ma is vannak olyan nevek, amelyek pl. a nagyszülők korosztályában rendkívül gyakoriak voltak, de az unokák korosztályából eltűntek, már nem szerepelnek a gyakorisági listákon. A divat természete olyan, hogy néhány generáció múlva a most háttérbe szoruló nevek visszakerülhetnek a divatosak közé.

N. FODOR JÁNOS adjunktus • Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

A névanyag bővülése mögött a szülők egyre növekvő csoportjára jellemző egyediségre való törekvés, a hagyományostól való eltérés motivációja húzódik. Ezt az igényt nem lehet figyelmen kívül hagyni, viszont a szabályozás nélküli névadást nem tartom elfogadhatónak, mivel az új egyén név bekerül a közös magyar névkészletbe. Ezt a betagolódást érzékelteti pl. a magyar hangjelölés szabályainak az alkalmazása az idegen eredetű nevek, még ha ez szokatlan formákat eredményez is (pl. Dzsesszika, Trajánusz). Közös felelősségnek tartom, hogy a kieszemelt név átmenjen egy szűrőn, mert a teljes szabadság értelmetlen hangsorok, márkanevek vagy dehonesztáló közszavak személynévi használatát is eredményezheti. Lesznek olyan ma még népszerű nevek, amelyek feledésbe merülnek, mások újra népszerűvé válhatnak (l. a Dávid, Márk, Anna esetét). Az egyedire, a különlegesre való törekvés ugyan kisebb mértékben, de mindig is jelen volt a névtörténetben, viszont jóval nehezebb volt a hozzáférés a különböző kultúrák és nyelvek névanyagához. Amíg a szabad hozzáférés társadalmi igénnyel párosul, a tendencia sem fog megszűnni.

HOMOKI-MOZGA EVELIN tudományos segédmunkatárs • Debreceni Egyetem (Debrecen)

A választható keresztnévállomány gyarapodása összefüggésben van azzal, hogy napjainkban az életter, a környezet folytonosan változik, az információk több irányból áramolnak, ezáltal pedig a névadási vagy -választási aktusban is megjelenik a módosulásra vagy az újra való törekvés. Minthogy a névteremtési képesség nem korfüggő, valamint a névadásban az egyéni igényeknek és ízlésnek meghatározó szerepe van, így a keresztnévkincs alakulása és bővülése valószínűleg nem fog megállni. A személynevek népszerűsége koronként változik, valamint a névdivat területi és társadalmi vonatkozásban is különböző lehet, így előfordulhat, hogy egy-egy ma közkedvelt személynév idővel mellőzötté válik, és akár teljesen kiszorul a választott nevek halmazából.

VARKUCS RÓBERT magyartanár • Paptamási 1-es számú általános iskola (Paptamási); egyetemi hallgató • Partiumi Keresztény Egyetem (Nagyvárad)

Részen egyetértek, részben nem. Igen, mert hadd döntse el mindenki, milyen nevet ad a saját gyermekének. És nem értek egyet azért, mert egy név teljes mértékben nevetség tárgyává teheti az embert. Egy név végigkíséri élete során viselőjét, ezért rendkívül fontos, hogy a szülő olyan nevet adjon a gyermekének, ami nem tesz rá negatív hatást a későbbiekben, ami nem ad esélyt pl. az iskolában arra, hogy társai csúfolják. Befolyásolja a névadási szokásokat a média is. Egy-egy filmkarakter nevét elég gyakran választják, ami akkor, abban a pillanatban lehet, hogy tetszik a szülőknek, de évekkel később már nem biztos, hogy így lesz.

Tóth Eszter soraival búcsúszom, amelyekkel a Magyar Televízió Zsebtévé című gyermekműsorait zárta: „Véget ért a móka mára, / Zárul Miki mókatára. / De ha tetszett, nemsokára visszavárhatsz, / Jóska, Sára, Tercsi, Fercsi, Kata, Klára, / S valahány név a naptárba”. / Eljövök még hozzátok, / Viszontlátásra, pajtások!”

Blankó Miklós

A rovat anyagából készült kivonat az e-nyelv.hu oldalon olvasható. (A szerk.)

Az Olvasó kérdez

Bár lapunknak már van egy Olvasóink írák fejlécű rovata, megítélésem szerint ez esetben jobban illik cik-kem elé ez az abból kialakított, szintén fejlécszerű cím. Presits Antalnén olvasónk ugyanis nem annyira hozzá-szólást írt valamelyik közleményünkhöz, hanem két egymást követő levelében két, szerintem egyaránt igen érdekes nyelvhelyességi kérdést tett fel nekünk. Meg-próbálók a kettőre egyszerre, egy cikkben válaszolni.

Miért nem járhatók?

Olvasónk arra figyelte fel, hogy egy idő óta a *-ható*, *-hető* képzős többes számú igenévi alakok *-k* jele elé beszíváro-g egy *a* vagy *e* kötőhangzó, holott voltaképpen semmi szük-ség sincs rá. „Járhatók vagy járhatóak? Érthetők vagy ért-hetőek? Melyik a helyes? Vagy talán most már mindkettő az?” – kérdezi.

Mindkettő kifogástalan, de kétségtelen, hogy az egymás mellett két magánhangzót tartalmazó formák korábban még nem voltak használatosak. Ebben teljesen igaza van. Csak-hogy ez ellen a nyelvészeknek, nyelvművelőknek semmi kifogásuk sem lehet, mivel ez egy sajátos belső változás kö-vetkezménye. A nyelv örökösén változik. Néha több ember-öltő szükséges ahhoz, hogy egy ilyen változás végbemen-jen, s többnyire csak akkor vesszük észre, amikor már nem is igen lenne módunk a megállítására, a változás visszafor-dítására.

De nincs is szükség erre a közbeavatkozásra. Korábban is voltak ilyen belső változások. Utalhatok például arra, hogy régebben a birtokos személyragos alakok belsejében se volt ott az a kötőhangzó, amely most ott kellett magát. Kölcsény a Himnuszban még ezt írta: „S elűjtád villámaidat / Dörgő fellegetben...”, Berzsenyi pedig A magyarokhoz cí-mű versében még így zengett: „A népek ércakorláti dőlnek”. A huszadik század első felére kialakult az a rend, hogy az efféle birtokos személyjeles alakokban (ma így nevezzük őket) a testesebb, bővebb *villámaidat*, *ércakorláti* forma a megszokottabb, a természetesebb. A *barátim*, *villámid*, *kor-láti* alakok ma már a fennköltesség stílusjegyeit viselik magu-kon, s a köznyelvből már többé-kevésbé ki is hullottak.

Az olvasónk által beküldött példákban hasonló folyamat zajlik le a mostani évtizedekben. Magyarázatul többen talán arra gondolnak, hogy a hosszabb, bővebb alakokat főleg ak-kor használjuk, ha állítmányi szerepet töltenek be. Ebben van is némi igazság, de csak némi. A következő mondatban: „Ezek az *üditők* valóban nagyon *üditőek*”, csakugyan nem cserélhetjük meg az *üditők* meg az *üditőek* alakot, mert csak az általam idézett sorrendben jelzik, hogy a mondatban az *üditők* a mondat alanya, a hosszabb *üditőek* pedig az állít-mánya. Ez a példa azonban nem vethető össze az olvasónk által említettekkel, mert az *üditők* nem *-ható*, *-hető*, csupán *-ó*, *-ő* képzős. És pusztán az állítmányi szerep azért sem vol-na elég magyarázat, mert a *láthatók*, *hallhatók*, *mondhatók*, *tudhatók* és társaik csaknem mind és csaknem mindig állít-mányi szerepben használatosak, tehát a megkülönböztetés-re alig-alig volna szükség. Egyszerűen tudatosítanunk kell magunkban ezt a változást. El kell fogadnunk, hogy a *-ható*, *-hető* képzős szóalakokban többes szám használata esetén egy *a* vagy *e* is belekerül a szóba, de ezzel nem is kell törő-dnünk, s nem kell megtanulnunk sem. A nyelv változása nem kíván szabályozást sem. A változás már zajlik, s előbb-

utóbb majd végbemegy. Hogy már mi megérjük-e e válto-zásnak bizonyos pontig való eljutását, vagy csak az utóda-ink, az utánunk jövők, az ebben az esetben lényegtelen.

Feljebb vagy fentebb, fentebbre?

Olvasónk nem titkolja, hogy a *fentebb*, *fentebbre* alakok-kal nem tud megbékélni. Máris felelek kérdésére, de előbb meg kell mutatnom, hogy ezek a szóalakulatok mikből is te-vődnék össze. Mindegyiknek az élén ugyanaz az ősi, az urá-li korból származó *föl-fel* főnév áll. Jelentése: 'felület, felső rész'. *Tejföl* – *tejfel* szavunk második része lényegében ugyanez a szó. A *tejföl* – mutatis mutandis – 'a tejnek a fö-le'! Csakhogy vizsgált szavainkban még egyéb elemek is vannak. A *feljebb* olyan megszilárdult ragos alakulat, amelyben régen ott volt egy hová? kérdésre felelő *-é* hely-határozórag is. Idővel ez nyelvünk fejlődési törvényszerű-ségeinek megfelelően eltűnt, kiesett, de funkcióját a szóban továbbra is betöltötte. A *fel* igekötő, amely az ősi *fel* főnév-ből kifejlődött, továbbra is hová? kérdésre felel, csakúgy, mint a *felé* névutó (pl. *éjjel felé*, az év vége *felé*), de ez utób-binál ez természetes is, hiszen megtartotta latívuszi *-é* irányragját. A két utóbbi alaknál más a helyzet. Ott a *fel-föl* főnévhez *-n* helyhatározórag társult, majd kétirányú fejlő-dés (*felen* > *fen* > *fenn*, illetve *felen* > *fen* > *fent*) ment végbe. Mind az *-n*, mind a *-t* hol? kérdésre felelő helyhatározórag. A vizsgált szóalakokban ott szereplő *-bb* középfokjelnek az irányultság tekintetében nincs szerepe, a *-ra*, *-re* toldalék azonban, amely valakinek vagy valaminek a külsején, fel-színén levő helyre utal, szintén elsősorban a hová? kérdésre felel.

E kis „alapozás” után, amely szerintem elengedhetetlen volt, most nézzük meg, mit árul el a 2003-ban megjelent Magyar értelmező kéziszótár a bennünket érdeklő **feljebb** és **fentebb** határozószóról! Az előbbi csaknem tíz sort ka-pott a szótárban, amely a **feljebb**, **följebb** és a népies vagy régies minősítéssel ellátott **fellebb** szónak nem kevesebb, mint hat jelentését adja meg. Csupán néhányat sorolok fel belőle: 1. Nagyobb mértékben fölfelé, magasabbra. *Emeld ~!* 2. A nagyobb érték felé. *~ ment az ára.* 3. Rangban, be-osztásban magasabbra. | Valamely felsőbb szervnek. *~ küldi a kérvényt.* 4. Magasabban levő helyen. *~ keresd!* Mint már ennyiből is látható, a **feljebb** a hová? és a hol? kérdéshez egyaránt jól illik. A **fentebb** középfokú határozószónak azonban mindössze két jelentését adja meg a szótár, stílus-minősítésével azt is behatárolva. 1. *ritk* Magasabban fekvő helyen, feljebb. 2. *vál* Szövegben: a lap kezdetén, illetve a szöveg előző részében. *A ~ említett mű.* A szónak esetleges hová? kérdésre felelő szerepét igazoló meghatározást és példát nem tartalmaz a szótár. Nem is csoda, hiszen a szó-ban levő *-n* és *-t* helyhatározórag egyaránt lokatívuszi irá-nyultságú rag.

Ezzel a kérdést le is zárhatjuk. Az elmondottakból vilá-gosan kiderül, hogy olvasónk nyelvérzéke kiválóan szolgálja gazdáját, amikor azt súgja neki, hogy a *fentebb* alak a hol? kérdéshez való vonzódásával nem tudja betölteni a *fel-jebb* – *följebb*, *felfelé*, *magasabbra* és társaik helyét. Még akkor sem tudja, ha az ezt használók – maguk is érezvén, hogy valami hiányzik – nemegyszer még megtoldják a szót egy *-ra*, *-re* raggal is: *fentebbre*.

Grétsy László

A Szent László-mondakör nyomában: fejbenezés, kurkászás

János Mihály művészettörténész kérdézi Balázs Géza

Követi és a világhálón is közlésezi a középkorból származó Szent László-freskók felbukkanását, restaurálását, valamint több tanulmányt is írt erről a kultusról. Miért?

A legenda, amelyet ezek a falképciklusok több jelenetben ábrázolnak, valós történelmi esemény alapján keletkezett. A magyar és német krónikás hagyomány szerint 1068-ban úzok és besenyők törtek be a Magyar Királyság területére. Felpredálva Erdély északi részét egészen Bihar váráig jutottak, amelyet megostromolva számos fogollyal és gazdag zsákmánnyal visszavonultak a Szamos és a Lapos völgyén keresztül Erdélybe, majd Kyrieleysnél (azaz Kerlésnél, ma Chiraleș, Románia) Salamon király (1063–1074), Géza és László hercegek seregétől vereséget szenvedtek. A 14. századi Képes Krónikában a csata leírását Szent László lovagi tettének bemutatása követi, amelynek során a herceg megment egy kun vitéz által elrabolt magyar leányt. Szent László kerlési legendáját vagy históriáját a 14–15. században széles körben megfestették templomainkban más szentek és mártírok élettörténetével együtt. A reformáció során ezeket jórészt lemeszelték, de a 19. századtól újra napvilágra kerültek. A falképsorozatok fölerősítették Szent László király kultuszát. Az emlékegyüttes – a tartalmi és formai jegyeit illetően – egyedi és rendkívüli értéket képvisel a középkori európai művészetben.

A Szent László-legendának hány freskójáról tudunk?

Közel nyolcvan olyan falképciklusról tudunk, amelyeket eddig feltártak a mai Magyarország és a környező államok területén. Ezek közül több megsemmisült a templomépületek átépítése során. A napjainkban zajló helyreállítási és restaurálási munkálatok eredményeként újabb, eddig ismeretlen falképek kerülnek folyamatosan felszínre, amelyek nagyban gazdagítják stíluskritikai szempontú és ikonográfiai ismereteinket.

Melyek a legértékesebbek?

Számomra az összes emlék „legértékesebb”. Ha a Szent László-legendát falképeit szeretné valaki végigjárni, ne kerülje el Magyarországon Ócsa, Túrja, Tereske, Vizsoly, Laskod templomát. Szlovákiában a szepességi Kakaslomnic, Szepesmindszent, Necpál, illetve a gömöri Rimabánya, Gömörirákos, Karaszko templomaiban látható Szent László küzdelme a kun vitézzel. Horvátországban nemrég tárták fel a falképciklus részleteit az újhelyszentpéteri templomban. Szlovéniában az egyik legteljesebb Szent László-falképsorozat látható a bántornyai Szűz Mária templom hajójának északi falán és a diadalívén. Végül a székelyföldi Szent László-kultusz emlékeiből Gelence, Homoródkarácsonyfalva, Székelyderzs, Csíkszentmihály, Bögöz, Kilyén templomainak falképeit ajánlom megtekinteni. Mindezek többnyire konzerválva, jó állapotban találhatók.

Egy nagy közös motívumkincsről van szó?

Egy nagy közös motívumkincs sokféle festészeti kifejezéséről beszélhetünk. A Szent László-legendának nincs

Névjegye: **János Mihály** (1945) művészettörténész. Iskoláit Kézdivásárhelyen, Kolozsváron végezte. Dolgozott a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban, egy ideig Kovászna megye művelődési főtanácsosa volt. Fő kutatási területe az erdélyi középkori falfestészet.

mindenben azonos képsora. Számtalan variánsát ismerjük a témának, akár formai, akár ikonográfiai szempontból vizsgáljuk azokat.

A Szent László-freskóknak dokumentum értékük is van: amennyiben egy mondakör képi megvalósulásai, sőt egy motívum, a fejbenezés (László Gyula) vagy kurkászás (Csányi Vilmos) kommunikációs mondanivalót is rejt.

A freskóciklus záróképe a pihenés jelenete, amelyet minden esetben megfestettek, számtalan értelmezési lehetőségre adott alkalmat a kutatás során. A derzsi pihenés, avagy „fejbenezés” jelenete már a falképek feltárásakor, a 19. században felkeltette a művészettörténészek mellett más tudományterületek képviselőinek figyelmét is. A jelenet képi, formai párhuzamaként Nagy Géza régész az i. e. 4–3. századra keltezett szkíta arany övcsatot hozta fel: „Az említett műemléken két lováról leszállt lovas van ábrázolva. Az egyik földre feküdt, és fejét ült, magas fejdíszű női alak ölében nyugtatja. A nő szomorúfűz alatt ül. Ennek a fának egyik ágára a lovas felakasztotta tegezét. Az ült szolga kantáruknál fogva tartja a két lovat. [...] Tárgya nagyon jól ismeretes nálunk középkori templomaink falfestményei után. A Szent László-legendába végső jelenetét ábrázolja, amelyről hallgatnak az írott emlékek, de megvan a falfestményeken az ország egyik határszélétől a másikig, midőn t. i. Szent László a kunnal való viaskodás után lovát fához kötve, fejét a megmentett leány ölébe hajtva, megpihen. [...] Ebből aztán egy más dolog is következik, az t. i., hogy a Szent László-legendákba pogány korból eredő mondai elemek is keveredtek.” Fettich Nándor – írja László Gyula – észrevette, hogy a lány mindkét ábrázoláson „keleties kedveskedéssel a vitéz haját tisztogatja”. László Gyula a „keleties kedveskedést” a Molnár Anna balladában vélte felismerni, amelyben a leány az elrablója „fejébe néz”, és a ballada egyik Ung megyei változatából is idézett idevonatkozó sorokat. A motívum keleti vagy nyugati eredetét és előfordulásának gyakoriságát az epikai és képzőművészeti ábrázolásokban nehéz tisztázni. Az arany övcsatot, amelyről még Nagy Géza írt 1913-ban, és amelyre a Szent László-legendát kutatói, bár csak reprodukcióból ismerték, attól kezdve gyakran hivatkoztak, 2017-ben bemutatták a londoni British Museumban rendezett Scythians: warriors of ancient Siberia (Szkíták: ősi szibériai harcosok) című kiállításon. Arra mindenképpen fel kell figyelni, hogy az aranycsat a múzeumi műleírás szerint egy holtan fekvő férfit ábrázol az anyaistennővel az életfa alatt. A jelenet a feltámadás elengedhetetlen feltételére, az elhunyt és az életadó Nagy Istennő szimbolikus házasságára utalhat.

László Gyula írt egy monográfiát: a Szent László-legendának középkori falképei (1993) címmel. Az újabban előkerült freskók módosítják László Gyula professzor megállapításait?

Talán nincs olyan témánkat tárgyaló monográfia vagy tanulmány, amelynek megállapításait ne módosítaná valamilyen mértékben a későbbi kutatás. Ezt a sorsot László Gyula nagyszerű munkája sem kerülheti el. Az ő könyvének megjelenése óta eltelt időszakban több mint kétszerezére szaporodott az ismert falképek száma, és el lehet képzelni, mennyi új képi motívummal és azok értelmezési lehetőséggel kell számolnunk. A közelmúltban fedezték fel a legenda vagy história újabb falképeit a székelyföldi Oklánd község unitárius templomában. Az itt megfestett ciklus első jelenete egy eddig teljesen ismeretlen kompozíció, amelyben értelmezésem szerint a trónon ülő Szent Lászlót egy püspök királlyá keni fel, miközben a felhőkből kihajló angyal koronát helyez a szent fejére. Ez a nagyon összetett tartalmú jelenet, leegyszerűsítve, talán arra a kérdésre is választ adhat, hogy miért festették meg Szent Lászlót koronával a fején, királyként, az 1068. évi kerlési ütközetben, amikor valójában még csak herceg volt.

Manapság többen írnak, mint olvasnak

Böszörményi Zoltán író kérdézi Birtalan Andrea

Böszörményi Zoltán, Magyarország Babérkoszorúja- és József Attila-díjas költő, író, szerkesztő, az Irodalmi Jelen folyóirat főszerkesztője.

1981-ben megjelent verskötete, a Címjavaslatok miatt elmenekült Romániából. Kanadába kapott bevándorlási engedélyt. Hogyan boldogult angol nyelvtudás nélkül, huszonöt dollárral a zsebében?

Negyedszázaddal ezelőtt az érdekesítő „kalandra” még fájdalmasan emlékeztem. A nyers, lélekbe markoló történetek megérintettek engem is. Később sikerült kiürítenem magamból a sztorikat, de nem úgy, ahogyan átéltem őket. Héraclitosz egyik töredékében azt írta, nem léphetsz kétszer ugyanabba a folyóba, hasonlóan nem térhetsz vissza ugyanúgy kétszer ugyanabba az emlékebe sem. A *Regálban* és *Az éj puha testében* beszámoltam erről a tapasztalatról. Az utóbbit szeretném a közeljövőben átírni. Miért? Míg a *Regálban* sikerült felülről látnom, láttatnom az eseményeket, a másik regényben nem. Azért, hogy érzékeltessem az idő múlásának hatását tudatomra, legközelebbi példám az erdélyi Előretolt Helyőrség tavaly decemberi számában megjelent, egy ausztriai menekülttáborban írt versem. Mintha nem is én írtam volna. Furán hatott rám, színei elmosódtak, az illata is megváltozott.

Később természetesen megtanult angolul, a torontói York Egyetemen szerzett diplomát. Hogyan viszonyul az anyanyelvéhez más nyelvek tükrében?

Az egyetemen remek professzorok tanítottak. Morris Engel, logikatanárom, például a híres Kaliforniai Berkeley Egyetemről érkezett. A világszerte ismert Stanley Tweyman pedig bevezetett bennünket Descartes, Hume, Spinoza filozófiájába. Jó ideig messze kerültem anyanyelvemtől, hiszen az angol irodalmi és filozófiakurzusok lefoglalták időm nagy részét. De hacsak tehettem, felütöttem egy-egy Arany János-, József Attila-, Kányádi Sándor-, Csoóri Sándor-verskötetet. Erről jut eszembe, Márai Sándor, aki hosszú évtizedekig messze a magyar hontól, az egyesült államokbeli San Diegóban élt, egyik naplóbejegyzésében ezt írta: *Este Arany János-verseket olvastam. Belaktam anyanyelvvel.*

Úgy tudom, angol nyelven is írt. Talán a franciával is megpróbálkozott.

Van néhány angol nyelvű rövid novellám és versem. Az utóbbiak közül az egyik megjelent a torontói Sun napilap legolvasottabb rovatában, háromszáznyolcvanezer példányban. Még ma is őrzöm fakszimiléjét. A *The Club at Eddy's Bar* (Az éj puha teste) Dublinban kiadott regényem oroszlanrészre elsősorban Sohár Pál munkáját dicséri. Román nyelven egész kötetnyi versem veszett el a sok költőzködésben. Ami a francia dolgaimat illeti, azok csak próbálkozások, csuklógyakorlatok. De fordítottam angolból, románból. Franciából egész verskötetnyit. Meg is jelent az Irodalmi Jelen Könyvek sorozatban.

Számos művét lefordították. Milyen volt ezeket más nyelveken újraolvasni?

Orosz nyelven, Jurij Guszev tolmácsolásában, mind a négy regényem és egy válogatott verskötetem látott napvilágot. Angol nyelven eddig három regényem és egy versválogatás jelent meg Sohár Pál fordításában. Németországban pedig Hans Henning Paetzke ismertette meg regényemet és verseimet az ottani olvasókkal. Franciául egyelőre csak a *La peau de rien-t* (A semmi bőre) adta ki a

L'Harmattan. Sajnos oroszul nem beszélek, németül is csak egy keveset. A román, angol és francia nyelvű fordításokat viszont igen szeretem. Kutatok, „járkálok” a szövegekben, hogy felfedezzem, mi az, ami más – szín, hangulat, képzettársítás. Román nyelvű könyveimet magam is korrektúrázom, bár Foarță-Gábor Ildikó munkája kiváló, kevés javítanivalót találok.

Felgyorsult időnkben az okostelefonok használata, a világháló információáradata hogyan hat nyelvünkre, az irodalomra?

Erről profi nyelvész jobban beszámolhatna. Arról tudok, hogy az SMS-eknek külön nyelve van. A fiatal generáció ezt használja. Orbán János Dénes még évekkel ezelőtt forgatókönyvet írt e témában. Kapkodtam a fejem a különböző szóróvidítésekben, és igen furának, de ugyanakkor találékonynak véltem ezt a stílust. Hogy rontja a nyelvet? Ma már minden rontja. Hadarunk, felületesen fogalmazunk, nem figyelünk arra, hogy a szavaknak jelentése, értelme, hangulata, súlya, illata van. A legnagyobb gond viszont az, hogy manapság többen írnak, mint olvasnak. Az utóbbi elengedhetetlen feltétele anyanyelvünk megőrzésének. Diákkoromban tanórák alatt is olvastunk, még akkor is, ha egy-egy fülhúzás, dorgálás járt érte.

Mint az Irodalmi Jelen főszerkesztője nagy hangsúlyt fektet a fiatal alkotók felkarolására. Mi a háttere ennek a küldetésnek?

Jövőre húszéves lesz az Irodalmi Jelen. Lászlóffy Aladár egyik verssorát idézve: *vihetik katonának, / megszállva tart majd egy domboldalt...* vagy – továbbgondolva – egy tenyérnyit a magyar irodalmi lapok palettáján. Indulásunk hajnalán, Hudy Árpád nyelvész barátommal – aki első főszerkesztője volt a lapnak – azt a célt tűztük ki, hogy *Debüt* rovatval támogatjuk a fiatal tollforgatókat. Erre szükség is volt. (Egyetlen irodalmi havilapnak sincs *Debüt* rovata.) Teret szerettünk volna nyújtani azoknak, akik be akarnak mutatkozni és elindulni az írói pályán. Ezt az igen népszerű rovatunkat évekkel ezelőtt Varga Melinda versszerkesztőnk élesztette újra. Az ő kitartó, lelkiismeretes és odaadó munkájának is köszönhető, hogy a világhálón a legolvasottabb magyar nyelvű irodalmi lap vagyunk. A fiatalokkal való törődés emberpróbáló, de ugyanakkor hálás feladat. Varga Melinda volt az ötletgazdája *A költészet trendi* címmel a történelmi Magyarország területén tavaly novemberben kiírt, középiskolásoknak szánt Irodalmi Jelen vers- és prózapályázatnak. Ezzel az anyanyelvünk fontosságára, az irodalomnak a társadalomban betöltött szerepére, az írás szeretetére hívjuk fel a magyar gimnazisták figyelmét. Lehet, mi fedezzük majd fel a leendő Kosztolányit, Weöres Sándort, Pilinszkyt, Nagy Lászlót vagy Kányádi Sándort.

Névjegy Böszörményi Zoltán 1951-ben született Aradon. Huszonegy éve Monacóban él. Tavaly megjelent kötetei: *Soha véget nem érő szeretkezés* (versek), *Sóvárgás* (kisregény), mindkettő a KMTG (Kárpát-mendencei Tehetséggondozó Nonprofit Kft.) kiadásában.

KÉPTELEZÉS

„agyagedénybe zárt Isten-sugár az ember”

**Keller Pétert, Gárdonyi dédunokáját
kérdézi Balázs Géza**

Dédapámnak három gyermeke volt: Sándor, Gizella és József. József az én nagyapám. Ő Az élő Gárdonyi című életrajz szerzője, édesapja örökségével foglalkozott. A Gárdonyi gyerekek közül csak nagyapám alapított családot. Gárdonyi Géza egyetlen unokája az én édesanyám: Emőke. Sajnos én nem ismerhettem nagyapámat, de a nagyobb baj, hogy mamám sem láthatta nagyapját. Így személyes családi emlékekről nem tudok beszélni. Ami az én örömöm, hogy nagymamámmal sokáig együtt élhettem. Ő az egri Angolkisasszonyokhoz járt, és egy séta alkalmával látta Gárdonyi Gézát. Nagymamám huszonhárom évesen, 1914-ben az ország első gazdasszonynevelő intézetének igazgatója volt Putnokon. Sajnos az első világháborúban megövezgyült. Sokáig nem akart férjhez menni. A családjának élt. Nagyapám több mint tíz évig udvarolt neki, de mikor megesküdtek, dédapám már nem élt. Nagyapám sokat mesélhetett róla otthon. Érzem, dédapám ismeretlenül is ismerte. Rokon lelkek voltak. Róla mintázta Ő Ida alakját az Ida regényében, melynek előszava jól jellemzi mindkettőjüket: „egy láthatatlan jóságos kéz van a kezünkön. Vezet.” Ketten vagyunk dédunokák. A családi hagyományok ápolása és gondozása az én örömöm. Három gyereke és kilenc unokám van. A két legidősebb: Marci és Fűli már érznek valamit a családi örökség felelősségéből.

Mikor és miért fogalmazódott meg benned, hogy tenned kell valamit Gárdonyi Géza emlékéért?

Szüleim bölcs döntése nyomán Pannonhalmára járhattam, és így a bencés atyák neveltek. Harmadikos gimnazista voltam, amikor az a megtiszteltetés ért, hogy én búcsúztathattam a balagókat. Akkor hasított belém, hogy a beszédemben Gárdonyi-gondolat kell, hogy legyen. Sövegcs Dávid atya, a magyar-tanárom átnézte a beszédet és jóváhagyta. Talán ez volt az a pillanat, ami elindított ezen az úton. És van egy másik élményem is. Amikor életemben először Egerben tarthattam előadást dédapámról, akkor találkoztam Cs. Varga István tanárral. Ő azzal bátorított, hogy egy öreg bencés diáknak az az öröme, ha nálánál kisebb diákkal találkozhat és segíthet rajta. Számomra ma is csoda, hogy egy Egerben élő irodalomtörténész egy nem egri és nem irodalmár végzettségű embert önzetlenül támogat, biztat, segít, és számára feladatokat ad. Dédapám terminológiája szerinti lelki ember. Ő és a hozzá hasonló lelki emberek sarkallnak és segítenek az örökség gondozásában. De hiszem, hogy az erőt és a gondolatokat Felülről kapom.

Hogyan épül a Gárdonyi-kultusz?

Dédapám emlékének ápolásában az első „siker” az volt, hogy a devecseri templom homlokzatán sikerült elhelyeztetni egy bronz domborművet annak emlékére, hogy ott hangzott fel először a Fel nagy öröme karácsonyi ének, melynek szövegét is, zenéjét is Gárdonyi Géza szerezte. M. Mester Katalin, Simon Katalin és Németh Ernő barátom jóvoltából mára már hagyomány a Fel nagy öröme adventi kórustalálkozó, újból aktív a Gárdonyi Társaság, Ferenczi Gábor polgármester úr és a testület már múzeumon gondolkodik. Szegeden a Nemzeti Emléksarnokban helyet kapott Gárdonyi Géza szobra. A Kairoz Kiadó újra kiadta nagyapám könyvét, Az élő Gárdonyit. Ezt bemutatva látogathattam el azokra a településekre, ahol dédapám élt. E találkozások erősítették meg bennem azt

Névjegy Keller Péter gépészmérnök, minőségfejlesztő mérnök, Gárdonyi Géza dédunokája, örökségének ápolója.

a meggyőződésemet, hogy a Gárdonyi rokonság valójában lelki kapcsolat. Ezért tarthattam előadást többek között Marosvásárhelyen, Nagykaposban, Rimaszombatban, Dunaszerdahelyen, Bécsben. Somogy megyében bekerült a Megyei Értéktárba Gárdonyi Géza munkássága, emlékhelyei és Göre Gábor figurája. Munkámat és dédapámról alkotott képem valódiságát megerősítette, hogy a Szent István Társulat megjelentette Gárdonyi több istenes tárgyú írását és külön gyűjteményben verseit is. Boldog vagyok, hogy a Tihanyi Apátságban a Tetőtéri esték keretében is megoszthattam gondolataimat a hallgatósággal. Cs. Varga tanár úr többször is meghívott az ELTE-re, hogy beszéljek diákjainak Gárdonyiról. Egyszer arra is biztatót, írjam le gondolataimat. Ebből született Az élő Gárdonyi-arc című könyvem. Jókai Anna írt hozzá előszót A megkerülhetetlen Isten címmel, amiből kiemeltem, hogy „Az írogatás Istennek közömbös / az Írás Istenbe belehangzik”. Örülök, hogy dédapám pedagógiája újból téma. Erről tarthattam előadást Révkomáromban a Selye János Egyetemen és Szombathelyen az ELTE Savaria Egyetemi Központban. Egyik friss csoda, hogy a láthatatlan emberről írt tanulmányom tömörítővéne a Vigiliában, a teljes szöveg pedig idén a Somogy folyóiratban Gárdonyi Géza legkedvesebb regénye címmel megjelenhetett. Hiszek abban, hogy az „én falumban”, Szőlősgyörökön lehet magas színvonalú kulturális rendezvényeket szervezni. Idén tartjuk a VII. Göre Gábor humorkonferenciát és az V. Ziegler Sándor 48-as emlékkonferenciát.

Szőlősgyörök, ez a kedves somogyi falu hogy került képbe?

Szőlősgyörök is Felülről kapott ajándék. Balatonszemesen töltöttem talán öt éves korom óta minden nyaramat. A gyerekek, unokák száma nőtt, a ház nem tágult, tehát keresni kellett valami megoldást. Többfelé nézelődtem a „második vonalban”. Egy barátom elvitt egyszer Szőlősgyörökbe a rokonához, aki – micsoda véletlen – éppen az az ember volt, aki a Gárdonyi-hagyományokat ápolta: dr. Koltay Péter. Az ő segítségével tudtunk ott telket venni, majd elkezdtünk építkezni. Meghatott, ahogyan egy lelki rokon önzetlenül felvállalta az örökség ápolását. Értelemszerű volt, hogy ezt nekem folytatni kell. Ezt teszem már tizenegy éve. Csodálatos, hogy ez az „én falum” és Klotz Péter polgármester mindenben támogat. 2009-ben összehívtuk a Gárdonyi-településeket. Közel hatvanan gyűltünk össze. Akkor határoztuk el a települések összefogását. Erre az alkalomra készítettem egy kis kiadványt dédapám Györökkel kapcsolatos írásából. Aztán jött a humorkonferencia. Bíró László tábori püspök és Varga László kaposvári megyéspüspök elvállalta a fővédnökséget. Varga püspök úr tartotta tavaly „az öröm lelki napja” rendezvényt. A cím jól szimbolizálja dédapám szellemiségét. Szőlősgyörökön van a legtöbb Gárdonyi-emlék. Itt kötöttek házasságot a szülei, itt lakott édesanyja családja, a temetőben nyugszanak nagyszülei, két testvére, nagybátyja, ebből a faluból származik Göre Gábor figurája. Itt van Magyarország első köztéri Göre Gábor-szobra, amit egy helyi keramikus művész, Fritzné Bellosevich Emese készített. Jelenleg három település vallja magát Gárdonyi-településnek: Szőlősgyörök, Devecser, Kál.

Közben Gárdonyi-kutatóvá váltál.

Nem fedeztem fel semmit. Csak törölgetem a port. Egyetértek Kosztolányival: „Vannak viharos lángelmék, melyek magunkra döbbszenek, vannak hideg lángelmék, melyek a gyémánt ragyogásával tündökölnék élesen és keményen, s vannak próféták, útmutatók, előrehajtó lángelmék is. Gárdonyi Géza más volt, és sokkal több volt minekünk. Ő a bájos lángelme volt.”

Mit szólna az ártírt, leegyszerűsített Egri csillagokhoz?

Nem olvastam.

Mivel ajánlanád Gárdonyit a ma emberének?

Dédapám azt vallotta, hogy „agyagedénybe zárt Isten-sugár az ember”. Ha fel akarja valaki magában fedezni vagy meg akarja tartani, esetleg újra meg szeretné találni ezt a Sugarat, olvassa Gárdonyit.

Philadelphia kávézó

Lakóhelyem közelében egy autóbusszmegálló esővédő házikóját, szerencsés ötlettel, a városrész (a Krisztinaváros) irodalom- és művelődéstörténeti emlékeit bemutató kis fényképkiállítás díszíti. Az egyik kép fölött ezt a felírást olvashatjuk: **Philadelphia kávézó** (mellékelve).

Eddig úgy tudtam, hogy ez a nevezetes vendéglátóhely nem *kávézó* volt, hanem *kávéház*. S valóban, magán a régi fényképen is ez a felírat betűzhető ki. A kávéházat 1895-ben alapította Veress Pál. A névadás oka az volt, hogy a budai kávé kivándorolt barátjának nyoma veszett, s az utolsó hírt éppen Philadelphiából kapta róla. Járt ide Ady is, aki az öreg főpincér (kissé legendaizű) emlékezése szerint a kártyaszobában összetolt székeken aludt, máskor verset írt, a cimbalomra borulva. A másik törzsvendég, valamivel később, Szabó Dezső volt, akinek az utcára néző nagy tükrablakok közül a harmadik volt a törzshelye, szép kilátással a szemközti Horváth-kertre (Gundel Imre – Harmath Judit: A vendéglátás emlékei 1979, 243).

Miért kapta ez a patinás irodalmi kávéház a mai emlékidézőtől a *kávézó* nevet? A válasz keresését kezdjük etimológiai szótárainkban!

Maga a *kávé* nemzetközi szó, első magyar adata A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára szerint Zrínyi Miklós eposzában, A szigeti veszedelemben (1651) található: „Meleg *kávé* mellett agg szót kovácsoljunk.” A *kávéház* (akkor még *kaféház*) 1709-ben bukkan fel a magyar írásbeliségben: „arrul is beszélünk a pasával ... ha szabad discutálnunk, mintha csak a *kaféházban* volnánk.” De a *kávé* ház szerkezetre már 1706-ból is van adat.

A *kávézót* azonban hiába keressük a szótárban, és nincsen ilyen címszava a jóval később, 2006-ban megjelent Etimológiai szótárnak sem. Kétségtelennek látszik, hogy a *kávézó* jóval későbbi fejlemény, és jelentése sem azonos a *kávéházzal*. Nézzük hát meg az értelmező szótárakat is!

A magyar értelmező kéziszótár átdolgozott, megújított kiadása (ÉKsz.²) 2003-ban mind a kettőt felveszi a következő értelmezéssel: **kávéház** Italokat, es. egyszerűbb ételeket felszolgáló, kül. (csendes) időtöltés, társalgás végett látogatott (kényelmes, tágas) vendéglátóhely – **kávézó** Tejeskávé, kakaó stb. és sütemények fogyasztására berendezett kis üzlet. | (Kisebb) kávéház. Az utóbbi jelentésárnyalat már jelzi, hogy a *kávézó* kezdi felvenni a 'kávéház' értelmet is. Megvan a szó az évtizedekkel korábbi hétköznapi értelmező szó-

tárban is: **kávézó** Nyilvános helyiség, ahol kávé, tejet, süteményt lehet fogyasztani. A példamondat nagyon jól mutatja, milyen jellegű vendéglátóhelyre kell gondolnunk: *Egy kávézóban szokott reggelizni.* Arról azonban, hogy a *kávézó* kávéházat is jelenthet, itt még szó sincs.

A *kávézó* főnév az 1930-as években tűnik fel, és minden bizonnyal az 1960-as évek közepétől válik gyakoribbá. A Magyar történeti szövegtár legkorábbi adatai: 1933: Mis-

kolcon a legizletesebb és legolcsóbban Rückmann I. orth. kóser *kávézó* és étkezdéjében étkezhet. (Zsidó Újság, márc. 24.); 1938: a kávé vagy kávéval, vagy valami herbateával kedveskedett neki a *kávézóban* (Proust: Az eltűnt idő nyomában II. Bimbózó lányok árnyékában. Ford. Gyergyai Albert); 1964: Teremtő Isten, csak nem hagytuk el valahol [...] Dóri bácsit az Opera mögött, egy *kávézóban*, kétszázhuszas vérvnyomással (Domahidy Miklós: Tizenhat zár); 1969: Együtt álltunk a kapualj előtt, benéztünk a *kávézóba* (Mándy Iván: Egyérintő); 1969: S miért érdekeljen engem, hogy a körülöttem járdán és villamoson, boltban és *kávézóban* közeledő, távolodó [...] tömegből ez évben is alighanem minden ezredik mérget nyel (Konrád György: A látogató).

Igen figyelemreméltó a két rokon értelmű kifejezés használati arányának változása is. Az ÉKsz.² a *kávéház* főnevet gyakoriság szempontjából a 2-es kategóriába sorolja (több mint 6,2 millió szó), a *kávézót* csak a 3-asba (több mint 1,1 millió szó). Tehát sokkal gyakoribb a *kávéház*, mint a *kávézó*. Ezzel szemben napjainkra a használati arány gyökeresen megfordult. Ha beírom a Google keresőjébe a *kávéház* szót, kb. 4.900.000 találatot kapok rá (2019. dec. 4.). Ez soknak látszik, de a *kávézó* ennek többszöröse, kb. 12.200.000 találat. (Ezek nem megbízhatók mint abszolút számok, de jól kifejezik a köztük levő arányt.)

A *kávézó* előtérbe kerülését jelzi, hogy már egy régi, háború előtti kávéházat is, amilyen a Philadelphia volt, ezzel a szóval jelölnek meg. Ettől azonban még marad, ami volt, tehát *kávéház*. Nyilvánvaló, hogy az emlékező-emlékeztető felíratban is így kellett volna nevezni. Amiatt viszont örülhetünk ennek az adatnak, hogy rávilágít a két hasonló alakú és jelentésű főnév, a *kávéház* és a *kávézó* használatának változására. A nyelv élete kicsiben, egy csésze kávé tükrében (vagy gőzében?) szemlélve...

Kemény Gábor

Édes Anyanyelvünk

Lapunkat az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai tagdíjfizetésük időtartamában a megadott címükön a megjelenés napján fölíazott formában megkapják. A szerkesztőség visszamenőlegesen nem tudja biztosítani a lapot. A 2000 Ft-os tagdíjat az ASZ számlájára kell utalni: 11705008-20132015. A lap előfizethető a postahivatalokban is. A tagsággal, lapterjesztéssel kapcsolatos ügyekben az ASZ irodavezetője illetékes: kovacs.zsuzsanna@anyanyelvapolo.hu. – Kérjük, gondoljanak ránk személyi jövedelemadójuk 1%-ának felajánlásakor is. Az Anyanyelvápolók Szövetségének adószáma: 19663155-1-41.

Kabos Gyula – egy zseni nyelve

Olyan vagyok, mint a makk filkó

„Szegény vagyok, mint a templom agara.” ... „Úgy ott hagyta azt a szegény lányt, mint Szent Péter az esernyőjét.” ... „Ritka, mint a fehér hattyú.”

Igen, ilyeneket csak Kabos Gyula – a magyar Chaplin, ahogyan halála után sokan nevezték – tudott kitalálni. Forgatókönyvtől függetlenül, rögtönözve. Sokszor abba kellett hagyni a forgatást, mert a stáb tagjai fetrengtek a nevetéstől.

(Mindeközben nagyon szomorú ember volt, rossz üzleti érzékel, aki, bármennyit keresett, a befektetéseket illetően rossz döntéseket hozott, sosem érezte magát biztos anyagi helyzetben, és mindig túl sokat kellett dolgoznia, hogy eltartsa a családját.)

Nemcsak legenda, hogy a forgatókönyvekben szerepelt egy olyan mondat – ha éppen leült a történet – miszerint „itt bejön Kabos, és mond valami jót”.

És ő mondott. Mindig kitalált valami apróságot, ami leírva persze blödség, de hozzáképelve a színész csücsöri száját, hebegését, motyogását, mozdulatait, mozgását, gesztusait, ellenállhatatlan nevetésre készítet.

De mi az a veszíték?

A magyar nyelvvel ugyanolyan mesterien játszott, mint a testével és a ruháival: kalapja félrecsúsza, a nadrág túlságosan felhúzza, a hőzenträger felemás, a zakó csálé, a cipőbe véletlenül kávészaccot önt, cipőtalpát a Kölcsönkért kastély című filmben szorgos munkával kilyukasztja, hogy szegénynek nézzék.

Örökzöld jelenet, amikor a Meseautó című film egyik híres jelenetében belebonyolódik a Mit sütsz, kis sücs nyelvtörőbe. Biztos nem hitte volna el – örök kishitűségben szenvedett –, hogy 80 év múlva is szinte minden magyar tudja majd folytatni a mondatot. Egyébként is, ahogy Kabos telefonált, az külön megérne egy műsört.

Ő volt a legnépszerűbb magyar komikus, úgy, hogy alig játszott főszerepet, mindösszesen kétszer akadt erre példa, a Hyppolitban és A papucshősben. De akármilyen kis mellékszerepet kapott – legyen az elmeorvos, ügyvéd, főpincér, biciklikereskedő, biztosítási ügynök, nőimitátor, festőművész –, az az ő előadásában főszereppé avanzsált.

Nyelvi leleményei kifogyhatatlannak bizonyultak, a legsematikusabb szüzsét is feldobta, amikor átalakította saját szája íze szerint a párbeszédet. Hasonlatai is csak rá jellemzők. A Lovagias ügyben így udvarol Gizikének: „Úgy összevissza vagyok, mint cillinderen a szőr.” Még mindig udvarlás: „Hiúságból akartam meghódítani, de rajta veszíték. Veszíték. De mi az a veszíték?”

Másik kedvenc fordulata, amikor nem tudja befejezni a mondatot, és egészen más irányba tereli a gondolatot: „Meghatódom az emberi jószág eme... eme... eme... Minek kezdtem el ezt az emét?” – majd befejezi: „emegyek ferblizni”. A fennköltlen induló mondat átcsap egy egészen más világba, a pesti kártyaszlengebe.

Képzeli el, még mennyivel mulattatóbbak lettek volna ezek a filmek, ha maradt volna ideje arra, hogy jobban kidolgozzon egy-egy jelenetet! De előfordult, hogy egy évben nyolc filmben is szerepelt, miközben színpadon is játszott.

Kávés jóreggelt, szűrve, habbal

Kabos, aki a Király utcában nőtt fel, annyira pesti ember volt, hogy, amint az a Kölcsönkért kastély című filmből is kitűnik, nem tudta volna elképzelni az életét vidéken. Mint valami idegen országbán, úgy érezte magát falun. Mindez meghatározza nyelvi világát is.

„Ne mondja nekem azt, hogy pálinkás jóreggelt, mondja például azt, hogy kávés jóreggelt, szűrve, habbal” – javasolja a szobába belépő paraszti fiúnak.

Ezt a pestiséget testesíti meg forgatókönyvbéli figurája is, aki, bár húsz éve elment Brazíliába, esze ágában sincs akcentussal beszélni a magyart. Csak hogy emlékeztesse a nézőt arra, hol él, megkérdezi, úgy melleleg: „Hogyan is áll most a milreis?”

A tönkrement dzsentrivilágot figurázza ki zseniálisan, amikor a vidéki kastélyban vadászatra indulva trópusi öltözkében, szafari-

kalapban jelenik meg, ami, ben alig tud mozogni. „Is-ten bizony olyan vagyok, mint a makk filkó...”

Bár jól beszélt angolul és németül, az idegen szavakkal való játszadozás a másik kiapadhatatlan humorforrása volt. Volt, amikor filmbéli partnerei nem értették a kifejezéseket, volt, amikor ő tett úgy, mintha nem tudná, mit jelentenek, főleg az újjagdag allűröket kifaragó jelenségekben. „Pönálé: orosz szó, azt jelenti, hogy a direktor fizeti az útiköltséget” – magyarázza a Lila ákácban a Moszkvába készülő táncoslányoknak. „Mi az, hogy visszhang németül? Nézzük csak. Víz az Wasser, hang az Stimme, tehát Wasserstimme.” A klasszikus Hyppolit, a lakáj mondatait mindenki kívülről fújja: „Kilenc órakor szervírozzák a szupét. ... Mit csinálnak a kicsodával?” A tréfái persze korántsem voltak mindig sziporkázók, olykor inkább blöd szóviccek, de ezt senki nem kérte rajta számon. Mert így is mindig előre garantált volt a siker.

Élete tragikus fordulata: a kivándorlás Amerikába. Az utolsó percben is maradni akart, de azt is pontosan sejtette, itthon mi várna rá. Ott a szíve vitte el a sok munkától, a hazájában pedig elhurcolták volna valamelyik haláltáborba. Amikor kiment, természetesen idegen volt neki Amerika. Biztató leveleket írt haza, ellentétben a feleségével, aki inkább a szomorú valóságról számolt be az otthon maradtaknak.

Arra is futotta idejéből, hogy a nyelvtudomány mélyebb bugyraiba is lemerészkedjen – persze, Kabos módra. Egy fiú és egy lány beszélget egy padon, a némák fürge kézabécéjével. Próbálja megfejtetni a jeleket. „A titkos iratokat úgy fejtik meg, hogy kikeresik a nyelvnek azokat a magánhangzóit, amelyek a legtöbbször fordulnak elő. Először tehát ezeket kell megfejtetni. Rendszerint az *a*, az *e* és az *i* a dominánsok... Szépen formálódtak már a sorok, de még nem volt értelme: – *e – es – élj – osan – a ülye – igye-in-et*. És megvan: Ne beszélj hangosan, az a hülye figyel minket...”

Kabos végig mérhetetlen honvágyat érzett, nemcsak Pest és a kávéházak, hanem a magyar nyelv iránt is. Egy idő után persze elkezdte keverni a magyar és az angol szavakat, valahogy úgy, ahogy az 56-osok „vaccsolták a tivít”. „Kérdezem a boyt, hát mondja, hogy a rikkancs kikérdezte, mi a nevem és ki vagyok. Másnap két customert szolgált ki, és el akartam csúszni mellette. Utánam szólt: Hallo Julius, here is your copy!”

A testvér a legszebb szó

Megható, ahogyan a távolban áradozik a magyar nyelv egyedülálló szépségéről.

„Sokszor gondolkodom, hogy egy-egy szó milyen nyelven hangzik szebben, angolul, németül vagy magyarul” – elmélkedik. A *testvér* szó esetében vajon versenyezhet-e vele a *Schwester* vagy a *sister*? Aztán az élet eldönti a dilemmát: „Ebben a pillanatban két munkás halad át mellettem. Magyar szó üti meg a fületem: hazajött a gyárból tennap a testvérem! Kéjes bizsergés fut végig a testemen, egy pillanatra csak nedves fátyolon keresztül látom a tovahaladó két magyart...”

Kabos Gyula 1941-ben halt meg, szívrohamban – vagy inkább, ahogyan a Magyar Filmintézet által 1987-ben, születésének 100. évfordulójára kiadott Kabos Gyula emlékkötetben olvashatjuk: belehalt a száműzetésbe. A felesége 1942-ben tért haza. 1950-ben hunyt el. Élete utolsó évében 120 forint havi kegydíjából tengődött.

Elek Lenke

Fenntartható mozsarak

Két okból is örültem a hétvégi süteménysütésnek gyerekkoromban. Az egyik a várható csemege volt, a másik ok: a krémekhez szükséges porcukrot én állíthattam elő. Anyai nagymamám kimérte a kockacukrot, amely nevével ellentétben négyzetes hasáb alakú volt. Ezt az alig arasznyi rézmozsárban, rézüttővel törtem porrá iszonyú csilingeléssel. Időnként ugyanis a mozsár oldalát ütöttem csak, erre nagymama kiküldött a kertbe, hogy ne hallja a lármát. Ott azután egy-egy kockát el lehetett szopogatni. Efféle kockacukor manapság nem kapható, de az ilyen mozsaraknak divatja támadt mint lakásdíszítő tárgynak. Amikor ezt írom, rá is pillantok, hiszen máig itt csillog a cserépkályha tetején. Feleségem nemcsak rézmozsarat örökölt meg, hanem somogyi falujából egy famozsarat is. Ez már bő két arasz, vaspánt fogja össze, szabályos alakja alapján faesztergályos munkája lehet. A magyar parasztháztartásban kölest, tökmagot, mákot, borsot törtek famozsárban, nem beszélve a kősóról. A sőtörés gyakori művelete ihlette azt a gyermekjátékot, amelynek során az egymásnak hátat álló, a karjukat könyökben összekapcsoló gyerekeknek hol egyike, hol másika emeli hátára a társát. Ez erőpróba is, a játszóknak nagyjából egyforma erőseknek kell lenniük, hogy elbírák egymást. Közben felelős mondóka is elhangozhatott: „– Mit látsz? – / Eget, földet csillagot, / Pap házábanál galambot. / Sós kenyérbe harapok. / Tegyel le, mert meghalok.”

A rómaiak ugyancsak használtak hasonló eszközöket, például építkezéshez meszet törtek egy edényben, ez volt a *mortarium*. Ez a latin főnév az őse a német *morsære* ~ *mörser* ~ *morsel* szónak, amely nem csupán a magyarba, hanem más nyelvekbe is belekerült. A német és egyéb mozsarak nemcsak a zúzóeszköz, -edényt jelentik, hanem a lövegfajtát is, hiszen az is tör-zúz, és az alakja is emlékeztet a mozsáréra. A régi magyarban is van mozsárágyú, az Erdélyi magyar szótörténeti tár 1632-ből adatolja: „Az tüzelő kazamatában egy nagy öreg *mozsár ágyú*, húsz mászás.”

Csokonai Vitéz Mihály egyik színművében olvashatjuk: „Ágyút veszek, haubitzot, *mozsarat*, kártátot, serpentinelt, szerelembombival hányatom le az ellentállókat” (A’ szeretet’ győzelme a’ tanulta-

kon). Itt a pusztító eszközökből talán kevésbé ismeretes a *haubitz* ’tarackágyú’, a *serpentinél* ’tűzkigyó’, a *szerelembomba* jelentését találja ki az olvasó...

Arany János a Murány ostroma végén írja: „Har-madnap a völgyet hadsereg telé be: / Rákóczi zászlai, Illyésházi népe. / Fenn *mozsarak* zúgtak s tomboló vitézek / Termetes kupákkal leköszöngetének.”

Mikszáth Kálmán műveiben gyakran olvashatunk efféle ágyúkról, például a Beszterce ostroma című regényében Pongrácz István „felköszöntöt mon-dott Ferenc József király egészségére (mindennap azt az egy felköszöntöt), amikor is három mozsár-lövés dördült el oda-künn. A következő tálnál a többi urak közül emelkedett fel valamelyik, aki soros volt, ékes szavak-ban kiemelve Nedec urá-nak érdemeit és hadi vi-tézségét, mire újra három *mozsár* pukkant el a vár előtti sáncban.”

Manapság a hagyomá-nyos parasztháztartás és a városi polgári is csaknem megszűnt, a régen otthon tört alapanyagok többnyire előre elkészítve, csomagolva kaphatók. Ámbár a kilószám a postaládánkba tömött reklámla-pok egyikében mit látok? Fényképpel csalogat egy áruház vásárlásra: 5 × 20 cm nagyságú, nemesacél házban, beépített világítással is rendelkező, vala-mint kerámia technológián alapuló őrlőműves szer-kentyűt. Az őrlőmű fokozatokra kapcsolható, a be-rende-zés elektromos elemekkel működik. Ha az ol-vasó nem ismerné, mondom, sőt és borsot lehet e gé-pe-zettel őrölni. Nem tudom, hány decibel zajt kelt a masina, de emiatt aligha kell vele kiküldeni a gyere-ket a kertbe se nappal, se éjjel.

Famozsár – rézmozsár – elektromos só- és borsőr-lő: minden változik, a latin szó is átalakult, a *morta-rium* nálunk *mozsár* lett, méghozzá több jelentéssel is. Olvasom, hallom mindenütt, hogy a fenntartható fejlődés fontos dolog, mindenben erre kell töreked-nünk. Efféle fejlődés eredménye-e az említett gépe-zet? Sósabb-e a só, pikánsabb ízű-e a bors manapság ezzel aprítva? Mindenesetre acél, réz, LED-fény, mű-anyag, szárazelem és miegyéb van az őrlőműben. Hová lehet még fejlődni ennyiféle anyag pazarlásá-val? A választ a nyelvészet aligha tudhatja.

Büky László

Magyaróra

A Magyaróra első évfolyamának összevont mutatószámát (2019/1–4) 2019 novemberében elküldtük az Édes Anyanyelvünk előfizetőinek. 2020-ban a lapnak két összevont száma jelenik meg: áprilisban és novemberben. A fő témák: Retorika minden tantárgyban; Mai magyar irodalom. A szerkesztőség címe: magyarora.folyoirat@gmail.com. A lap előfizethető a postán. A kedvezményes éves előfizetés: 2500 Ft/év. A lap elektronikus úton előfizet-hető és megvásárolható az e-nyelv.hu könyvesboltjában, és ugyanitt elektronikusan is letölthető.

A felnőttek beszédjellemezőinek változása az életkor függvényében

Beszédünk folyamatosan változik. Egy napon belül is más-más módon szólalunk meg, de életünk előrehaladtával is folyamatos változásban van.

Az életkor mentén szembetűnő példa lehet az, hogy a kisgyermek magas hangon beszélnek, a felnőttek már mélyebben. A felnőtt nők magasabb hangon beszélnek, mint a férfiak, majd idős korban akár közeledhetnek is egymáshoz: egyes férfiak hangja magasabb lesz idős korban, míg a nők hangja jellemzően mélyül. A hang mélységeért-magasságáért a gégeben található hangjakak (= hangszalagok) beállítása és működése felelős. A hangjakak mérete növekszik, de rétegzettsége és szerkezete is csak körülbelül 15 éves korra, a pubertásra éri el a felnőttekre jellemző mintát. A nők hangjai rövidebbek, mint a férfiakéi. A rövidebb és kisebb tömegű hangjakak szaporábban képesek rezegni, magasabb hangot eredményezve. Idős korra a gége porcai meszesednek, izomzata renyhül, a hangjakak rugalmatlanabbá válnak, a nemi hormonok alultermelődnének, stb. (Online elérhető összefoglaló: http://real.mtak.hu/41370/1/10_18425_FONOLV_2016_02_BALAZS-BONA.pdf). Természetesen a beszéd létrehozásában a gégen kívül további szervek is részt vesznek. Ilyen szervünk a tüdő, a légcső, a garatüreg, a szájüreg és az orrüreg. Mindezen szervek öregedése, illetve a mentális, idegrendszeri változások is hozzájárulnak a beszédjellemezők életkori változásához.

Habár a legjelentősebb és nagyobb mértékű változások idős korban zajlanak, a folyamat korán, 30 éves kor körül megindul. A tüdőkapacitás például 30–35 éves kortól csökken. Az életkori fiziológiás változások hátterében két tényező áll. Az egyik az ún. elsődleges öregedés, amely az évek során (kronológiailag) végbemenő, genetikailag meghatározott szervi és mentális változásokat foglalja magában. A másik az ún. másodlagos öregedés, amely a betegségek, káros szenvedélyek (pl. dohányzás, alkoholfogyasztás), külső hatások (pl. levegőszennyezettség) következtében bekövetkező szervi és mentális változásokat jelenti.

Két módszer létezik az életkor mentén bekövetkező változások feltárására. Az egyik az ún. keresztmetszeti, a másik az ún. hosszmetzeti, longitudinális vagy (után)követéses vizsgálat. Az előbbi esetében egy adott időszakon belül több életkori csoportba tartozó személy beszédét rögzítik és elemzik. Ez esetben más személyek képviselik a fiatalabb és az idősebb korcsoportot, így a beszélők közötti különbség írható le, ezek az ún. látszólagosidő-vizsgálatok. Hátrányuk, hogy előfordulhat olyan hatás, amely az adott időszakban csak egy csoportot érint, és ez befolyásolja az eredményeket. A longitudinális vizsgálatok esetében ugyanazon személy beszédét rögzítik és vizsgálják adott idő elteltével, így valóban a változást elemzik. Nehézséget okoz ugyanakkor, hogy az adatközlők elköltözhetnek, egészségük megromolhat, esetleg elállnak a részvételtől. Emiatt általában alacsony adatközlőszámmal végezhető longitudinális összevetés, így az egyéni jellegzetességek felerősödnek. A könnyebb anyaggyűjtés érdekében gyakran valamilyen speciális beszélő/beszélőcsoportot választanak, pl. II. Erzsébet királynő karácsonyi beszédeit, Margaret Thatcher beszédeit, rádióbemondókat, akiknek ismételt beszédmintájához könnyű hozzáférni.

Jelenleg a Nyelvtudományi Intézet Fonetikai Osztályán egy felnőtt longitudinális korpusz építése zajlik. Egy korábbi, ezen osztály munkája keretében készült adatbázis (BEA: <http://fonetika.nytud.hu/bea-beszelt-nyelvi-adatbazis/>) beszélőit hívjuk vissza 10-11 év elteltével. A felvételek több beszédmintát tartalmaznak: pl. interjút a beszélő munkájáról, hobbjáról; szöveg- és mondatfelolvasást; két szöveg tartalmának meghallgatás utáni visszamondását. Az adatközlők egy kérdőívet is kitöltenek, amely az esetleges egyéni hatásokra kérdez rá (pl. egészségi problémák, gyógyszerek, vegyszerhatások, beszédterhelés, idegen nyelvi környezetben töltött idő). Amennyiben egy beszélőnél a többiekétől eltérő mintázatot találunk, válaszai alapján próbálunk magyarázatot találni.

Várható egy évtized elteltével változás a beszédben? Az átlagos alaphangfrekvencia (f₀) változásáról mutatunk be néhány példát az alábbiakban. Az alaphangfrekvencia a hangjak másodpercenkénti rezgésének száma. Ez adja a hang magasságát, változásai a dallamot. A beszélőkre jellemző ennek terjedelme (a legmagasabb és a legalacsonyabb frekvenciaérték közötti távolság), változatossága, átlagos értéke.

II. Erzsébet karácsonyi beszédeit 26 és 76 éves kora között évtizedenként vett átlagokkal jellemezve (<https://www.phonetik.uni-muenchen.de/~jmh/papers/interspeech-age07.pdf>) azt találták, hogy az átlagos f₀ értéke 267 Hz-ről 208 Hz-re csökkent (22,1%). A legnagyobb csökkenést az első évtized alatt mérték, kb. 11,2%-ot.

Saját projektünkhöz végzett elővizsgálatunkban Krepisz Valériával a BEA adatbázis egyik női felvételvezetőjétől választottunk 25 és 35 éves kora között készült felvételeket, kétévenként 5-5 beszédmintát elemeztünk. Az f₀ átlaga folyamatosan csökkent, összesen a 10 év alatt 14 Hz-et (8,8%). Az első évben mind az öt mintára kapott f₀-átlagérték magasabb volt a 10 évre számított átlagnál, majd egyre kevesebb haladta ezt meg: az utolsó évben minden érték kisebb volt. Ez azt jelenti, hogy kimutatható az f₀-átlag 10 év alatti csökkenése.

A jelenleg rendelkezésre álló utánkövetéses felvételek elemzését is megkezdjük, eddig 13 férfi beszédét elemeztük (szerzőtársak: Markó Alexandra, Krepisz Valéria, Huszár Anna). Az első felvétel idején 19–40, a második felvétel idején 29–50 évesek voltak. Az f₀-t a két időpontban készült interjúban (életükről, munkájukról, hobbjukról beszéltek szabadon) és szövegolvasásokban vetettük össze. A két beszédfeladat esetében más-más beszédtervezési folyamatok zajlanak, hiszen az interjú egy előre meg nem tervezett beszéd létrehozása, míg a felolvasás egy írott szöveg meghangosítása. Eltér még a két feladat abban is, hogy az előbbi során megjelenhetnek érzelmek, míg az utóbbi során egy semleges stílusú, ismeretterjesztő szöveget kellett felolvasni. Volt olyan beszélő, akinél emelkedett, volt olyan, akinél csökkent az f₀ átlaga, de ez nem függött össze a beszélők közötti életkorbeli eltéréssel. A két beszédstílus esetében eltérő volt a változás mértéke, ami az interjú és az olvasás fent említett sajátosságaiból adódik.

A korpusz létrehozásával és a kutatással – mely számos további tényezőt is elemez – lehetővé válhat az egészséges, felnőtt beszélők utánkövetéses vizsgálata nagyszámú adatközlő bevonásával. Az életkor függvényében bekövetkező változások irányának, mértékének, beszélők közötti eltéréseinek leírása nemcsak azért fontos, hogy az életkor hatását önmagában feltárjuk, megértsük, hanem azért is, hogy lehetővé tegye az esetleges nem tipikus (betegségek miatt bekövetkező) módosulások azonosítását.

Grácsi Tekla Etelka

A szerző az intézet Fonetikai Osztályának tud. munkatársa. A tanulmány az NKFIH támogatásával készült (projektazonosító: FK128814). (A szerk.)

A rím és ritmus nélküli „versekről”

Örömmel, de fenntartással olvastam az ÉA 2019. novemberi számában Blankó Miklós: „A legszentebb játék” rímmel vagy rímtelenül című írását, amelyben hozzáértő szakembereket kérdez meg – lényegében – a rímtelen vers létjogosultságáról. Számomra (73 évesen) a VERS elsősorban rímmel és/vagy legalább ritmussal rendelkező szépirodalmi írást jelent. (Talán a lexikonok még ma is hasonlóan definiálják.)

Megdöbbenve tapasztaltam, hogy a megkérdezettek (7 fő) mindegyike megengedi azt, hogy a költő mindenféle rím, sőt ritmus nélküli prózai írását költeménynek tekintsük. Sőt Gintli Tibor docens úr még azt is megengedi, hogy „A versnek tehát nemcsak a rím, de a szabályos versritmus sem elengedhetetlen formai kelléke. A **szabad vers** és a **prózavers** keretei között ugyanolyan meggyőző esztétikai teljesítménnyel bíró szövegek születnek, mint a szabályos ritmusú, strofikus, rímes formákban.” Sajnos – a kortárs költeményeket látva, hallva –, nem!!!

Szögezzünk le valamit: a szép verset szerető és olvasó átlagember elsősorban a rímmel, ritmussal rendelkező verset keresi, és szívesen olvassa, hallgatja, akár többször is elővéve azt! (Csak gondoljunk arra, hogy mondjuk Arany Walesi bárdok-já, hogyan hatna szabad versként...?) Arról nem is szólva, hogy a megzenésített vers mai felfogásunk szerint is ritmussal, rímmel az igazi. No, és a versmondóknak – hál’Istennek sokan vannak – egy szabad verset megtanulni háromszor annyi idő. A legjobb színészek, versmondók – például Sinkovits Imre – nem is vállalt szabad verses szavalást. (Emiatt utasította vissza egyszer Füst Milánt is.)

Meggyőződéseim – és elég öreg vagyok már ahhoz, hogy lássam, tapasztaljam –, 10-ből 9 olvasó hamar leteszi azt a verset, verseskötetet, amelyben szinte csak prózaverset talál versként eladva, agyontördelve, sokszor érthetetlen, értelmetlen tartalommal, sőt mostanában gyakori szokással: írásjelek nélkül. Jőmagam tudatában vagyok annak a ténynek, hogy mind a nyelv, mind a szépirodalom folyamatosan változik (sajnos, legtöbbször kárára!), mégis kellene valahol egy „fék” – akár komoly lektor vagy neves irodalmár személyében –, hogy megállítsuk a kortárs költészet ilyen irányú erózióját!

Évek óta hallgatója vagyok a Kossuth rádió Vers napról napra adásának (és elődjeinek), és legtöbbször csak szörnyülködöm, hogy milyen gyenge prózai szövegeket „adnak el” versként, sőt: „az archívum féltett kincseiként”. Még hallgatni is rossz ezeket a se füle, se farka írásokat, tiszta szín prózai „alkotásokat”. De a legfurcsább, hogy ezek is *költemény* titulust kapnak! És a legszörnyűbb az, amikor a Versmaraton bugyuta prózáit olvassák fel botcsinálta „költők”! Sokszor eljátszom a gondolattal: mi lenne, ha Petőfi, Arany, József Attila feléledne, és hallaná ezeket, őket?! Hol vagyunk már attól, hogy „ne fogjon senki könnyelműen a hürok pengetéséhez...”

Visszatérve Blankó Miklós válasz-partnereihez és ismét idézve Gintli docens úr válaszát, hiszen ott a megoldás: **prózavers**, vagy talán még jobb: **verspróza**. Így legalább megkülönböztethetjük az igazi (rímes, ritmusos) költeményt a dilettáns, tiszta prózában írt „versikéktől”. (Egyébként korábban írtam már ez ügyben a Kossuth rádió szerkesztőinek, hogy ne nevezzük ezeket versnek, legfeljebb versprózának. Persze válaszra sem méltattak.)

Tisztelettel kérem Önöket – mint nyelvészetünk és szép prózánk felkent öreit –, hogy hassanak oda, hogy az ilyen típusú „szabad” verseket *versprózának* vagy *prózaversnek* nevezzük!!! Meggyőződéseim, hogy ezzel maximálisan egyetértéssel fent említett költőírásaink is.

Dr. Palágyi András (Szeged)

„Szigorúan ellenőrzött” helyesírás

Előző számunkban a Szó szót követ rovat szerkesztője, Blankó Miklós azt a témát vetette fel, szükségszerű velejárója-e a sajtó nyelvének a sajtóhiba. Bár engem ezúttal nem érdekelt meg, engedtessek meg, hogy utólag hozzászóljak a kérdéshez, hiszen évtizedek óta harcolok (olykor sikertelenül) a sajtóhibák ellen, egy idő óta nemcsak a saját cikkeimben, hanem az ÉA korrektoraként a másokéiban is.

Az 1960-as évek egyik emlékeztető, fontos filmje (ma így mondanák: kultfilmje) volt Jiří Menzel Szigorúan ellenőrzött vonatok című alkotása. Abban az időben nemcsak a vonatokat, hanem a mondatokat is szigorúan ellenőrizték (mármint tartalmazták).

Napjainkban, szerencsére, csak a helyesírásunkat ellenőrzik munkatársunk és zsarnokunk, a helyesírás-ellenőrző program. Vannak szerzők (különösen a mindig időzavarral küzdő újságírók), akik teljesen rábízják magukat erre a hasznos technikai eszközre, és csak azokat a hibákat javítják, amelyekre a program piros aláhúzással felhívja a figyelmüket.

Vannak azonban olyan hibák is, amelyeket a program nem tud észrevenni, mert, gép lévén, nem érti azt, amit ellenőriz, hanem csak azt tudja jelezni, hogy a leírt szó nem szerepel az ő listájában, ezért feltehetőleg helytelen. Ha viszont a hibás szóalak olyan elemekből áll, amelyek egyébként létező szavak, a gép nem észlel semmi problémát, az ilyen helyet jelöletlenül hagyja. Ezek az ún. értelmes (pontosabban: „értelmes”) sajtóhibák, az olvasók derűtségének és a szerkesztők bosszúságának állandó forrásai. Lapunk egykori Nyelvi mozaik rovatában két ízben is írtam ezekről (az 1994. decemberi és az 1995. feb-

ruári számban), de persze azóta is számtalan ilyen példa bukkan fel. Legutóbb egy országos napilapunk egyik írásában figyeltem fel arra, hogy a braziliai esőerdők pusztulásáról szóló cikknek éppen a kulcsszavát, az *esőerdő* szót hibázta el a szerző ilyen „értelmes”, tehát a gép számára észrevehetetlen módon, ráadásul pár soron belül kétféleképpen is:

**Németország és Norvégia megvon-
ta azt a pénzbeli támogatást, ame-
lyet az esőerdők pusztulásának
megakadályozására és rehabilitá-
ciójára adtak az országnak. A brazil**

**Bolsonaro hivatalba lépése óta
az amazonasi esőerdők tisztítása
újult erővel folytatódik, és ez nem**

Mindebből azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy nem hagyatkozhatunk teljesen a számítógép helyesírás-ellenőrzőjére, mert az a hibás, de egyébként értelmes szavakból álló alakokat nem tudja kiszűrni. A fenti példában is mindegy neki, hogy *eső* + *redők* vagy *eső* + *erők*, a lényeg az, hogy a szavak benne legyenek az adatbázisában. Még mindig nincs tehát jobb megoldás, mint egy éles szemű korrektor alkalmazása. Mégpedig olyané, aki érti is, amit olvas.

Abban igaza van Blankó Miklósnak, hogy a sajtóhiba elkerülhetetlen velejárója a sajtónak. De ez nem jelenti azt, hogy ne tegyünk meg mindent annak érdekében, hogy minél kevesebb legyen belőle. (Az előbb a *kevesebb* szót így gépeltem be: *levesebb*, és gépemnek, természetesen, semmi kifogása sem volt ellene.)

Kemény Gábor

Sürgő-forgó malmok

A malom nem tud sürgögni-forogni, hiába hangzott el egy országismertető műsorban: valamikor sok száz malom *sürgött-forgott* Veszprém környékén. A kerekük, a lapátjuk foroghatott, de a malomépületek nem, hiszen néhány most is ott áll, ahol száz éve.

Az 1100 év Európa közepén című ismeretterjesztő filmsorozatban a kun lovasok meghúzták a *gyeplőt* a Tordai-hasadék előtt. Csakhogy a gyeplőt a kocsis húzza meg, amikor a kocsiba fogott lovat irányítja, a lovas kezében *kantár* van.

A természettudományos csatornákon sok szép műsor színvonalán rontanak a helytelenül használt szavak. A GEOlino csatornán a pásztorkutyák *birkacsordát* tereltek *birkanyáj* helyett. Az állatokkal kapcsolatban egyébként is sok tévedés van. Egy filozófus azt mondta, hogy *vesztett lóra* tesznek majd a szavazók. A ló legfeljebb *vesztes* lehet, de a helyes kifejezés a *rossz lóra* tesz. A gólyának *fiókája* van, nem pedig *kölyke*, mint a Délmagyarban olvashattuk.

A Don Matteo című, sokszor ismételt olasz filmsorozat szinkronizálásában érdekes szóhasználatok vannak. Például úgy állsz itt, *mint akit karóba húztak*. Fájdalmas álldogálás lehetett. *Mint aki karót nyelt* kellett volna (bár ez utóbbi sem kellemes). Néhány epizóddal később „javítanak”: úgy állsz, *mint a sült hal*. *Hallgatni* szoktak úgy, nem állni. A szakácsstudomány is szóba kerül: *főzz* két tojásból rántottát! Mindenki tudja – a fordítón kívül –, hogy a rántottát nem főzik, hanem *sütik*. Az ingmérettel kapcsolatban *mellszélességet* szinkronizáltak *mellbőség* helyett. A *mellszélesség* szót inkább csak átvitt értelemben használjuk: teljes *mellszélességgel* kiáll valaki vagy valami mellett. A futók pedig *mellbedobással* győznek.

Ugyanebben a filmben került elő egy nem túl kockázatos fogadási ajánlat: *egyed adok a millióhoz*, hogy igazam lesz. Nem nagy kockázat, mivel az ilyen kifejezésekben a nagyobb számot kell előre tenni: *tíz az egyhez fogadom*,

százat teszek egy ellen. A másik furcsaságot a Liliomfi című régi magyar filmben hallhattuk: egy vén *satrafához* akarja adni a lányt. A *satrafa*, a *hárpia*, a *boszorkány* a magyarban csak nőt jelenthet...

Lapunk 2014/3. számában kifogásoltam, hogy a pápa beszédében a *fratelli* szót *testvéreimnek* fordították *fivéreim* helyett. Ugyanez a hiba fordult elő, de már írásban, a Tihanyi Kalendárium 2019 2. oldalán, ahol a bencéseket üdvözlő a pápa. *Fratelli e sorelle* magyarul *fivéreim és nővéreim*, ugyanis a magyar *testvér* szónak nincs megfelelője az olaszban (ahogy a franciában sincs).

Néhány éve durvának találtuk, amikor azt írták valakiről, hogy *kirúgták* az állásából. A következő néhány példa mutatja, hogy a durvaságnak, az illetlen szavak elharapózásának nincs határa. Példáim forrásai komoly, színvonalas elemzések, magyarázatok, előadások: *piszkosul* lemaradtak, *marhára* meggyengült az ellenzék, *baromi jó* eredményeink vannak, *marha jó* volt a koncert, ez *rohadt jó* szakma, kinevezte az *öreg szivar* az osztrák kormányt, a mozgólépcsőről *zúgott le* a nyolcvanéves színész, Kolumbia 2–0-ra *kivégezte* Argentínát, *megkopasztották* a dél-koreai újságírókat, a világ idej legjobb eredményével *alázott* Hosszú Katinka. Értelmi zavar van ebben: *ronggyá nyerték* magukat. A *ronggyá* valami rosszat jelent (*ronggyá ver*), a *nyer* pedig jót. Ebből a szempontból nem kifogásolható, de stílustalan, ízléstelen ez a mondat: *rommá büntethetik* az autósokat Horvátországban.

Illemből nem adom meg példáim szerzőinek a nevét. Azt nem remélem, hogy úgymint magukra ismernek, hiszen többségük életében nem olvasott nyelvművelő cikket.

Ha így haladunk, megérhetjük azt, hogy komoly szövegekbe stílusterő, oda nem illő szavak kerülnek. Így: Petőfi és Arany jó *haverok* voltak. Vagy: nálunk már egyenlő fizetést kapnak a *csajok* és a *pasik*. De ilyen talán nem lesz: sok millió ember *harapott fűbe* az I. világháborúban. Ne is legyen!

Kovács József

Z. Szabó László (1927–1992) emlékére

Z. Szabó László tanár úr emléktáblája előtt állunk meg egy pillanatra. Emlékezni. Tisztelegni. Ez az emlékezés olyan kötelesség, amit változatlan tisztelettel és hálával teljesítünk, mi, akik még elmondhatjuk, hogy tanított bennünket, a tanítványai voltunk. Így az emlékezőnek nagyon nehéz megállni, hogy ne tolakodjon saját, személyes emlékeivel.

1927. március 10-én született a csallóközi Somorján. Az elemi iskolát helyben, majd a gimnáziumot Dunaszerdahelyen végezte. A háborús nagybeteg apa helyett öccsével ketten tartják el a családot. Majd a legendássá vált történet, a Dunát átúszva jön át Magyarországra, hogy magyar nyelven, magyartanár lehessen (1951-ben végzett Budapesten magyar-történelem szakos tanárként). Először a tatai Eötvös Gimnázium, majd a győri könyvtár után lett 1959-ben a Kazinczy Ferenc Gimnázium tanára. Egy érdekesen sokrétű kép kezd ekkor formálódni. Az iskola arculatát meghatározó Szép magyar beszéd verseny megszervezésének gondolata, életre hívása az Ő érdeme. De a Beszélni nehéz! körök gondolata is benne született meg, hogy az anyanyelv helyes művelésére biztassa folyamatában is a középiskolásokat. E sort nem folytatom, hiszen talán erről tudunk a legtöbbet, hogy mennyire a Tanár úr volt a verseny. Így a tabló többi színéről. Tudós tanárként könyvei születtek Kazinczyról, tudós bevezetővel látott el általa megálmodott versgyűjteményeket.

Középiskolásként is megilletődve hallgattuk, hogy a Gyarmany Fanninál szinte rejtve lapuló Radnóti-naplóba beleolvas-

hatott. Hiszen cikkek, elemzések csak gondos előkészítés után születhettek meg. És az anyanyelv művelésének másik útja. A városi, iskolai színjátszó kör, és egyre táguló körökben a győri színház dramaturgsága.

Ezek az adatok csak azért kellene, mert így még jobban érthető, miért éreztük úgy, egy varázslat részesei vagyunk óráról órára. Z., a Tanár Úr... Ki hogyan hívta... De a közös büszkeség, hogy engem is Ő tanított. Mire is? Arra, hogy egy nőről mennyit elárul, ahogy a kesztyűjét lehúzza, arról, hogy hogyan nyomtatott Huszár Gál a 16. században, arról, hogy milyen Párizs szimmetriája. A tankönyvi előírások idején sem nyomorított meg bennünket a „kommunista” József Attilával, de annál többet mondott el az éji folyó égre szálló csillagáról. Meg sok más gyönyörűségről az irodalomban. És még ennél sokkal többet. Tanított tartást és emberséget. Önmagunk vállalását. Azt, hogy milyen természetes tud lenni egy rajongott tanár szájából a felnőtté avató köszöntés az érettségi után: Kezét csókolom, Juli ...

Úgy érzem, évtizedek távlatából is, hogy adósa maradtam. És mert akkor, amikor az ideje volt, nem mondtam ki eléggé, hogy KÖSZÖNÖM, így az emlékező tiszteben próbálok éltetni, és továbbadni, hogy milyen hálások lehetünk, hogy ILYEN MAGYARTANÁR adatott nekünk.

(Elhangzott a 2019. évi Kazinczy-verseny keretében, Grábics Júlia)

Verbális érintés a Facebookon

A tegelés mint megszólítás és személyemléítés

Az internet használata révén számos új kommunikációs szintér, megszólalási forma, műfaj jött létre, amelyek a nyelvi kapcsolatteremtésnek is új, az adott közegre érvényes szabályait teremtették meg. A *web 2.0* megjelenésével népszerűvé váltak az ún. közösségi oldalak, amelyeken megnőtt a saját néven szereplő, azonosítható résztvevők jelenléte. A korábbi, az internetes fórumok és csetek gyakorlatában szokásos, szabadon választott neveken (nicknév) zajló társalgások mellett így felismerhető, valós szereplők között is kialakulhatnak különböző párbeszéd-

A közösségi oldalak nyilvános felületein szerveződő társalgásokban a bejegyzések, azaz a posztok és a rájuk érkező válaszok, azaz a kommentek sorozatai az írásbeli jelleg és a párbeszéd késleltetettsége ellenére is a hétköznapi társalgások szokásos nyelvi megoldásait mutatják. A szóbeli társalgásokhoz hasonló szerveződés miatt meghatározó bennük a nyelvi tevékenység fatikus, azaz a kapcsolat megteremtésére és fenntartására szolgáló szerepe.

Ezekben a társalgásokban diskurzusba léphetnek egymással az interneten kívüli színhelyekről ismerős, élőben is kapcsolatot tartó, illetve csak az interneten érintkező, sőt az adott társalgásig egymás számára teljesen ismeretlen beszédpartnerek is. A helyzet összetettségét jelzi, hogy akár egy-egy párbeszéd belüli is előfordulhat mindháromféle viszonylat. Változatos, sokszereplős társalgások jöhetnek létre, amelyeken belül egy-egy hozzászólás alatt sokszor kisebb, tematikusan elkanyarodó részpárbeszéd is kialakulhat.

Jelenleg a Facebook a leginkább használt közösségi tér a magyar internetezők világában, amelynek a kapcsolattartásra kialakított technikai lehetőségei hatnak a beszédpartnerek egymáshoz való viszonyának nyelvi sajátosságaira is. Az oldal egyik társalgásszervező és kapcsolatteremtő technikai megoldása az ún. tegelés, címkézés

(*tagging*). A szó jelenlegi magyar írásgyakorlatában a *tag* és a *tagel* formák a leggyakoribbak (pl. *Tagelj be engem is!*). A Veszelszki Ágnes szerkesztette Netszótár *tegel* írásmóddal értelmezi a kifejezés jelentését: 'közösségi oldalra feltöltött fotón, videón vagy bejegyzésben más személyeket megjelöl' (2012: 325). A tegelés a megjelölt felhasználó teljes nevének kiírása révén hipertextként annak személyes Facebook-oldalára vezet, miközben maga a felhasználó is értesül arról, hogy megjelölték.

Az egyes személyek ilyen megjelölése pedig hozzájárul a párbeszéd szerveződéséhez is, a tegelés átveszi egyes megszólítástípusok szerepét. A társalgások során a tegek tipikusan két különböző vokatívuszi funkciót tölthetnek be. A többszereplős, akár több irányba ágazó társalgásokban adresszatív, a közlés címzettjét azonosító szerepük van, azaz kijelölik azt, hogy kinek is szól egy-egy megnyilatkozás, a megszólított kijelölésén túl a többi olvasónak is segítve annak felismerésében, hogy melyik korábbi hozzászóláshoz kapcsolódnak.

A tegelés másik lehetősége, hogy az adott társalgásban addig részt nem vevő személy figyelmét ráirányítsa valamilyen tartalomra, bejegyzésre, hozzászólásra. Az ilyen elemek a vokatívusz, azaz a közvetlen megszólítás egyik legtipikusabb funkcióját, a figyelem kezdeményezésének szerepét valósítják meg. A figyelemfelhívó tegek igen gyakran önmagukban állnak, illetve tipikusan egyéb figyelemirányító közlésekkel egészülnek ki (pl.: *figyeld csak; figyuez; látod ezt? na? mit szólsz?*).

A tegek használata nem kizárólag a társalgások szervezéséhez kötődik, a feltöltött képeken, videókon szereplőket is ennek az eszköznek a segítségével teszik azonosíthatóvá, ezekben az esetekben a címke elsősorban nem megszólító, hanem személyemléítő szerepű. Azonban a személyemléítés és a megszólítás aktuása a tegelés műveletében mindig összekapcsolódik, mivel a felhasználók észlelik, ha a nevük valahol címke használatával kerül említésre.

Domonkosi Ágnes

A cikk a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj és az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

Csekkol, becsekkol

Az internet híreinek Egészség rovatában olvastam az 5 lehetséges ok, ami miatt felébredhetsz álmokban című írást. Ebben a következő mondatra lettem figyelmes: „Érdemes becsekkolnod, hogy nincs-e túl hideg vagy meleg a szobádban.” Valószínűleg hiányos műveltségem következménye, hogy nem értettem a mondat üzenetét. Azért, mert számomra a *becsekkol* ismeretlen szó volt. Ám a számítógépem sem volt okosabb nálam, mert piros aláhúzással jelölte meg a szót, és helyette az alábbiakat javasolta: *csekkol, csekkol, csekkol, csekkol, csekkol*. Amint látjuk, ezek a szóalakok a *csekk* főnév toldalékos alakjai. Én azonban úgy véltem, és feltételezésem helyesnek bizonyult, hogy igeikötős igével van dolgom. Ezt igazolta a Magyar értelmező kéziszótár. Ebben a *csekkol* tárgyatlan ige, 4-es gyakorisági mutatóval megjelölve, a repüléssel kapcsolatos bizalmas stílusú szakszövekként találjuk meg, a következő jelentéssel: „Repülőjegyet (beszállás) előtt felmutat.”

A WikiSzótár három jelentését adja meg a címbeli szónak: 1. Utána néz, ellenőriz. Például: „Kétszer csekkoltam a számolást, de nem találtam meg a hibát.” 2. Megnéz. „Csekkold azt a szép nőt.” Végül a 3. jelentés: Kipróbál. „Csekkoltam az új videójátékot, de nem veszem [meg], mert unalmas.”

A WikiSzótárban megadott jelentések azt bizonyítják, hogy a szó jelentésterjedelme jelentősen kibővült. Míg a Magyar értelmező kéziszótárban, ami 2003-ban jelent meg, csupán egy, a WikiSzótárban már három jelentés található. Ráadásul az újak jelentősen eltávolodtak az eredetétől. Az eredeti ugyanis csak a repülőjegy bemutatására vonatkozott, az újak már igen széles körben használatosak, és a bemutatás helyett egyéb cselekvésre is vonatkoznak.

A szó eredetére is rátaláltam. A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda e-nyelv.hu honlapján a szó eredetéről ezt olvassuk: „Az angol *check in* mintájára kialakult változat.” (Forrás: a Balázs Géza szerkesztette Jelentés a magyar nyelvről, Új szavak szótára 1998. 219, 221.)

És most térjünk vissza az Egészség rovat fentebb említett írására! A *becsekkolnod* jelentése feltehetőleg ez: 'megnézned, ellenőrizned'. Talán jobb is lett volna ezek valamelyikével helyettesíteni ezt az idegen, a magam nemzedéke számára valószínűleg érthetetlen szót. Tegyük még azt is hozzá, hogy a nyelvünkben a kelleténél sűrűbben előforduló *be* igeikötő sem szerencsés választás. A fentiek alapján azt tanácsolom tehát, ne adjunk tág teret a szó használatának. Tudom, hogy annak teljes kiszorítására kevés a remény, ahhoz ugyanis már túlságosan gyakorivá vált a használata. Mérséklésére azonban, főképp az írásbeli megnyilatkozásokban, van lehetőség. Élünk is vele!

Dóra Zoltán

Cuharé, szoáré

A *cuharé* házi multság, padkaporos bál: lányok, legények házaknál összejöttek hétvégeken, vasárnap délután, meg hosszú téli estéken. Főleg ott voltak cuhárék, ahol fiatalok is éltek. Az egymást jól ismerő fiatalok pontosan tudták, számon tartották, hogy ki kivel jár, melyik legénynek melyik lányért „ég a béle”, melyik lány tetszik a legénynek. Ha valami változás történt a párkapcsolatokban, azt rögtön, tánc közben kurjongatással, rigmussal jelezték: „Körül csillagos az ég, / Meszet végyenek! / Majd eszédbe jutok még, / Sokat végyenek!”

Így emlékezett fiatal korára két 90 éves asszony (kubikosözvegyek) az 1970-es évek végén a szentesi nyugdíjasklubban. A cuháréről való mesélés közben, hogy mindenki szóhoz jusson, többen a „beszólás” joggal éltek, pl. „A cuharé a két háború között már nem égisztált. Mi már bálba jártunk, még tánciskolába.”

Az 1970-es években, a legidősebbek nyelvében még élt nálunk az *egzisztál* ige ’megvan’ jelentésben, mára kihalt (csak a TESz. meg az ÉrtSz. őrzi).

A másik „beszólás” egy férfi szájából hangzott el: „A szolgálólány a cuháréba, a nagyságos asszony meg a szoáréba mēnt.”

A közbeszóló értelmes parasztember volt (80 éven túl), aki jómódú gazdálkodóként élt addig, míg fel nem ajánlotta „önként” a vagyonát a tsz.-nek, és akitől sohasem tudtam meg a mondás eredetét. Kitől hallotta? Mikor hallotta? A válasz: így mondták.

Majd 40 év múlva úgy gondoltam, hogy a tudomány segítségével valamiféle bizonyosságra jutok. Először a szótárakhoz nyúltam. Nagy szótárainkból és a Néprajzi lexikonból kimaradt a *cuharé*, de az ÚMTsz. ismeri. Főként a Tiszántúlon, a Szeged–Nagyszalonta–Debrecen határolta területen élt a *cuharé*, hiszen itt él tovább ma is, de nem ’táncalkalom’ jelentésben, hanem népzene-szek, táncsoportok, különböző egyesületek, klubok veték fel a *cuharé* nevet.

A *szoárét* (= estély) az Idegen szavak szótárában találtam meg. Bárczi Géza szerint a francia eredetű szavakat általában a német nyelv közvetítésével vettük át, s ezért német jövevényszavaknak számítanak. Ilyen például a *szoáré* is. Ezek a szavak „csupán a nemesi és a polgári osztály zsargonjában használatosak” (A magyar nyelv életrajza, 1975. 318–319). Szintén Bárczitól: igen erős a francia művelődési hatás a 18. században és a 19. század első évtizedeiben, bár „a művelt középosztályban a francia nyelv ismeretlen marad”; „Még aránylag a Tiszántúl közrendű protestáns magyarsága van közvetlen érintkezésben a franciasággal” (A magyar nyelv múltja és jelene, 1980. 190–191).

Hogy a franciás ízlést mennyire fogadta be a tiszántúli középréteg, hogyan hatott a társasági szokásaira: estélyt vagy szoárét rendeztek, arról nincs ismeretem. Egyetlen irodalmi példát találtam az interneten az erdélyi Thury Zoltántól (1870–1906): „... elmesélte az asszonyság, hogy ő kitűnő családból való, s náluk odahaza ... minden héten volt két-három szoáré” (A gyermek).

A *szoáré* szó nálunk egy szójátékra épülő mondásban maradt meg, tehát valószínűleg a szójáték mentette meg a feledéstől: „A szolgálólány a cuháréba, a nagyságos asszony meg a szoáréba mēnt.”

Feltételezhető az is, hogy a szójátékot a 19. századi patriarchálisan berendezkedett tiszántúli középréteg hagyta ránk finoman ironikus társadalomkritikai éllel. Thury elbeszélése is 19. századi, az 1917-es nagyszalontai *cuharé* is hosszú múltra utal (Magyar Nyelvőr 1917. 3–4. sz.). A bizonytalanságban jóval biztosabb a szavak földrajzi behatárolhatósága: Tiszántúl, Erdély.

Összegezve: amit a címszavakkal kapcsolatban megtudtam, leírtam. Vajon ennyi ismeret birtokában megfogalmazható-e a következő kérdés: lehetséges, hogy a népetimológia alakított a *szoáréból* *cuhárét*? A hasonló hangzás, hasonló jelentés csapdáját vállalva hagyom válasz nélkül a kérdést.

Zsiros Katalin

A zárt e (el)siratása

„Nézd a szemét” – súgja fülembe feleségem egy párizsi moziban 1975-ben, a híres Bergman-film (Jelenetek egy házasságból) varázslatos jelenetei közepette. Éspedig akkor, amikor a főszereplő egy félelmi rohamot él át, s a pánikrohamot (ma így mondanánk) teljes átéléssel mutatja be (Liv Ullmann). Első zavaromban nem értettem: miért szemét a művésznő? Mi baja van vele feleségemnek (született pesti lánynak)? Hisz a jelenet csodálatos. Pár másodperc kellett, hogy a rejtély megvilágosodjék: a film által elbűvölten feleségemet „anyanyelvemen” (Győr környéki beszéd) hallottam, amelyben a zárt és a nyílt *e* egyértelműen különbözik. A *szemét* a kukába való. A *szēmét* viszont az érzékszervünkre utal. Számos ilyen nyelvi félreértés adódik a mindennapokban.

Az egykori Budapesti Bencés Gimnázium legendás igazgatója, Kovács Arisztid – amolyan versfaragó – különösen is szerette és támogatta a zárt *e* használatát. Mi sem mutatja jobban, mint *Szent Benedek* című verse:

Jó atyánkhoz sokan mēntek
bűntől, bajtól lēttek mentek.
Ha ajánlom, s ti is mēntēk,
tudom, akkor lelket mēntēk.

Nem vagyok nyelvész, bár több nyelvet ismerek. A finnek a kétféle *e-t* írásban is megkülönböztetik (a „pesti”, nyílt *e* náluk *ä*), így a kétféle rövid *e* nem tájnyelvi jelenség. Szerintem nálunk sem az. A magyar nyelv szerves része. Különbözik a dunántúli, a délvidéki vagy a székely magyar nem ugyanaz az *e-t* ejtené ugyanott. Sőt, a „szögedi” ugyanaz a zárt *e-t* ejti *ö*-nek. Az ország központi régiója azonban mindezt nem ismeri, médiumokkal nehezített súlya – sajnos – kezdi elnyomni nyelvünknek ezt a színfoltját.

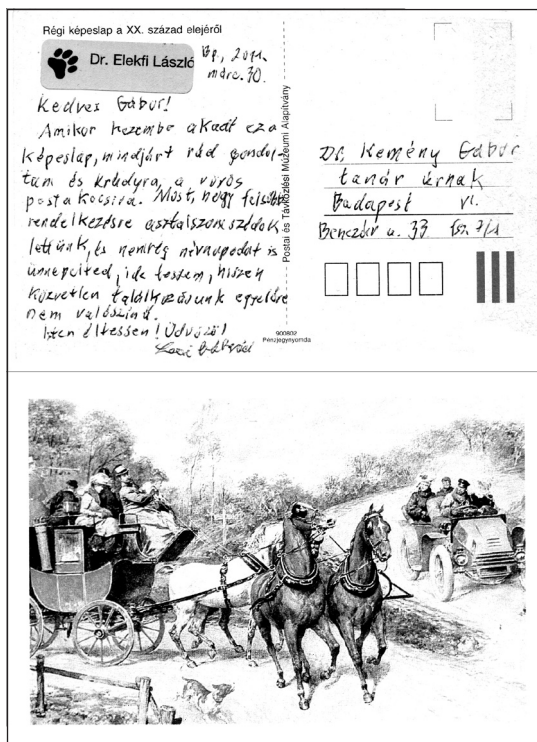
Az ország közepén, Budapesten a kétféle *e* hangot nem különböztetik meg. A médiumokban a nyílt *e* uralkodik („mekegés”). Gyermekkoromban, a vidéki kisebbségi érzés megnyilvánulásaként a budapestiekről azt mondták: „szépen beszél”. A médiabeszédhez való igazodás általános törekvésnek tűnik. Pár éve felbukkant a televízióban egy kedves fiatalember, „időjós”, aki gyönyörűen ejtette a kétféle *e-t*, enyhe palócos zamattal. Majd kis idő múltán ➡

47 év Elekfi Lászlóval

Április 24-én, Szent György napján ünnepelhetnénk Elekfi tanár úr 100. születésnapját – de már csak emlékezhetünk rá ebből az alkalomból.

Ő volt leghosszabb ideig kollégám az MTA Nyelv-tudományi Intézetében: 1971. szeptember 1-jétől 2018. december 10-éig, haláláig, azaz több mint 47 évig.

Érdekes véletlen, hogy intézeti pályám legkezdetén és legvégén szobatársra is lehettem. 1971 őszén a Szalay utcai minisztériumi épület V. emeleti 60-as termében kaptam helyet gyakornokként, ahol rajtunk kívül Bakos Ferenc, Hosszú Ferenc és P. Balázs János (Balázs Géza édesapja) tevékenykedett. Utolsó intézeti szobám pedig az a kis földszinti kucskó volt a Benczúr utcában, amelyet 2011 tavaszától osztottam meg vele, igaz, csak jelképesen (könyveit, iratdobozait és nagykocsis írógépét befogadva), mert ekkor már nem járt be az intézetbe, személyesen ebben a szobában soha nem találkoztunk. De amikor beköltözött hozzám, egy képes levelezőlapot helyezett íróasztalomra, ezzel köszöntvén mint szobatársat, egyben névnapom alkalmából is. A képeslap Krúdy vörös postakocsiját ábrázolta (mellékelem). Ez arra vall, hogy számon tartotta Krúdy-kutatásaimat, bár erről, kölcsönös szemérmességgel, soha nem beszélünk. Egyszer lektoráltatta velem egy cikkét (az

övét, velem!), amely egy verseskötet stilisztikai elemzése volt. Talán meglepődött, hogy néhány kritikai megjegyzést is tettem. Büszke vagyok rá, hogy ezek egyikét-másikat el is fogadta. Később pedig dedikált példányt adott Stefan George válogatott költeményeit tartalmazó műfordításkötetéből. A dedikáció ez volt: „Kemény Gábornak, úgy is, mint e korstí-

lus kutatójának kollegiális szeretettel Elekfi László” (dátumot nem írt, a kötet 2003-ban jelent meg).

Most, hogy születésének centenáriuma felidézem törekény alakját, emlékek sokasága tódul fel bennem. Például hogy egyszer egy nagy kofferrel jelent meg az intézetben. – Mi van ebben a kofferben, Laci bátyám? – kíváncsiskodtam. – Ez nem koffer, hanem bőrönd – válaszolta szigorúan, de azt, hogy mi van benne, nem mondta meg. Ezek szerint (enyhén) purista is volt, aminek írásaiban is van nyoma.

Egy másik emlék: együtt mentünk vissza az intézetbe (ha jól emlékszem, egy temetésről). Amikor kiszálltunk a földalattiból, szokásom szerint a Bajza utca felé indultam. – Ne arra menjünk, hanem a Munkácsy utcán, arra rövidebb – jelentette ki határozottan. Azóta is mindig arra megyek. Annyi mindenben igyekeztem követni a példáját. Miért éppen ebben ne tenném?

Kemény Gábor

⇒ eltűnt a képernyőről. Hosszabb szünet elteltével újra megjelent az időjárás-hírekben. A zárt e-t időközben „kigyalulták” belőle.

Mintegy 35 évvel ezelőtt gimnazista lányom osztályfőnöke csodálatos erdélyi kerékpártúrát szervezett. Jómagam autós szülőként kísértem a csoportot, afféle „málhás szekérként”. A kb. 20 főnyi csapat útja (a rendőrség élénk figyelmétől kisérvé) többek között a gyimesi völgybe vezetett, hogy a Középkoron rendezendő elsőáldozáson részt vehessünk. Előző nap este a mieink és az ottani lányok kórusa összehangolta a másnapi templomi programot. A felejthetetlen misén a nagy létszámú lánykórus összhangja csak a zárt e-t tartalmazó szótagnaknál bomlott meg, mivel a Knézits utcai lányok azt nem ismerték. A Boldogasszony anyánk... kezdetű egykori himnuszban „né feledkézzél el...” volna a helyes kiejtés, ezt azonban a többségükben pesti lányok nem tudták.

Több mint fél évszázada oktatók és vizsgáztatók orvostanhallgatókat. Vizsga közben röviden tájékozódom a jelölt személye felől is. Honnan jött, melyek a további tervei (V., illetve VI. évesek). Korábban nemegyszer azonosítani tudtam származásukat kiejtésük alapján. Az utóbbi évek-

ben szomorúan állapítom meg, hogy a kétféle rövid e-t már a Győr környékiek sem, vagy alig használják. És nem is „hallják”.

Csodálkozom, hogy a nyelvünket hivatalból „föltő” intézmények nem sajnálják, hogy nyelvünk szegényedik e fontos árnyalat elvesztésével. Igaz, a zárt e nem fonéma, ritkán hordoz megkülönböztető jelentést (például *vetette*, *vétette*). Annak idején Kodály Zoltán próbált valamit tenni a zárt e érdekében. Számos nyelvész is hasonló álláspontot képviselt. Vagyis hogy írásban is különböztessük meg a két hangot. Ma már ez reménytelennek tűnik, mivelhogy a pedagógusok többsége sem ismeri, csak a nyílt e-t. Ugyanakkor a fiatalság többsége angol nyelvet tanul, amelyben a „man” és „men”, vagy a „pan” és „pen” kiejtését csak-csak el kell sajátítania.

Valószínűleg elkerülhetetlen a zárt e elhalása. Nyelvünk egy árnyalattal szegényebb lesz. Ha rajtam múlna, támogatnám, hogy a médiumokban beszélők szabadon használhassák a zárt formát is. Az anyanyelvápolók nagy örömére.

Dr. Tringer László
professor emeritus

Kommunikációtörténeti olvasókönyv nőkről – nem csak nőknek

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Nőtörténeti Kutatóközpontja több érdekes kutatással, kiadvánnyal jelentkezett már, de *A női kommunikáció kultúrtörténete* című tanulmánykötetük a nyelv és a kommunikáció világa iránt érdeklődők számára is fontos és élvezetes olvasmány lehet. A könyv a nő történet egy olyan aspektusát vizsgálja, amelyről ritkán esik szó: hogyan kommunikáltak a nők a magánéletben és a közéleti-kulturális térben a történelem különböző korszakaiban.

Krász Lilla A nő történet és a kommunikációtörténet historiográfiai perspektíváiról című írása (9–18) egyfajta bevezetőként áll a többi, tematikus egységekbe rendezett írás előtt. Krász felhívja a figyelmet arra, hogy a nyugat-európai nő történeti kutatásokban az elmúlt két évtizedben jelent meg a kommunikációtörténetnek, az írás-olvasás kultúrtörténetének női nézőpontból való vizsgálata (14).

Az első tematikus egység a mikro-történet felől indít *Családi kommunikáció, levelezés* címmel (19–74). **Lengyel Tünde** a kora újkori női műveltségről alkot képet tanulmányában (21–33): a 16. századból ugyanis egyre nagyobb számban találhatunk a történészek a levéltárakban nők által és nőknek írt leveleket. Ez a tanulmány Czobor Erzsébetnek, Thurzó György nádor második feleségének és hét lányának levelezését mutatja be. **Fundárková Anna** Fugger Máriának, Pálffy Miklós hadvezér nejének kiterjedt, sokoldalú kommunikációs eszközként használt levelezését ismerteti (34–46). A női kommunikáció milyenségét a nemesi családban betöltött szerep is meghatározta – derül ki **Duchoňová Diana** írásából (47–58). A levelezés a távol lévő családtagokkal sokkal intímebbé válhatott, mint a feleségek-édesanyák által írkoknak diktált üzenetek. Nyáry Krisztina és anyósa, a már említett Czobor Erzsébet, Nyáry Krisztina és férje, Esterházy Miklós, valamint leánya, Thurzó Erzsébet üzenetváltásait veti össze Duchoňová. Kiderül, hogy Nyáry Krisztina leveleiben egészen másként nyilvánul meg menyként, feleségként és édesanyaként. **Géra Eleonóra** a Rédly-Hellenbrandth rokonság női családtagjainak levelezésén keresztül vázol fel asszonyi sorsokat (59–74) – számukra ugyanis az írásbeli kommunikáció az információközlésen túl egyfajta lelki támasz is, itt tudják kiírni magukból a fájdalmaikat.

A *Társadalmi kommunikáció és a nőiség jelentésének formálása* címet kapta a második fejezet (75–121). **Mátay Mónika** a nemzeti ébredés korába kalauzolja olvasóit (77–91), hiszen ebben az időszakban a nők kérdés igen sokszor került a közéleti témák közé. A nő felelősségét óriásiak látták a nemzet szempontjából: neki kellett gyermekeibe „beoltania a hazaszeretetet, a magyar kultúra, mindenekelőtt az anyanyelv ismeretét, a hagyományok tisztelőtét” (77). Mátay bemutatja a nőkkel szembeni, a korabeli sajtóban szintén megjelenő kritikai hangot pár példán keresztül. **Varga Zsuzsanna** Falusi nők a propaganda célkeresztjében az 1950-es évek elején című tanulmányában (92–104) felvázolta azt a folyamatot, melynek során a kommunisták propagandisztikus eszközökkel igyekeztek megnyerni maguknak a falusi nőket. Varga nemcsak a

kommunikációs csatornákat (újság, rádió, filmhíradók), hanem a diktatórikus eszköztárat, a megszólítási módokat is ismerteti. **Barta Eszter** arra hívja fel a figyelmet, hogy a szociológia mennyire nem figyelt a genderspecifikus kérdésekre az 1970-es évekbeli Magyarországon (105–121): munkásnő-interjúkat és munkáséletmód-kutatásokat mutat be és értékel.

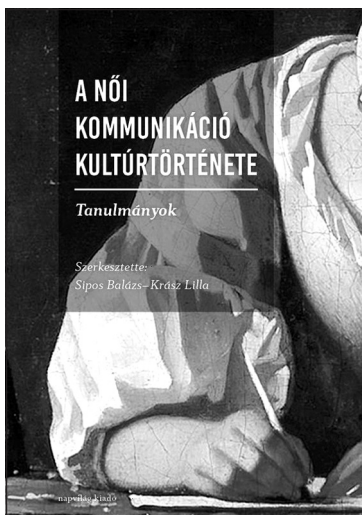
A harmadik tartalmi egység *Társadalmi kommunikáció és a női aktorok: tartalom-előállítás* címmel fogja össze a laikusok által talán leginkább ismert oldalát a nő történetnek (123–201). Az antik görögség világának költőnőit, festőnőit és filozófusnőit sorakoztatja fel **Németh György** (125–137). Németh rávilágít arra, hogy noha a művészet és a tudomány az antikvitásban a férfiak által uralt terület volt, Szapphón kívül is vannak női alkotók: pár női festő és filozófus mellett tizenkilenc költőnő létezését tudta igazolni a görögsegből – igaz mindez tizenhárom

századra vonatkoztatva igen alacsony szám. **Pesti Brigitta** a nők szerepére hívja fel a figyelmet a 17. századi könyvkiadási mecénatúrában (138–155). Egyre több nőnek dedikált kiadvány lelhető fel ebben a korszakban, de levelezésekből még több kötetről derült ki, hogy megjelenésükben nagy szerepet játszott a női akarat. A 17. századra tehát az irodalom effajta támogatása már nem pusztán férfiu kiváltság. A századforduló egyik nagy port kavaro kérdésébe avatja be az olvasót **Deáky Zita** (156–166). Jelentős szakpolitikai kérdéssé vált ekkor a bábák helye az egészségügyi rendszerben: a bábahíányt egyesek a képzésük egyszerűsítésével, mások a szerepük kórházi átvételével akarták megoldani. A kérdés vitái megjelentek a korabeli folyóiratokban, lapokban, sőt több szakmai sajtóforumot hoztak létre a bábák számára (pl. Szülésznők Lapja). **Sipos Balázs** a hazai sajtó nő történetét írta meg (167–184). Az első öt magyar újságíró pályarajzát és a sajtószerzők nemi arányainak megváltozását ismerheti meg az olvasó Sipos tanulmányából: míg 1890-ben a 454 újságíró közül egy sem volt nő, 1900-ban 884 újságíróból már 9, 1910-ben 1201-ből 13, 1920-ban 1063-ból 27, s 1930-ban 1515-ből már 57, azaz minden 25. újságíró nő volt (181). **Szilágyi Ágnes Judit** írásában (185–201) valamelyest elhagyja az európai kultúrát, és a Revista Atlántida című portugál-brazil folyóirat 1915 és 1920 közötti lapszámaiban megjelenő női művészeket és gondolkodókat emeli ki a két ország oktatási-művelődési viszonyainak tükrében. A női témák elnyomottságát jól mutatja a következő arány: 700 írásból kb. 15–20-nak volt köze a nőkhöz, női szerepekhez direkt módon (190).

A *női kommunikáció kultúrtörténete* című kötetben fel-lelhető írások nem rajzolják meg a női kommunikáció teljes történetét, azonban alapvető irányadói lehetnek majd egy ilyen témájú áttekintő kötetnek. A tudományos igényű, de közérthető stílusban írt tanulmányok metszetek a magyar és az egyetemes történelem egy-egy olyan kultúrtörténeti pillanatáról, amely megváltoztatta a női kommunikáció alakulását. Az egyik szerkesztő, **Krász Lilla** bevezető írásában találóan összegezi a tizenhárom szerző azon szándékát, hogy a tanulmánykötet többféle olvasatban is használható legyen: „a női kommunikáció hazai történetéhez hozzájáruló tudományos kísérletként, nő történeti tankönyvként vagy kommunikációtörténeti olvasókönyvként” (17).

(A női kommunikáció kultúrtörténete. Tanulmányok. Szerk. Sipos Balázs – Krász Lilla. Napvilág Kiadó, Budapest 2019. 204 old.)

Blankó Miklós

HÍREK – TUDÓSÍTÁSOK

Hírek

Népi ételreceptek – anyanyelvi pályázat, 2020. A pályázati kiírás az Édes Anyanyelvünk 2020/1. számában, az ASZ honlapján és a www.e-nyelv.hu honlapon olvasható. További szakirodalmi segítség a népi ételreceptek című országos pályázathoz: Wesselényi Kata: *Gazdasszonyok szűke könyve*. Sajtó alá rendezte: S. Sárdi Margit. (Attraktor, Máriabesnyő, 2012.), *Háziaszonyi fortélyok* a 18. században. Válogatás korabeli kéziratos munkákból. Sajtó alá rendezte és az utószót írta: S. Sárdi Margit. (Attraktor, Máriabesnyő, 2013.) Az Intra Hungaria... sorozatból további ajánlott művek: Régi magyar halátelek, Balassa Ágnes Szakácskönyve.

*

Archaizmusok a nyelvben és a zenében. E címmel tartotta meg az Anyanyelvűpolók Szövetsége a magyar kultúra napi ünnepségét 2020. január 22-én a Petőfi Irodalmi Múzeum dísztermében.

A Himnusz eléneklése után Juhász Judit, a Szövetség elnöke felidézte, hogy e napon keletkezett Kőlcsey Ferenc a Himnuszát, s 1989 óta tartjuk a magyar kultúra napját.

A köszöntések után gratulációját küldte a kutatóúton lévő Balázs Géza professzornak, a Szövetség alelnökének a Magyar Kultúra Lovagja cím elnyeréséhez. Minya Károly nyelvész, főiskolai tanár, a Manyszi vezető munkatársa Értjük vagy félreértjük a költő szavát? (Martinkó András kötete nyomán) címmel tartott előadást, amelynek részeként Juhász Zoltán András, az ELTE hallgatója elszavalta Csokonaiak az előadásban is elemzett A tihanyi Ekhóhoz című versét. Ezt követően Dobozsy Borbála csemlaloművész A retorika tudományának ismerete nélkül „...a művekhez nyúlni csaknem hiábavaló, és olyan, mintha az ember mosatlan kézzel tenné azt” címmel tartotta meg előadását, és mutatta be felvételről az általa játszott Bach-szólamokat. Az esemény Debreczeni-Droppán Bélának, a Honismereti Szövetség elnökének zárszavával ért véget. (Manyszi-infó)

Anyanyelvek napja, 2020. A magyar nyelv terjesztéséről rendezett konferenciát az Anyanyelvűpolók Szövetsége az ELTE kari tanácstermében. Ezt két lapunk, az Édes Anyanyelvünk és a Magyaróra bemutatkozása követte.

Mely magyar szerzők, művek a legnépszerűbbek, és miért? Hogyan értik meg a magyar műveket más nyelvi kultúrában? Mi az, amit lehet fordítani, mi az, amit nem? Milyen gyakorlati haszna van a magyar művek nemzetközi terjesztésének?

A világ legtöbb nyelvére lefordított mű a Biblia (670, részlegesen 3223 nyelven olvasható). A nyelvek között, amelyekre magyar műveket lefordítottak, a német vezet 19 975 fordítással, majd az orosz 8766, a francia 6649, és csak utána jön az angol 6389 és az olasz 5206 fordítással. A művek felől vizsgálva: Molnár Ferenc A Pál utcai fiúk című regénye 31 nyelven, Madách: Az ember tragédiája 22, Gárdonyi klasszikusa, az Egri csillagok 21, míg Katona József Bánk bánja 13 nyelven olvasható.

A mai szerzőkről csak részleges és bizonytalan adatok vannak, amit Balázs Géza joggal nevezett megdöbbenőnek, ugyanakkor pótlását fontos nyelvstratégiai feladatnak. A magyar író műve és a külföldi olvasó között ott van a fordító, és nagyon nem mindegy munkájának a minősége – szűrhetjük le Sárközy Péter (La Sapienzia Tudományegyetem, Róma) előadásából. A magyar irodalom „tálalásában”, a figyelem felkeltésében fontos szerepet tölthetnének be a külföldi magyar tanszékek, tudományos intézmények, hogy külföldön ismerjék a magyar kultúrát, történelmet, kedvük legyen Magyarországra utazni, tudják, hogy mi a különbség Budapest és Bukarest között. A fordítás minőségét hangsúlyozta Hidas Judit (Budapesti Gazdasági Egyetem) A magyar kultúra és nyelv jelenléte Japánban című előadásában. A Pál utcai fiúk Japánban is sok kiadást ért meg, Esterházytól a Hahn-Hahn grófnő pillantása is megjelent, de őt nehezebben értették. A kétnyelvűség érdekességeire mutatott rá Simon Szabolcs (Selye János

Egyetem), aki Hunčík Péter Határeset című családregejét elemezte a magyar és szlovák nyelv egymásmellettiége, olykor egymásra hatása szempontjából. Pátrovics Péter (ELTE) a lengyel nyelvben fellelhető magyar eredetű szavakkal foglalkozott, amelyek főként Báthori István királysága idején kerültek be a lengyel szókincsbe. Hogy milyen sokat jelent egymás ismerete, bizonyította Palágyi Tivadar (ELTE) elemzése Dragomán György Fehér királynak román és francia fordításairól. Az Édes Anyanyelvünk-ről és a Magyaróráról szóló beszélgetést Mészáros Márton kulturális újságíró vezette, beszélgetőpartnerei Balázs Géza (ELTE), Blankó Miklós, a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda irodavezetője, Pölcz Ádám, az ELTE Tanító- és Óvóképző Karának adjunktusa és Deák-Takács Szilvia, a kisvárdai Bessenyei György Gimnázium és Kollégium magyartanára voltak. Az 1979-ben alapított Édes Anyanyelvünk történetét Balázs Géza mutatta be. A Magyaróra új folyóirat, a magyar nyelv és irodalom barátainak és tanárainak lapja kíván lenni. Egy tematikus, a Bánk bánt középpontba állító első számáról zajló kerekasztal-beszélgetés és a közönség reagálása máris visszaigazolta a szerkesztők szándékát. (Cservénka Judit írását rövidítve vettük át a felvidek.ma honlapról. Nagy Tibor tudósítása az ELTE online oldalán olvasható. A konferencián készült felvételek – Csomos Attila képei – az [e-nyelv.hu](https://e-nyelv.hu/2020-02-23/anyanyelvek-napja-2020/) képtárában tekinthetők meg: <https://e-nyelv.hu/2020-02-23/anyanyelvek-napja-2020/>.)

*

Orvosi nyelv. Nyelvészeti folyóiratokba is érdemes felhívni a figyelmet a következő könyvre: Péterffy Árpád – Péterffy Pál: Az erdélyi magyar orvosképzés és sebészet története dióhéjban. (Debrecen, Magánkiadás, 2019.) Az erdélyi születésű Péterffy Árpád szívsebész, a Debreceni Egyetem professor emeritusa, a testvére, Péterffy Pál pedig szemész főorvos. A könyv elsősorban a magyar nyelvű orvosképzésről szól, s mind megjelentetett tényekre, adatokra, mind pedig a szerzők visszaemlékezéseire támaszkodik. Péterffy Árpád professzortól személyesen vagy a Szívsebészeti Klinika Titkárságán (Bakné Borcsai

Anyanyelvek napja, 2020. (kép: Csomos Attila)

Irén ügyvivő szakértőnél: 06-52-411717/55306 mellék, ill. barcsai@med.unideb.hu) rendelhető meg. (Az információt A. Molnár Ferencről kaptuk.)

Katolikus középiskolák XII. országos helyesírási versenye az Apor Vilmos Katolikus Főiskolán

"NEMUNK ÉSENYT
KAPHATNA, HOGY ÉLJEN
ESSENYT ADHASSA."

Főiskolánk 2019. november 21-én rendezte meg a katolikus középiskolák XII. országos helyesírási versenyét, melyen 16 katolikus intézmény 32 diákja vett részt. A rendezvényt Bethlenfalvyné dr. Streitmayer Ágnes főiskolai tanár, a főiskola interkulturális ügyekért felelős rektorhelyettese nyitotta meg. A verseny a hagyományoknak megfelelően tollbamondás írásából, valamint helyesírási és j-ly-os feladatlapok kitöltéséből állt. A kísérő tanárok részére a könyvtár olvasótermében dr. Lovassy Attila atya, tudományos rektorhelyettes tartott előadást. A közös ebédet kulturális műsor követte; a Váci Bartók-Pikéthy Zeneművészeti Szakgimnázium és Zeneiskola, Alapfokú Művészeti Iskola tanárai és növendékei adtak komolyzenei koncertet.

Ezt követően került sor a díjátadóra: I. helyezés: Emese Rita, a budapesti Pál Apostol Katolikus Általános Iskola és Gimnázium 11. osztályos, II.: Dankó Csenge, a nyíregyházi Szent Imre Katolikus Gimnázium, Általános Iskola, Kollégium, Óvoda és Alapfokú Művészeti Iskola 11. osztályos, valamint III.: Gyenis Máté, a Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumának 11. osztályos tanulója. (Gaspárics Gyula, fotó: Nagy Sándor)

14. anyanyelvi konferencia, 2020. május 23–24.

Petőfi Irodalmi Múzeum, Vörös Tere és Télikert (1053 Budapest, Károlyi u. 16.)

A programból: (május 23.) 10.00 Dévavári Zoltán történész (Veritas): Perben a pusztulással. Trianon a magyar történelemben, Fráter Zoltán irodalomtörténész (ELTE): Vérző Magyarország 11.30 Balázs Géza nyelvész (ELTE, MNYKNT): Trianon és a magyar nyelv

14.00 Az 50 éves Anyanyelvi Konferencia köszöntése. Szili Katalin, az Országgyűlés volt elnöke, miniszterelnöki megbízott, a rendezvény védnöke, Pomogáts Béla, az MNYKNT tiszte-

letbeli elnöke, Cservénka Judit, az MNYKNT elnökségi tagja: Az AK 50 éve. 14.30 A Kárpát-medence nyelvi színei (irodalmi műsor), 15.00 Határon túli magyar fiatalok fóruma, 16.00 Az Anyanyelvi Konferencia küldötteinek beszámolója, (május 24.) 9.00 Az MNYKNT tisztújító közgyűlése (1072 Budapest, Rákóczi út 38.), majd '56-os történelmi séta Budapesten. Vezeti: Molnár Zsolt történelemtanár. A konferencia programjai nyilvánosak. További információk: www.mnyknt.hu.

7. nyelvésztábor, 2020. június 17–21. Sátoraljaújhely, Széchalom

A nyelvtábor mottója ezentúl: a magyar nyelv és irodalom barátainak, tanárainak tábora – utalva ezzel új lapunkra, a Magyarórára. A tábor díszvendége Hidasi Judit professzor (Budapesti Gazdasági Egyetem), fő témája: az interkulturális kommunikáció. További érdekes irodalmi és nyelvi előadások, műsorok, kirándulás Borsiba (Rákóczi Ferenc szülőhelye) és Királyhelmece. Részletes program: e-nyelv.hu, érdeklődés: iroda@e-nyelv.hu.

Rendezvények

2020. ápr. 17–19. 54. Középiskolások Szép magyar beszéd versenyének országos döntője, Győr

2020. ápr. 24. 10.00 54. magyar nyelv hete megnyitása (ASZ). Megyeháza, Eger

2020. ápr. 25–26. Sajtónyelvi konferencia, Eger

2020. máj. 8. A felsőoktatási intézmények 2020. évi Szép magyar beszéd versenyének országos döntője, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Vitéz János Tanárképző Központja, Esztergom

2020. máj. 16. 10.00 Az ASZ közgyűlése, PIM, Budapest

2020. máj. 23. 14. anyanyelvi konferencia; Ötvenéves az anyanyelvi konferencia (MNYKNT), PIM

2020. jún. 17–21. 7. nyelvésztábor (ASZ-Inter), Sátoraljaújhely, Széchalom

2020. júl. 20–25. 5. Partiumi szabadegyetem (ASZ-MNYKNT-PKE), Berettyóújfalú

2020. szept. 25–27. Erősz, a szerelem szemiotikája. Szemiotikai (művelődéstudományi, filozófiai, nyelvészeti, irodalmi, képzőművészeti) konferencia (MSZT-Inter), Eger

2020. nov. 4. Irodalom-, mese-, könyv- és nyelvterápia (Alkalmazott nyelvészeti ankét 2.) (Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport, ELTE), Budapest

2020. nov. 13. 10. magyar nyelv napja (ASZ)

Könyvek

Balázs József Attila: Hasonlatok. Munkafüzet a Tinta Könyvkiadó Hasonlatstórtár című kiadványához. Tinta, Bp., 2017.

Dánielisz Endre: Nyelvőrőség Biharországban. HKE-Várad folyóirat, Nagyvárad, 2018.

Dóra Zoltán: A Dunától a Hargitáig. Határtalan nyelvművelés. Kucsák Könyvkötészet, Vác, 2019.

Gaál Csaba: Hogyan adjunk elő... kongresszuson, egyetemen és egyéb alkalmakkor. Medicina, Bp., 2019.

Grétsy László és Kiss Gábor (válogatás és szerkesztette): A magyar nyelvről. Klasszikus íróink és költőink anyanyelvünkről. 37 szerző 75 verse és prózarészlete. Tinta, Bp., 2018.

Hansági Ágnes és Hermann Zoltán szerk.: A kispróza nagymestere. Tanulmányok Jókai Mór novellisztikájáról. Tempevölgy könyvek 25. Balatonfüred Városért Közalapítvány, Balatonfüred, 2018.

Honismeret. Különszám. A nyolcvanéves Halász Péter köszöntése. XLVII. évf. (2019. október)

Kabdebó Oszkár: Pesti jassz-szótár. Török Ignác kiadóvállalata, Mezőtúr (Reprint: Tinta, Bp., 2018.)

Kiss Gábor – Lukács Lilla: Magyar szókinccsteszt munkafüzet. 40 feladatsor 5 szinten. Tinta, Bp., 2017.

Kiss Gábor főszerk.: Nagy magyar tájszótár. 55 000 népies, tájnyelvi és archaisz szó magyarázata. Tinta, Bp., 2019.

Major László András: Anyanyelvi olimpia. Nyelvi játékok – sportosan. Dunakeszi Tankerületi Központ, 2018.

Muráth Judit szerk.: Magyar szaklexikográfia. Tinta, Bp., 2020.

Néprajzi Hírek, 2019/1., 2., 3., 4.

Nyelvek és írásk. A világ 400 nyelve és a nyelvek írásk. A Brit és Külföldi Bibliatársulat 1904-ben megjelent kiadványának reprintje (Tinta, Bp., 2020.)

Ördög I. Béla: Kolozsvári keresetlen szavak. Idea Design, Kolozsvár, 2018.

Paczolay Gyula: Közmondások, szólások Zrínyi Miklós írásk. 89 magyar, 43 latin közmondás, szólás története, idegen és tájnyelvi megfelelői szótárszerű elrendezésben. Tinta, Bp., 2019.

Simonyi Zsigmond: Tréfás népmesék és adomák. Nyelvjárási olvasókönyv. Athenaeum, 1902. (Reprint: Tinta, Bp., 2018.)

A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat kérjük a következő címre küldeni: balazs.geza@gmail.com.

Egység a megosztottságban

Az 54. magyar nyelv hete programja

Országos megnyitó, Eger, 2020. április 24.

Rendezők: Anyanyelvpolók Szövetsége, Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport, Egri Nyelvművelő Kör

Társrendezők: Eszterházy Károly Egyetem, Bródy Sándor Könyvtár, Inter Kultúra-, Nyelv- és Média Kutató Központ, Kommunikációs Nevelésért Egyesület, Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda

Támogatók: Anyanyelvpolók Szövetsége, Nemzeti Kulturális Alap, Heves Megyei Önkormányzat

Házigazda: Heves Megyei Önkormányzat

2020. ápr. 24. (péntek) Megyeház, Eger, Kossuth Lajos u. 9., díszterem

10.00–10.30 Köszöntők. Moderátor: Kelemenné Csuhay Zsuzsanna

Juhász Judit, az Anyanyelvpolók Szövetségének elnöke

Juhász Attila Simon, a Heves Megyei Közgyűlés elnöke

Mirkóczki Ádám, Eger város polgármestere

Pajtókné Tari Ilona, az EKE rektora

10.30–11.00 Díjak, oklevelek átadása

11.00–12.30 A magyar nyelv egysége Trianon után

Plenáris ülés. Vezeti: H. Varga Gyula

Romsics Ignác (történész, akadémikus): A Kárpát-medence etnikai viszonyai Trianon előtt és után

Dupka György (irodalmár, kisebbségkutató): Kárpátaljai iskolapélda: nyelvpolitika, nyelvmegtartó küzdelem 1920–2020 között

Balázs Géza (nyelvész, néprajzkutató): Trianon hatása a magyar nyelvre

13.00 A program zárása

Sajtókapcsolat: Domán Vivien (domanvivien91@gmail.com); tel.: 70/375-18-21

Helyi rendezvények

TIT Teleki László Ismeretterjesztő Egyesület

2020. ápr. 23.

1085 Budapest, Üllői út 14. I/4. 16.00

Szabó Viktor történész: Közterületnevek változásai Budapesten a két világháború között

Féjér Megyei Honismereti Egyesület

2020. ápr. 23.

Szent István Király Múzeum,
Székesfehérvár, Országzászló tér 3.

Találkozásaim az anyanyelvvel – emlékező beszélgetés a 100 éve Zámolyon született Csanádi Imre költő, író, műfordító szellemiségének és nyelvi világának megidézésével. Meghívott vendégek: Török Rózsa, a Zámolyi Alistáli György Kulturális Egyesület elnöke, Béres Jánosné Török Piroska, Cseh Sándor nyugalmazott okleveles agrármérnök, dr. Lukács László egyetemi tanár, néprajzkutató.

Péczeli József Komárom-Esztergom Megyei Honismereti Egyesület

2020. ápr. 24. József Attila Művelődési

Ház konferenciaterme, Dorog

Emlékkonferencia a trianoni békeszerződés 100. évfordulójára és dorogi származású aláírója, Drasche-Lázár Alfréd emlékére. Szabó-Berghauer Zoltán (író, helytör-

ténész, a Gáthy Zoltán Városi Könyvtár és Helytörténeti Múzeum igazgatója): Dorogi irodalmi kistűkör – Menyhárt Csaba (helytörténeti kutató, Dorog Város Barátai Egyesületének titkára): Drasche-Lázár Alfréd pályafutása – Monostori Imre (irodalomtörténész, az Új Forrás című folyóirat egykori szerkesztője, a József Attila Megyei Könyvtár korábbi igazgatója): Németh László Sátorokpusztán – Dankó József (helytörténeti kutató, Dorog Város Barátai Egyesületének elnöke): Kovács Lajos írói életművének újabb darabjai – Csele nyák Imre (író): Arany János életének fontos pillanatai

TIT Pannon Egyesület

2020. ápr. 16. (csütörtök)

Győr, Munkácsy M. u. 6. 14.30

Balázs Géza: Gárdonyi Géza nyelvi öröksége (az Egri csillagok, A láthatatlan ember és a Titkosnapló nyomán); Baksa Péter és Baksa Péterné: Fekete István és a magyar nyelv

KKMM Katona József Emlékház és a Bács-Kiskun Megyei Honismereti Egyesület

2020. ápr. 29. Katona József Emlékház,
Kecskemét, Katona József u. 5. 16.00

Balázs Géza: A magyar nyelv helyzete Trianon után

Nógrád Megyei Tudományos Ismeretterjesztő Egyesület

2020. ápr. 21. Pásztó,

Mikszáth Kálmán Líceum, 10.00

Csongrády Béla: Mindennapos nyelvi fi-

camok

2020. ápr. 22. Bányatereny, II. János Pál Pápa Katolikus Óvoda
és Általános Iskola, 11.00

Tóth Norbertné: „Szólj, s ki vagy, elmondom”

2020. ápr. 28. Balassagyarmat,
Szent-Györgyi Albert Gimnázium
és Szakközépiskola, 9.00

Grécsi-Zsoldos Enikő: Nyelv és kultúra

2020. ápr. 28. Szécsény, Szécsényi

Krúdy Gyula Városi Könyvtár, 11.00

Grécsi-Zsoldos Enikő: Nyelv és kultúra

2020. ápr. 29. Salgótarján,

Madách Imre Gimnázium, 10.00

Bolyai János Gimnázium, 11.20

Tibori Timea: Generációk közötti nyelvhasználat társadalomtudományi szempontból

Körösök Vidéke Egyesület

Szent-Györgyi Albert Gimnázium,
Szakközépiskola és Kollégium,
Békéscsaba, Gyulai út 53–57.

2020. ápr. 20. Kreisz Andrea: Ki tud többet Trianonról – történelmi vetélkedő

2020. ápr. 21. Kreisz Andrea: Trianon a magyar irodalomban – rendhagyó irodalomóra

2020. ápr. 23. Kreisz Andrea: Trianon-antológia kapcsán irodalom és művészet kapcsolata – rendhagyó irodalomóra

Jedlik Ányos Tudományos Ismeretterjesztő Társaság

2020. ápr. 20. Miskolc,

Fáy András Görögkatolikus
Közgazdasági Szakgimnázium, 8.40

Tőkéczi Ilona: Trianon emléke az irodalomban

2020. ápr. 21. Zrínyi Ilona Gimnázium, 11.30

Rózsa György: Mit veszítettünk Trianonnal? Írók, költők, tudósok, műemlékek Felvidéken, előadó: dr. Rózsa György megyei főlevéltáros

2020. ápr. 22. Fráter György
Katolikus Gimnázium, 11.30

Mikita Gábor: Irodalom és színház Trianon után, előadó: Mikita Gábor színháztörténész-muzeológus

2020. ápr. 23. Miskolci SZC Berzeviczy
Gergely Szakgimnáziuma, 13.10

Molnár Erzsébet: Trianon a befejezetlen seb anyanyelvünkben

Matyóföldi Alkotók és Művészetpártoló Egyesülete

2020. ápr. 24. Mezőkövesd,
Kisjankó Bori út 5-7., a Hadas
városrészben lévő Táncpajta, 16.00
„Jeleket kér a szeretett föld”. Sorki Dala Andor irodalmi délutánja

TIT Teleki László Ismeretterjesztő Egyesület

2020. ápr. 28. Nagykőrösi Weiner Leó
Zeneiskola, 2750 Nagykőrös,
Patay u. 19. 16.00

Hartyányi Mária: Petőfi költészete

Koch Sándor Csongrád Megyei Tudományos Ismeretterjesztő Társulat

2020. ápr. 27. Szeged, Kárász u. 11. 17.00

Marjanucz László: A trianoni békeszerződés következményei

2020. ápr. 28. Szeged, Kárász u. 11. 17.00
Schirm Anita: Változó nyelv, változó szövegtípusok

TIT Béres József Kisvárdai Egyesülete

2020. ápr. 23. Várday István Városi
Könyvtár, Kisvárdai, Flórián tér 19. 16.00

2020. ápr. 1-jén 50 éves a város: Fejezetek Kisvárdai város történelmi múltjából és irodalmából

Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Honismereti Egyesület

2020. ápr. 20. Kirándulás Sátoraljaújhelyre: Magyar Kálvária, Sátoraljaújhelyi Fiókleveletár, Kazinczy Ferenc Múzeum

2020. ápr. 29. Herman Ottó Múzeum,
I. emelet, Miskolc, Görgey út 28. 14.00

A honismereti kutatók szakmai napja: Bodnár Mónika: Egy trianoni kereszt története, Sári Anikó: Sziklay Szeréna és a Magyar Hísekegy, Kiss József: A pályázatírás módszertani kérdései – anyakönyvi kutatások

Hajdú-Bihar Megyei TIT

2020. ápr. 22. Lengyel Menyhért
Városi Könyvtár, Balmazújváros,
Dózsa Gy. u. 1. 14.00

Bakó Endre: Nyelvünk a XXI. században

TIT Jurányi Lajos Egyesülete

2020. ápr. 23. TIT Jurányi Lajos
Egyesülete, 4400 Nyíregyháza,
Országzászló tér 8.

IV. emeleti konferenciaterem, 11.00

Minya Károly: Csodálatos nyelvjárások határon innen és túl

2020. ápr. 24. Arany János Gimnázium,
Általános Iskola és Kollégium,
4400 Nyíregyháza, Ungvár sétány 22.

Schöder Veronika: A nyelvészeti kutatások eredményeinek alkalmazása mindennapjainkban

(Az összeállítást 2020. február 28-án zártuk, a programokról érdemes helyben előre érdeklődni, hogy meg lesznek-e tartva.)

Mindenekelőtt a 2019. évi ötödik számunkban közölt rejtvények helyes megfejtését közöljük.

I. Minden mássalhangzót megadunk! 1. Oboa. 2. Idea. 3. Iafia. (Erre megfejtőinknek csaknem fele nem talált rá, a helyette beküldött fia, fiai, illetve família nem felel meg az adott meghatározásnak.) 4. Uhu. 5. Akó. 6. Aula. 7. Emu. 8. Apó. 9. Aria. 10. Autó.

II. Déligyümölcsök. 1. Nagyevő. 2. Karkötő. 3. Harsona. 4. Odaadás. 5. Számnév. 6. Kutrica. (Ezt a népies alakot többen nem ismerték, s nem is tudták kikövetkeztetni.) 7. Óhajlás. Az átlókból kiolvasható déligyümölcsök: narancs és – a sorok 6, 1, 3, 2, 5, 4, 7 formában való átrendezése után – avokádó.

III. Ki mit tesz? 1. Kap – tol: patkol. 2. Túr – ágy: átgúyr. 3. Gyí – rét: gyérít. 4. Lom – bog: gombol. 5. Tíz – sor: szorít. 6. Tán – hol: hántol. 7. Sík – tűz: szúkit. 8. Tor – sál: rostál. 9. Így – tál: lágyít. 10. Vés – lé: csévél.

IV. Szójátékos csattanó. Sebaj, doktor úr, majd visszajövök, ha ki tetszett józanodni.

A szerencsés megfejtők, akik a sorsolás eredményeként megnyerték H. Varga Márta „Változó anyanyelvünk – Írások a magyar nyelvről” című, a Tinta Könyvkiadónál megjelent művének egy-egy példányát, a következők: Baranyai Magdolna, Nagykanizsa (8800); Cilli Márta, Sárospatak (3950); Csukly Alajosné, Székesfehérvár (8000); Dörnyei László, Celldömölk (9500); Farnadi Éva, Budapest (1092); Gajdáné Boda Ágnes, Szegvár (6635); Hegedűsné Dézsi Anna, Gyömrő (2230); Hergár Jenőné, Budapest (1014); Kiss Ernőné, Vaja (4562); Mravik Emese, Veresegyház (2112).

A Pontozó új feladványai

I. Közmondáskereső. Olvasóink az alábbi ábrában négy hiányosan leírt betűsort láthatnak. Ha a csillagok helyébe mindegyik sorban a megfelelő betűket írják be, egyszerre három legyet üthetnek egy csapásra. 1. Minden sor betűiből – a már ott levőkből és az olvasóink által beírtakból – kialakul egy értelmes szó. 2. Pustán a betoldott betűk mindegyik sorban egy értelmes, érthető szóvá olvashatók össze. 3. A beszúrt betűkből kiolvasható négy szót fölülről lefelé olvasva egy ismert közmondást kapunk eredményül. Csak ez utóbbit kell beküldeni, hiszen ha ez megvan, akkor a részmegfejtések is helyesek, azaz olvasóink több megfejtési élménnyel is gazdagodhattak. Mivel a rejtvényben huszonegy csillagocska szerepelt, a közmondás megtalálása 21 pontot ér.

- * LGÉ * * * * EDIK
- ÉT * * * * EM * * * * ETŐ
- C * * * Z * * * R * A
- ** R M É R * * * * É S

II. Régi játékaink. Ha olvasóink a meghatározásokra helyesen válaszolnak, akkor a rejtvényből a múlt két kedvelt gyermekjátékát varázsolhatják elő. Az ábra bal felső négyzetétől a jobb alsóig inkább a mozgékony fiúk egykori játéka jelenik meg. A sorokat kellőképpen átrendezve a jobb felső négyzettől a bal alsóig egy, a kislányok számára kedves játékra bukkanunk. Minden megtalált szóért 1 pont, az átlókból kiolvasható-kért 5-5, összesen tehát 18 jár.

- Ifjabbá tesz:
- Panelházi épületem:
- Magvakból kisajtott többfunkciós zsiradék:
- Kocsonyássá válik:
- Rendellenes, régies latin-német szóval:
- Mezőgazdaság, divatos idegen szóval:
- Kukoricakása:
- Női házi ruha:

III. Rossz emberek. A rab gólya című versében Arany János nevezte így azokat, akik a törött – vagy elmetezett – szárnyú gólyának a szárnyát pusztán gonoszszágból újra meg újra elmetélik. Bár tudjuk, hogy az ember értékes társas lény, mégis nem egyszer szembesülünk azzal a ténnyel, hogy vannak köztük csalók, gyilkosok, azaz gonosz emberek is. Anagrammafeladványunkban olvasóinknak tíz ilyen rossz emberre kell rátalálniuk. Ha a tízszer két bal oldali meghatározásra helyesen válaszoltak, mégpedig mindig egy-egy négybetűs, illetve betűje-gyes szóval, akkor már nincs is más dolguk, mint a feleleteikből összegyűlt nyolc betűből összerakni azt a szót, amely egyúttal válasz a rossz embereket firtató kérdésekre is. Mivel a rejtvénynek mind a tíz szakaszában három meghatározásra kell rátalálniuk, a helyes megoldásért tízszer három, azaz összesen 30 pontot lehet szerezni! Könnyítésül rejtvényünk meghatározásait a felderítendő gonosz emberek ábécérendjében közöljük.

1/A Falióra sétálója: Rabló, olasz eredetű szóval:

B Európai szigetlakó:

2/A Régi mezőgazdasági eszköz: Fekető, zugkereskedő:

B Fontos érzékszerv:

3/A Farkos kételtű: Hazug, áruló:

B Igaznak tart:

4/A Angol főnemes: Szélhámos, szerencselovag:

B Paul . . . ; amerikai-kanadai énekes:

5/A Csomag, göngyöleg: Barbár, emberevő:

B A szabadban:

6/A Népies, padfélé ülőbútor: Fosztogató katona, régebben:

B Angol villamos:

7/A Becézett Terézia: Naplopó, másokon élősködő:

B Lóköröm:

8/A Fodrász és szabó eszköze: Semmirekellő (személy):

B Tallinn lakosa:

9/A Páros testrészt: Dúvad, szörnyeteg:

B Tény:

10/A Küzdősportot űző: Ingyenélő, élődsi:

B Darab, összetevő:

IV. Szójátékos csattanó. Megfejtésül a Poén az uszodában című túrloldali rejtvény csattanóját kell beküldeni, amelyért 25 pont jár.

A közzétett rejtvények együttes értéke 94 pont, de aki 70 pontot elért, annak megfejtése már részt vesz a sorsolásban. A feladványok megoldását **2020. június 1-jéig** várjuk címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi u. 16. (1053), vagy a rovat vezetőjének ímélcímére: gretsyl@t-online.hu

Minden olvasónknak sikeres megfejtést, hozzá jó szórakozást kívánunk!

Grétsy László (I., III.), Láng Miklós (II.), Schmidt János (IV.)

Szójátékos csattanó

Új szavak, kifejezések
(109.)

	1	ALKALMI TANÁR AZ ISKOLÁBAN	SZÍNHÉZ, RENDEZŐ (ANDRÁS)	JÓTÉKONYKÓDÁS	POÉN AZ USZODÁBAN – Gyere, pajtás, állj fel gyorsan ide a rajtkőre! – Ugyan miért? (A választ a számozott oszlopokban rejtettük el.)				
... MIKI; LEVENTE PÉTER SZEREPE									
INDUL									
NAGY TESTŰ PAPAGÁJ									
NÉVELŐ									
BENZINTARTÁLY									
A VÉGÉN ENGEDI!			FOGBÉL!		TANÍTÁS ERTEKELESE	ZENEI HANG GYEREK-JÁRMŰ		HÁLÓBAN A FOCILABDA!	2
ÁSVÁNYI FÜSZER TARTÓJA								KÖZÉPEN VER!	
ZORRO JELE								LOPAKODIK	
KÚSZNI FEKSZIK		GŐZÖLŐG	ROBIN ...; ANGOL NÉPI HŐS						
LITER									
								SÜLYHATÁROK! HETEST VÉGEZTET	
MONACO NOB-JELE					MESSZIRE HAJT				
KIFUTÓFIÚ					SIERRA ...; AFRIKAI ÁLLAM				
NORVÉG AUTOJEL					NÉM. TE. NOR (KARL) CSEH VÁROS			AZ URÁN VEGYJELE	
								MEGSEJTŐ	
... NADI; OLASZ VÍVÓ		ÉRTÉKTELEN HOLMI				ARGENTINA. RÖV. DALOS KÖRJÁTÉK			
JOULE		OBLIGÓ							
UNITED KINGDOM, RÖVIDEN			EGZOTIKUS HANGSZER						
POHÁRBA ÖNTÉS			NŐI NÉV					PÁROS MÉTA!	
RÓMAI 1000-ES								MOZI KÖZEPE!	
EGYIK JELESE TALMACSI G. TERÉZKE					PARÁZSLÓ	MÉDI ÉS HÉDI NŐVÉRE!			
								Ő ÉS TÁRSAI	
								ÁLLJ, NE TOVÁBB!	
FÉL ÚT! HATÁRON ELLENŐRZIK		ÉRTÉKESÍTÉS ZSOLNA, MÁSKÉPP						ÉV ELEJE!	
ZSIDÓ LEXIKON, RÖVIDEN PERC					MILÁNÓI SP.KLUB	NOR. ÍRÓ (HENRIK)		TALÁNY, REJTVÉNY	
					NYÜG CASSIUS ...; AM. ÖKÖLVÍVÓ				
HÍRES FERDE TORONY			BÓR ÉS SZÉN BARANYAI KÖZSÉG			LEVARRT HAJTÁS RUHAN			
DINNYE NEDVE						60 PERC			
JÁROMBA FOGOTT PATÁS								NÉMA GÉSA! OKUL A VÉGÉN!	
A NY KÖVETI!		ALKOHOLOS ITALIZESÍTŐ							
NEMES-FEMFEDEZET		SORVÉGI							A FOSZFOR VEGYJELE

Nem szótározott szavak tárháza

app – mobil eszközökön (pl. okostelefonon) futó (valamire szolgáló, tematikus) program. Az *applikáció* szó rövidülése, egyben jelentésmódosulása. Pl.: oktatási *app*, közlekedési *app*: „az *appon* keresztül vásárolt jegyek száma négyszeresére emelkedett”.

dettó – hasonlóképpen, ugyanilyen módon; egy másik ismert dologhoz, személyhez, tethez hasonlóan; ugyanúgy, úgyszintén. Pl. Holnap *dettó* ugyanilyen meleg idő lesz. Az olasz *dettó* (fentnevezett), latin *dictus* (mondott), görög *deiktosz* (említett) szóból.

édességexpó – édességek kiállítása, vására

felhasználó – egy számítógépes vagy számítógéphasználati szolgáltatást igénybe vevő személy. Angolul: *user*. Lehet végfelhasználó (*end-user*) vagy szoftverleltető (*agens*). Magy.: A felhasználóhoz gyakran felhasználói fiók tartozik, amit felhasználói név (*username*, *screen name*, *nick* vagy *handle*) azonosít.

felhasználói név l. *felhasználó*

kát – (a villamos áram termelése kapcsán) kötelező átvételi rendszer

klimakatasztrófa – az éghajlatváltozásból (emelkedő hőmérséklet, szélsőséges időjárás, vízszintnövekedés, sivatagosodás stb.) fakadó tragikus következmények együttese

klimaterv – az éghajlatváltozással kapcsolatos teendők összefoglaló cselekvési módszertan

mafi – magasfigyelő (határőrizeti szaknyelv)

metár – megújuló energiaforrásból előállított villamos energia támogatását szolgáló rendszer

proxiháború – egy ország (általában nagyhatalom) kisebb országok konfliktusaiban (főleg polgárháborúkban) az egyik fél mellé állva vívja meg harcát a másik nagyhatalom ellen (aki a másik felet támogatja). Előtagja az angol *proxy* ’helyettes’ szóból. Pl. „az irániak és a szaúdiak között zajló jemeni *proxiháború*”.

rollerfóbia – a járdán közlekedő kétkerekű rollerektől való félelem

siíta félhold – a siíta mohamedánok által lakott (uralt) terület: Irán, Irak, Szíria, Libanon, Bahrein, valamint Jemen. Magy.: Az arab *síia* szó jelentése: párt, követők; a siíták egyik, kezdetből használatos elnevezése az „Ali pártja” (siat Ali). Forrás: www.veol.hu/orszagvilag/maroth-miklos-teliholdda-nott-a-siita-felhold-3286494/

szöcskesnack – szöcskéből készített, Ázsiában elterjedt rágcslátnivaló

telihold – a *siíta félhold* kiegészülése. L. *siíta félhold*

válságálló – a pénzügyi, gazdasági összeomlásokat is kibíró. Pl. *Válságálló* lett az ország (MN 2020. 02. 15.); illetve már hirdetésnyben is: „*válságálló* áraink vállalkozások lakásfelújítását” (utóbbi szándékolt jelentése: továbbra is a régi, válság előtti áron).

zöldáram – megújuló energiaforrásból származó villamos energia

zöldségsipsz – különféle szárított/megsütött zöldségekből készült ételféleség. Pl. „a *zöldségsipsz* a burgonyachips alternatívája”. Nem szerencsés egy idegen szónak egy íráson belül kétféle alakja (MN 2020. 02. 15.). Másként: *zöldségsnack*

zöldségsnack l. *zöldségsipsz*

A rovat 1998–2015. közötti teljes anyaga megjelent az Új magyar szavak szótára című kiadványban (IKU-tár). Kapható: www.e-nyelv.hu/konyvesbolt/. A 2016-tól napjainkig tartó teljes gyűjtés 2020 végén jelenik meg újabb összefoglalónkban.

B. G.

balazs.geza@gmail.com

Kérdések és válaszok

Hogyan írjuk a foglalkozását a szakértőnek: akadálymentes web + szakértő?

Az AkH. 141. b) szabálypontja alapján a javasolt írásmód: *akadálymentesweb-szakértő*.

A szemöldök esetében logikusnak tűnne, hogy a szem-öldök legyen az elválasztás. A 12. helyesírási szótárban azonban szem-öldök szerepel. Mi lehet ennek a magyarázata?

A *szemöldök* szó belső fejlemény, kialakulásmódja bizonytalan. A *szem* főnév származéka, végződése feltehetőleg a *-dök* névszóképző. A szó belseji *l* szerepe és keletkezése tisztázatlan (Etimológiai szótár, 784). Tehát nem összetett szó, ezért a helyes szótagolás, illetve elválasztás: *szem-öldök* (AkH. 503.)

Hogyan írjuk: e-töltő + berendezés, e-töltő + oszlop, e-töltő + pont?

Ha olyan kötőjeles írásmódú összetett szóhoz járul újabb elő- vagy utótag, amelyikben a kötőjelet nem a szátagszámlálási szabály írja elő, akkor a további összetételi tago(ka)t is kötőjellel kapcsoljuk: *e-töltő-berendezés, e-töltő-oszlop, e-töltő-pont* (AkH. 140.).

Hogyan írjuk: online + marketing + tanácsadás?

Az idegen írásmódú többszavas kifejezések esetében nem érvényesítjük a mozgószabályt, helyette különírást alkalmazunk, pl.: *heavy metal örület, music center vásárlás* (Osiris, 277). A helyes írásmód: *online marketing tanácsadás*.

Hogyan írandó: tobzoska + vírus 'tobzoska hordozta vírus'?

Az AkH. 111. szabálypontja alapján a helyes írásmód: *tobzoscavírus*.

Hogyan írjuk a MeToo-mozgalom kifejezést?

Eredetileg *me too* (angolul: én is), majd kampánnyá növe *Me Too*, később *MeToo* formákban vált ismertté. Magyar nyelvi közegben is találkozni a *Me Too-mozgalom*, *MeToo-mozgalom* formákkal, de a magyar helyesírás szerinti alak: *metoo-mozgalom*.

Rengeteg hirdetőfelületen láttam: A kamerák királya 64 Mpx-szel. Így kell toldalékolni a megapixel?

Ha az *Mpx* kiolvasva *megapixel*, akkor a toldalékolts forma: *megapixellel*, rövidítve: *Mpx-lel*.

Hogyan írjuk helyesen: Kati oda van a latteért vagy a latte-ért?

A *latte* (pl. *caffè latte*) olasz eredetű, kiejtése: [látte], ezért a toldalékolts magyar kiejtés szerint kapcsoljuk: *lattéért* (AkH. 216a).

Hót ideges vagy hótt ideges valaki?

A *holt* szó népies írásmódja lehet *hótt*, amely a használatban tovább rövidülhet: *hót*. Nincs szabály ennek helyesírására, mert a népies alakok írásmódja nem az akadémiai helyesírás területe. Mi ezt íránk: *hótt* ideges, hamvába *hótt*.

Mit sütök: mackot vagy macokot?

A *macok* (*lapcsánka, töcsni* stb.) tárgyragos alakja: *mackot* (vö. *pocok, pocokot; vacok, vackot*, Osiris, 1194, 1435).

Mikor mondjuk: Jó órában legyen mondva?

A szólásgyűjtemények a következő magyarázatokat tartalmazták: Közlést bevezető babonás mondásként: azzal, hogy beszélék róla, nem szeretném megváltoztatni a dolgot (O. Nagy Gábor: Magyar szólások és közmondások, 518). Ohaj, kívánság kifejezésére: bárcsak úgy maradna, ahogy mondom! (Bárdosi Vilmos: Szólások, közmondások eredete, 103). Szerencsére (Forgács Tamás: Magyar szólások és közmondások szótára, 545).

A típi-topi szónak mi a szófaja?

A szöveggörnyezettől függ. Ha a *típi-topi* a *típegés-topogás* becézett alakja, akkor főnév, ha a *típegő(s)-topogó(s)* becézése, akkor melléknév.

Milyen mássalhangzótorvények érvényesülnek az alábbi szerkezetekben: István bácsi! Van gyufája?

Mindkét esetben képzés helye szerinti részleges hasonulás figyelhető meg a kiejtésben a szavak határán: [istvám bácsi, vany gyufája].

Félt vagy felet? Például: E jog a másik félt/felet is megilleti.

Az *l* végű főnevek tárgyragos alakjában sokszor ingadozik a kötőhanghasználat. Egyaránt helyes: *félt/felet* (*ügyfélt, ügyfelet*), lásd még: *jélt/jelet, agyart/agyarat* stb. (Nyelvművelő kézikönyv, II. 1071).

Van ilyen szó: elnyomorosodás?

A képzés szabályos, mindazonáltal a rövidebb formát használjuk inkább: *elnyomorodás*.

Mi a herőce etimológiája?

A *herőce* (1781) származékszó. A *here* főnévből alakult a *-ce, -őce, -ke* kicsinyítőbokkal. A névadás alapja az volt, hogy a *herőce* mint a szerelem szimbolikájában szerepet játszó sütemény olyan alakú volt eredetileg, mint a lakodalmi ünnepek alkalmával a termékenységet jelentő kakas heréje. Alföldi és palóc nyelvjárási szó (A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára).

Mi a bralette?

A *bralette* szó jelentése: merevítő nélküli, fűzőszerű, ujjatlan, derék felett véget érő női fehérnemű.

Mit jelent: szexista?

A *szexista* jelentése: nemi szerepének előnyeit erőszakosan érvényesítő, a másik nemet lebecsülő (férfi) (Tótfalusi István: Idegenszó-tár, 860).

Helyes-e a szótárban szereplő siserahad kifejezés? Mindig úgy tudtam, hogy siserehad, és az internetes találatokban is főleg úgy fordul elő. Melyik a helyes?

A választ az Etimológiai szótár adja meg: a szó jelentése: garázda, gyűlevész sereg; lármás, zsiibongó embercsoport. A bibliai Sisera nevéből származik, aki a Bírak könyve szerint Jabin kánaáni király hadvezére volt, és hadaival húsz éven át sanyargatta Izraelt. Az Ön által említett alak a tájnyelvi *sisereg* 'sistere, bizserég, nyüzsgő' ige beleértésével magyarázható. A *siserahad* kifejezés szerepel több szótárunkban is: AkH. 472, Osiris, 1267, MHSz. 487.

Divattá vált újabban a sajtóban az informálisozás. Informális értekezlet, informális hír, találkozó. Ennek a szónak a magyarban nem teljesen azonos a jelentése, mint az angolban. A magyarban: tájékoztató, felvilágosító. Jól tudom-e? Nem lenne helyesebb azt mondani: kötetlen, laza, oldott, fesztelen, nem hivatalos, baráti, nyakkendő nélküli stb. értekezlet, tanácskozás?

A Nyelvművelő kézikönyvtár szerint: „Az angol *informal* 'nem hivatalos, fesztelen' melléknév fordításaként került a hazai közéleti és sajtónyelvbe, korábban csak ellentéte, a latin eredetű *formális* volt ismeretes a magyarban.” A szótár ezekkel ajánlja helyettesíteni: *nem hivatalos, kötetlen, fesztelen, spontán jellegű* (261). A Magyar nyelvhasználati szótár ezzel egészíti ki: „Szókincsvizsgálatok szerint az *informális* jelentését sokan félreértik, és az *információval* rokonítják” (115). Ebben az értelemben azonban az *informatív* a megfelelő idegen szó.

Összeállította: **Minya Károly**

A nap 24 órájában elérhető a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda ingyenes tanácsadása. A kérdést a www.e-nyelv.hu honlapon lehet föltenni. Az ügyeletes tanácsadó igyekszik minél hamarabb válaszolni. A honlapon több mint 25 ezer korábbi kérdés-válasz tekinthető meg. Jelenlegi tanácsadók: Balázs Géza, Bincze Diána, Blankó Miklós, Borsuk Adrienn, Deák-Takács Szilyia, Dede Éva, Minya Károly, Minya Károlyné, Pölcz Ádám, Tomori Tímea. Munkájukat további nyelvész szakemberek segítik. Ha azonnali segítségre, dolgozat, cikk, sajtótermék vagy online felület nyelvi ellenőrzésére van szüksége, a kérést itt jelezze: www.e-nyelv.hu, telefon: 30-318-9666.